

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Monika Müllerová

Problematika lapkovství na Moravě v 1. pol. 15. stol.

The problems of plunder in the first half of the 15th century

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní profesorce PhDr. Blance Zilynské, za řádné vedení práce, inspirující připomínky, cenné rady a za vstřícný přístup, ochotu a čas, který této práci věnovala. Také bych ráda poděkovala své rodině a přátelům, kteří mě celé mé studium podporovali.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 5. 2016.

.....
Monika Müllerová

Abstrakt

Hlavním předmětem bakalářské práce je problematika činnosti lapkovských bojových družin. Práce je vedena formou sondy do výseku dějin zahrnující první polovinu patnáctého století na Moravě. Zkoumáním dochovaných pramenů proniká hlouběji do problematiky sociální struktury družin, způsobu života jednotlivých členů a jejich příslušnost k vůdcům. Práce popisuje typologii kriminálního jednání podle početnosti výskytu v pramenech a zkoumá příslušnost družin k vyšší šlechtě. Autorka se také zabývá samotnou strukturou pramenů a rozebírá různé pohledy jakými je k němu možno přistupovat. Pokouší se uchopit problematiku jako sociální, právní i politický problém.

Klíčová slova: lapkovství, husitství, středověk, kriminalita, 15. století

Abstract

The main subject of the bachelor thesis is the activity of bandit and footpad groups. The thesis is structured as a study of a specific era the first half of 15th century in Moravia. The study is carried out by analyzing the lifestyles of their individual members and their connections to their leaders. The thesis describes the typology of criminal behavior based on the number of cases mentioned in the sources and researches the relations between the bandit groups and higher nobility. The author is analyzing the structure of the sources and several approaches show to work with those sources. She is trying to describe the issues as a complex social, political and legal problem of that time.

Keywords: plunder, hussites, the Middle Ages, criminality, 15th century

Obsah

Úvod.....	8
1. Rozbor použité literatury a pramenů.....	10
1.1 Odborná literatura.....	10
1.2 Zpracování pramenů Františkem Hoffmannem.....	11
1.3 Jihlavské popravčí zápisy	13
1.4 Popravčí kniha pánů z Rožmberka	14
1.5 Nejstarší městská kniha olomoucká a Knihy půhonné a nálezové	15
1.6 Hledisko formální struktury a komparace pramenů	17
2. Dobové poměry na Moravě.....	20
2.1 Morava v době lucemburských markrabat	20
2.2 Morava v čase husitské revoluce	23
2.3 Morava po husitské revoluci.....	27
3. Uvedení do lapkovských družin, pojmosloví a typologie.....	30
4. Typologie kriminální činnosti lapkovských družin	32
4.1 Loupeže	32
4.2 Šacování.....	33
4.3 Přepady usedlostí.....	35
4.4 Páchané násilí	37
4.5 Shrnutí	38
5. Typy kořisti.....	40
6. Páni a vůdci.....	44
6.1 Pernštejnové.....	44
6.2 Erhart Puška z Kunštátu	48
6.3 Jevišovická větev rodu z Kunštátu.....	51
6.4 Bítovští Lichtenburkové	55
6.5 Valdštejnové	58

6.6	Sokolové z Lamberka	63
6.7	Krajířové z Krajku	65
6.8	Vilém Sudlice	66
6.9	Skupiny samostatně působící.....	67
6.10	Družiny jako jádra husitských polních vojsk	68
6.11	Shrnutí	68
7.	Členové družin a stavy	71
7.1	Jména lapků	71
7.2	Původ lapků	72
7.3	Pomahači a stavy	73
7.4	Ženy	74
8.	Lapkovské družiny jako nástroj k vyšším cílům I.: Škody na církevních statcích, institucích a osobách	76
8.1	Zabírání církevních statků	76
8.2	Přepady církevních statků.....	82
8.3	Shrnutí kapitoly	86
9.	Lapkovské družiny jako nástroj k vyšším cílům II.: Škody na městech a jejich obyvatelích	89
9.1	Města versus šlechta	89
9.2	Přepady obyvatel měst.....	91
9.3	Zadluženost šlechty ve městech	94
9.4	Přepady královských měst	96
9.5	Páni lapkovských družin na rakousko-uhersko-moravském pomezí ve 40. letech 15. století.102	
9.6	Dopady konfliktu na moravská královská města.....	108
9.7	Poprava Haralta z Kunštátu v královském městě Brně.	110
9.8	Shrnutí kapitoly	111
	Závěr.....	113

Seznam zkratek	121
Prameny	122
Literatura	123
Přílohy	Chyba! Záložka není definována.
I. Výskyt jmen pánů a vůdců družin v Knihách půhonných a nálezových	Chyba! Záložka není definována.
II. Moravské hrady jako centra působení lapkovských družin	Chyba! Záložka není definována.

Úvod

Tato bakalářská práce se věnuje problematice loupeživých bojových družin. Cílem práce je uchopit téma co nejkomplexněji. Práce podá typologii kriminálního jednání, které se vyskytuje v pramenech a typologii získané kořisti. Bude mapovat družiny podle jejich pánů z řad nižší i vyšší šlechty a snažit se nalézt spojení mezi nimi. Na činnost družin budu pohlížet také jako na způsob řešení konfliktů mezi šlechtou a městy. Činnost družin najímaných pány se pokusím začlenit do širšího problému konfliktů mezi stavem šlechtickým a městským. Bojové družiny se dají vnímat jako fenomén sociální, kulturní, právní i politický.

Pro zkoumání tohoto fenoménu jsem si vybrala výsek dějin zahrnující první polovinu 15. století. Zvolené prameny jsou pro zkoumání tohoto jevu v době předhusitské a husitské jediným dochovaným zdrojem poznání tohoto problému. Jde o popravčí zápisy jihlavské, rožmberské, městské knihy olomoucké a Knihy půhonné a nálezové.¹ Z geografického hlediska jsem se zaměřila na zeměpisnou oblast Moravy. Jedná se o problematiku málo zpracovanou. Zdá se, že autoři se z hlediska dějin kriminality a lapkovství zabývají spíše pozdějšími obdobími (tj. od 16. století a dál).

V první části práce mapuji odbornou literaturu, která byla k tomuto tématu již napsána, a rozebírám jednotlivé přístupy autorů k problému. V další části kapitoly definuji použité prameny, zjišťuji, kdo se prameny zabýval přede mnou a jaké byly tyto interpretace. Při vytváření práce jsem postupovala tak, že jsem nejprve zkoumala možnosti pramenné základny a následně zmapovala odbornou literaturu.

Při zkoumání problematiky považuji za nutné přiblížit historické osobnosti a hlavní události na Moravě v první pol. 15. století. Následuje proto krátký exkurz do doby vlády lucemburských markrabat, doby husitského hnutí na Moravě a politické situaci po jeho skončení. Práce pokračuje částí, která se věnuje samotnému přístupu k prameni. Tato část se snaží uchopit formální podobu pramenů. Pozornost je zde věnována také Františku Hoffmannovi, historikovi, který pracoval s jihlavskými popravčími zápisy. Mapuji jeho postoje a přístupy k probírané problematice. Součástí této kapitoly je také komparace pramenů.

Další dvě kapitoly práce se snaží podat dvojí typologii. První je typologie případů lapkovské činnosti podle povahy činů. Rozdělila jsem je do čtyř hlavních skupin, kterými jsou loupeže, zajišťování, přepady usedlostí a svévolné násilí, které zahrnuje zabíjení, znásilňování,

¹Více o pramenech v následující kapitole

mrzačení, újmy na zdraví a zhárství. Druhá typologie rozděluje případy podle druhu kořisti. Je zde podán výčet nejčastěji zmiňovaných komodit.

Následující kapitola je věnovaná vůdcům a pánům družin. Je důležitá pro uvědomění si složitých vztahů mezi družinami a jejich pány i družinami navzájem. Vnímání lapkovských družin jako nástroje v rukou příslušníků šlechty je zásadní. Kapitola jmenuje jednotlivé pány a družiny i s osobami vůdců, kteří pod nimi působili. Mezi ně patří například Vilém z Pernštejna, Erhart Puška a Boček z Kunštátu, Heník z Valdštejna a Sokolové z Lamberka.

Další část práce se zabývá lapkovskou družinou jako seskupením různých osob na okraji společnosti. V této části dále pojednávám o tom, co lze o těchto osobách vyčíst z pramenů, jaké pohnutky je mohly vést k jejich specifickému životnímu stylu a odkud se rekrutovali. Dále se věnuje osobám, které nebyly přímo členové družin, ale s družinami spolupracovali.

V posledních kapitolách se věnuji převážně organizovanější činnosti lapkovských družin. Zaměřuji se na nelegální postupy šlechty při získávání majetku a obohacování se na úkor církevních institucí, obyvatel měst a vesnic. Na lapkovské družiny pohlížím jako na nástroj v rukou šlechty, kterým se snažila dosáhnout svých mocenských i politických cílů. Hlouběji rozebírám rovinu tohoto konfliktu s královskými městy. Pohled na lapkovské družiny jako na nástroj v rukou šlechty je specifický. Docházelo samozřejmě také ke kriminalitě, která nebyla politicky motivována.

1. Rozbor použité literatury a pramenů

1.1 Odborná literatura

Literatura k problematice lapkovství na Moravě není příliš rozsáhlá. V nedávné době vyšla kniha s názvem *Loupeživí rytíři a zemští škůdci království českého*,² nicméně po bližším seznámení s touto knihou usuzuji, že se jedná spíše o dílo určené širší veřejnosti a jeho historicko-vědecká hodnota není dostatečná k tomu, aby z něj šlo čerpat do odborné bakalářské práce. Jinak však v našich českých podmínkách neexistuje žádná komplexní odborná monografie zabývající se tímto fenoménem v období středověku.

K nejvýznamnějším historikům, kteří se zabývali problematikou loupeživých bojových družin na Moravě, patří F. Hoffmann. V první řadě je proto nutné čerpat z jeho článků a drobných prací k problematice bojových družin.³ Dále je nutné připomenout Hoffmanovi články týkající se dějin Moravy a vývoje středověkých měst.⁴

Na tento problém však v některých svých dílech okrajově naráží také Jiří Jurok, který se však stěžejně zabývá spíše strukturou společnosti v době husitské, historií Nového Jičína a moravským severovýchodem v době husitské revoluce.⁵

Lze také čerpat z knih, které se vztahují k historii Moravy v době, o níž má práce pojednává. Důležitým informačním zdrojem k dějinám Moravy je práce moravského historika J. Války,⁶ ale pro ucelenou přehlednost je nutné přihlídnout i k starší, přehledové práci R. Dvořáka nebo B. Čerešňáka.⁷ Ze starších historiků se zabýval husitskou Moravou dále R. Urbánek.⁸ K problematice husitské Moravy se dále vážou práce A. Neumanna, které však

² Zdeněk FIŠERA, *Loupeživí rytíři a zemští škůdci Království českého a jejich sídla*, Praha 2013.

³ F. HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, in: TA 6., Tábor 1994, s. 47 - 144; TÝŽ, *Bojová družina Erharta Pušky z Kunštátu*, Vlastivědný věstník moravský (dále jen VVM) XL, 1988, s. 56 - 64; TÝŽ, *Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě*, Moravský historický sborník Moravica historica (dále jen MHS), Brno 1986, s. 72 - 88; TÝŽ, *Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě*, Jižní Morava: ročenka Okresního archivu pro okres Břeclav v Mikulově (dále jen JM) 22/1986, s. 99 - 116; TÝŽ *K povaze drobné války, záští a násilných činů před husitskou revolucí*, in: Pocta akademiku V. Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 55-75; TÝŽ *Popravčí zápisy jihlavské*, Praha 1974, s. 163-204.

⁴ F. HOFFMANN, *Nový výklad husitství na Moravě*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 88/5, 1990, s. 723-735; TÝŽ *Morava před husitskou revolucí*, Časopis Moravského muzea, (dále jen ČMMZ) 79, 1984, s. 49-78; 80, 1984, s. 103-146; TÝŽ, *Morava na cestě k husitské revoluci*, Husitský Tábor (dále jen HT) 4/1981.

⁵ Jiří JUROK, *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006; TÝŽ *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce: Poodří a Pobečví v husitském období v letech 1378 -1471*, Nový Jičín 1998.

⁶ Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, Brno 1991; TÝŽ *Morava a husitská revoluce*, in: MHS, Brno 1986, s. 89 - 124; TÝŽ *Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005.

⁷ Bedřich ČEREŠŇÁK, *Přehled dějin Moravy. 1. Od Velké Moravy do husitské revoluce*, Brno 1980; TÝŽ *Přehled dějin Moravy. 2. Díl. Stavovská Morava (1440 - 1620)*, Brno 1987; Rudolf DVOŘÁK, *Dějiny markrabství moravského. I. Díl*, Brno 1906.

⁸ Rudolf URBÁNEK, *K historii husitské Moravy*, ČMM 63-64/1939-1940, s. 299 - 314.

byly podrobeny pozdějšími historiky značné kritice, a proto je k nim zapotřebí přistupovat s odstupem.⁹ Z novějších historických kompendií je možné jmenovat dílo J. Mezníka.¹⁰ V bakalářské práci se také zabývám jednotlivými osobnostmi. V první kapitole jsou to například markrabata Jošt a Prokop Lucemburský či významné osobnosti olomouckého arcibiskupství.¹¹ V textu se však objeví kupříkladu i osobnost Viléma z Pernštejna či Lacka z Kravař a dalších. Údaje o těchto osobnostech jsou z článků a monografií, které uvádím především v seznamu použité literatury. Informace o jednotlivých příslušnících moravských šlechtických rodů čerpám i z různých přehledových monografií.¹²

Vzhledem k tématu práce, které se z velké části dotýká dějin práva, bylo nutné se zabývat literaturou, která se k tomuto problému vztahuje. Jsou to především dvě práce K. Malého a ze starších autorů R. Rauscher.¹³

1.2 Zpracování pramenů Františkem Hoffmannem

Zaměřím teď pozornost na jednoho z historiků, jehož přínos k danému tématu je stěžejní. Hoffmann se v některých svých studiích zabýval problematikou bojových družin a drobné války v období husitské revoluce a před ní.¹⁴ Hlavním pramenem k jeho studiím o lapkovských družinách jsou jihlavské popravčí zápisy. Ještě před samotným vydáním druhé edice popravčích zápisů zveřejnil František Hoffmann také studii o tomto prameni.¹⁵ Hoffmanova pramenná základna je tedy značně omezena. Sám to přiznává a nabádá

⁹ Augustin NEUMANN, *Nové prameny husitství na Moravě*, Olomouc 1930; TÝŽ *K dějinám husitství na Moravě: husitské války*, Olomouc 1939.

¹⁰ Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava: 1310 – 1423*, Praha 1999.

¹¹ Např. Jiří MITÁČEK, *Vládcové Moravy: kniha statí ze stejnojmenného cyklu přednášek*, Brno 2007; Jan LIBOR, *Morava v časech markraběte Jošta*, Brno 2012; Václav ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt (1354 - 1411)*, Brno 2002; Miloslav POJSL, *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*, Uherské Hradiště 2013; Milan BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000; Thomas KRZENCK, *Prelát táhne do války. Jan Železný*, in: *Osobnosti moravských dějin*. Ed. Brno 2006, s. 129-153; F. HOFFMANN, *Vilém z Pernštejna. Pokus o portrét moravského pána husitské doby*, ČMM 87/1968, s. 163-186.

¹² Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař: z Moravy až na konec světa*, Praha 2003; Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1991; TÝŽ, *Páni z Pernštejna. Českomoravský rod v zrcadle staletí*, Pardubice 1993; Miroslav PLAČEK, *Páni z Kunštátu: rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006; Václav ŠPĚTÁN, *Lacek z Kravař*, in: *Osobnosti moravských dějin*, Brno 2006, s. 115-128; TÝŽ, *Osobnost Lacka z Kravař. I. Lackův politický vzestup*, Časopis Matice moravské (dále jen ČMM) 110/2, 1991, s. 217-238.

¹³ Výběrově: Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15. - 16. st.*, Praha 1979; TÝŽ, *K českému trestnímu právu v 15. - 16. st.*, Praha 1962; TÝŽ, *Zločin a trest v české stavovské společnosti 15. - 16. st.*, in: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 85 - 100; Rudolf RAUSCHER, *O krádeži a loupeži v Českém právu zemském*, Bratislava 1929; Miroslav TRUC, *Rožmberští popravci 14. věku*, in: *Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994 s. 191 - 199.

¹⁴ Kvůli přehlednosti v citování Hoffmannových článků jsem se rozhodla užívat následných zkratk: BDJM - *Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě*, BDZM - *Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě*, BDMČ - *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce viz Seznam zkratk.*

¹⁵ F. HOFFMANN, *Popravčí zápisy jihlavské*, Praha 1974.

k možnosti zkoumání, které by zahrnovalo další prameny.¹⁶ Dominantní oblastí zájmu pro něj byly události vztahující se k Jihlavě a k jižní a západní Moravě. Zájem Hoffmann rozšířil také na východní Čechy.¹⁷ Na rozdíl od něj se tato bakalářská práce soustřeďuje pouze na moravské teritorium. Zvláštní zájem projevil o družinu Erharta Pušky z Kunštátu a Janáčovo tovaryšstvo, kterým věnoval samostatné studie.¹⁸ Loupeživá družina Erharta Pušky z Kunštátu působila např. v Jevišovicích, Kraví Hoře, Vranově, Boleradicích a měla své sídlo na hradě Skalách.¹⁹ Janáčovo tovaryšstvo je oblastně spjato s jižní a západní Moravou. Jejich kořistnické akce probíhaly pod záštitou Viléma z Pernštejna.

Podle výsledků uvedených v popravčí knize jihlavské se Hoffmann pokusil provést dvojí typologii jednotlivých bojových družin. První rozdělení vychází ze stupně závislosti družiny na pánovi – nájemci a živiteli. První kategorii tvoří relativně samostatné družiny, které se ocitají v závislosti na konkrétním pánovi nahodile, bez toho, aby nabyly charakteru hradních posádek. Druhou kategorií jsou pak přímo posádky na hradech vyšší a nižší šlechty. Je podstatné si uvědomit, že i družiny relativně samostatné měly přirozený vojenský ráz a organizaci a nechyběli jim vůdcové. Zvláštní postavení měly družiny, které lze označit za prohutské, tj. skupiny s vazbami na husitské hnutí. Takovýmto typem družiny je např. družina pana Haška z Valdštejna. Centrem této skupiny byl hrad Vítkov a později Uherský Ostroh, významné historické centrum na Moravě. Poslední kategorií z hlediska závislosti, tvoří skupiny, jejichž závislost na pánovi je téměř nulová. Příkladem je Janáčovo tovaryšstvo, kde jsou sice patrné občasné vztahy k Vilémovi z Pernštejna, ale samostatné působení družiny převažuje. Hoffman v závěru uvádí, že pomyslné rozdělení bojových družin do jednotlivých kategorií je pouze orientační, neboť jednotliví členové měli tendenci se v rámci družin různě pohybovat a jejich vnitřní struktura se tak neustále měnila. Kategorizování jednotlivých družin je tedy spíše záležitostí lepší orientace a přehlednosti mezi nimi a usnadňuje tak historické zkoumání, ale je v zásadě umělé.

Lépe postižitelnou se mi jeví kategorizace družin podle početnosti. Jednou z nejpočetnějších je z tohoto hlediska skupina pana Haška z Valdštejna, která čítala asi sedmdesát lidí. Dále tu byly středně velké skupiny do třiceti osob a nejmenší skupiny, které měly tři až dvacet členů. Tato typologizace je však opět pouze orientační, protože i tady se

¹⁶ František HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, in: Tábořský archiv (dále jen TA) 6. Sborník Státního okresního archivu v Táboře, Tábor 1994, s. 47 (dále jen BDMČ).

¹⁷ F. HOFFMANN, *Bojové družiny před husitskou revolucí ve východních Čechách*, in: ČČH 1., 1987, s. 75 - 104.

¹⁸ F. HOFFMANN, *Bojová družina*, s. 57 - 61; TÝŽ, *Janáčovo tovaryšstvo*, s. 83 - 93.

¹⁹ F. HOFFMANN, *Bojová družina*, s. 57.

počet osob v jednotlivých družinách neustále měnil. Loupeživou družinu je zapotřebí si tedy představit jako dynamickou strukturu.

1.3 Jihlavské popravčí zápisy

Základní pramenné poznání bakalářské práce je tvořeno třemi prameny. Do dnešní doby se v ČR dochovaly pouze dvě středověké popravčí knihy, rožmberská a jihlavská.²⁰ Původní latinské označení jihlavských popravčích zápisů je *Item recognita predonum, spoliatorum et malefactorum*.²¹ Tyto zápisy z první poloviny 15. století nejsou jednotným celkem, ale dvěma soubory. První část byla zapsána souhrnně v letech 1419.²² Jedná se o skupinu výslechů shromážděných z různých míst z let 1405 - 1419. Zápisy zahrnují informace o osobách, které se dopustily nějaké trestné činnosti. Jsou uspořádány podle jazykového hlediska. Nejříve jsou psány výslechy latinské, následně německé a nakonec české. Druhá část popravčích zápisů je menšího rozsahu a je tvořena zápisy z let 1426 - 1457, avšak ani ony nemají význam pouze lokální. Zápisy byly v této části tvořeny již postupně nikoli najednou. Jihlavské popravčí zápisy se nedochovaly v jednom svazku. Jsou součástí čtvrté městské soudní knihy jihlavské.²³ Bližší povahou zápisů a jejich obsahem se budu zabývat v jiné části práce.²⁴

Ze starších autorů, kteří se tímto pramenem zabývali, je na prvním místě nutné jmenovat Hugo Tomana, který zmiňuje jihlavské popravčí zápisy, jako významný pramen poznání doby husitské v Čechách a na Moravě.²⁵ Dále je třeba uvést J. V. Šimáka. Tento historik se pokusil ve 20. letech jihlavské popravčí zápisky vydat. K vydání však nikdy nedošlo a i jeho rukopisné poznámky byly později ztraceny.²⁶

Významným historikem, který čerpal z tohoto pramene, byl Josef Pekař. Ten užíval později ztracený rukopis edice s poznámkami J. V. Šimáka během práce na svém díle o Janu Žižkovi.²⁷ Vůbec prvním vydáním jihlavských popravčích zápisů je edice Augustina Neumanna z roku 1930, kterou vydal v rámci Nových pramenů k dějinám husitství na

²⁰ F. HOFFMANN, *BDMČ*, in: TA 6., Tábor 1994, s. 55.

²¹ Volně přeloženo jako: *Vyznání lupičů, škůdců a zločinců*.

²² V tomto roce byla založena čtvrtá městská kniha jihlavská.

²³ Nachází se ve Státním okresním archivu Jihlava, fond městská kniha Jihlava, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 5.

²⁴ Viz s. 17.

²⁵ Hugo TOMAN, *O dobrodružstvích a válečných jízdách Jana Žižky*, Praha 1891, str. 1022-1024.

²⁶ Více o tom F. HOFFMANN, *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek XXXVIII, Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405 -1457*, Praha 2000, předmluva s. IX.

²⁷ Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba I.– IV*, Praha 1992.

Moravě.²⁸ Neumannova práce s touto edicí se však ukázala být nepříliš odbornou a místy zmatenou. V edici se vyskytuje řada nepřesností a edice textu popravčích zápisů je navíc neúplná.²⁹

Z dalších historiků, kteří s pramenem pracovali, lze uvést Františka Grause, Josefa Macka, Františka Šmahela, Josefa Petráně, Josefa Války a také Petra Čorneje, např. v jeho *Dějínách zemí Koruny české*.³⁰ Některé práce těchto autorů (např. u Josefa Macka, Františka Grause) obsahují, s ohledem na dobu vzniku díla, tendenční interpretace a je zapotřebí k nim přistupovat s jistým odstupem. Zájem Josefa Macka o jihlavské popravčí zápisy je však jen okrajový a více prostoru věnuje popravčí knize pánů z Rožmberka. Jeho přístup k prameni je však zlomovým. Hlavním předmětem jeho zkoumání nejsou historické osobnosti či jednotlivé jevy, ale sociální procesy v souvislosti s husitskou revolucí. Prameny k problematice lapkovství proto chápe v širším sociálně-historickém měřítku. Tato změna dosavadního přístupu k prameni je zásadní, ať už je dílo jakkoli tendenční. Ve své interpretaci se záměrně soustřeďuje jen na určité skutečnosti a jeho výklad je tak jednostranný. Obdobně tendenčně přistupuje k historii a popravčím zápisům František Graus, který chápe lapkovství v době předhusitské a husitské jako projev třídního boje.³¹

V roce 2000 byla vydána nová edice Popravčí psanecké zápisy jihlavské z let 1405-1457, která vyšla v obnovené ediční řadě *Archiv český*.³² Edici zpracoval František Hoffmann.

1.4 Popravčí kniha pánů z Rožmberka

Druhým pramenem k dané problematice je Popravčí kniha pánů z Rožmberka. Rožmberské úřady, které vedly tuto knihu, do ní zaznamenaly výsledky z let 1389 - 1409 a 1420 - 1429. Zápisy obsahují výsledky osob na mučidlech či bez mučení, které se dopustily kriminální činnosti. V popravčí knize chybějí výpovědi mezi lety 1409 - 1420, které jsou

²⁸ Augustin NEUMANN, *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě*, Olomouc 1930.

²⁹ Takovéto kritice je podrobena Neumannova edice v článku: Josef HOFFMANN, *BDMČ*, in: TA 6. Tábor 1994, s. 50-51.

³⁰ František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu II. Dějiny venkovského lidu od pol. 13. stol. do roku 1419*, Praha 1957, s. 291 - 293; Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí I.*, Praha 1952, s. 267; Josef MACEK - František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova: život revolučního válečníka*, Praha 1969, s. 25 - 32 a s. 202 - 203; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce I. - IV.*, Praha 1993; Jiří KEJŘ, *Husité*, Praha 1984, s. 53 - 54; Josef PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách*, in: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*, AUC - Philosophica et Historica, Praha 1976, s. 44 - 45; Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, Brno 1991, s. 109; Petr ČORNEJ, *Dějiny zemí Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740*, Praha 1997, s. 133 - 135.

³¹ F. HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, in: TA 6., Tábor 1994, s. 53.

³² F. HOFFMANN, *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek XXXVIII, Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405 -1457*, Praha 2000 (dále jen JPZ).

nejspíše navždy ztraceny.³³ Pramen byl vydán edičně dvakrát. První edice vyšla v roce 1878 a zpracoval ji František Mareš.³⁴ Editor se v úvodu nepokusil o rozsáhlejší rozbor textu.³⁵ Druhá edice rožmberské popravčí knihy byla vydána až v roce 1993 Adolfem Kalným.³⁶ Toto zpracování je značně přehlednější, proto z něj ve své práci také vycházím. Kalný navíc v úvodu k edici podává rozsáhlý rozbor popisu pramene. Historicko-právní rozbor rožmberské knihy podal R. Rauscher.³⁷ K dalším historikům, kteří z tohoto pramene čerpali, patří již zmiňovaný J. Pekař. Nutné je také zmínit studii Miroslava Truce, která se zabývá rozbořem zápisů a vychází z práce výše jmenovaných historiků.³⁸ Z knihy čerpá i Josef Hoffman ve svých studiích o bojových družinách v době husitské a předhusitské.

1.5 Nejstarší městská kniha olomoucká a Knihy půhonné a nálezové

Posledním pramenem, který nelze opomenout, je nejstarší kniha olomoucká z let 1343 – 1420. Ta však nespadá do kategorie termínu popravčí knihy. Jde o městskou knihu. Pouze její část se zabývá kriminální činností. Jedná se o proskripční zápisy. Na rozdíl od popravčí knihy jihlavské a rožmberské se olomoucké proskripční zápisy vztahují pouze na záležitosti města Olomouce a jeho blízkého okolí a doplňují tak informace o oblasti, která není ostatními prameny tak detailně pokryta. Edici nejstarší knihy olomoucké připravil Vladimír Spáčil v roce 1982.³⁹

Z dalších pramenů uvádím Knihy půhonné a nálezové. Byly edičně vydané Viktorem Brandlem v rozmezí let 1871- 1911 v sedmi svazcích řady brněnské a olomoucké. Knihy půhonné byly součástí moravských desk zemských vedených v Olomouci a Brně od r. 1348.⁴⁰ Vysvětlení termínu „Knihy půhonné“ sebou nese pochopení jejich obsahu. Označení pochází od slova půhon. V českém zemském právu se jednalo o písemnou formulaci žalobního nároku. S tou žalobce vystupoval proti žalovanému (tzv. pohnanému) před zemským soudem. Půhonné a nálezové knihy, které evidovaly půhony a rozhodnutí soudu, zahrnují také jména půhončích (jména soudních komorníků) a datum konání soudu.⁴¹ Pramen je důležitý především pro čerpání informací o lapkovské činnosti ve 30. - 40. letech 15. století. Tři hlavní

³³ Více Adolf KALNÝ, *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, Praha 1934, s. 10.

³⁴ *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, Ed. František MAREŠ, Praha 1878.

³⁵ J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba. II.*, Praha 1992, s. 22.

³⁶ *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*. Ed. Adolf KALNÝ, Třeboň 1993 (dále jen PK).

³⁷ Rudolf RAUSCHER, *O popravčí knize pánů z Rožmberka*, Praha 1934.

³⁸ Miroslav TRUC, *Studie k popravčí knize rožmberské*, in: TA., Tábor 1994, s. 2 – 5.

³⁹ *Liber actuum notabilium. Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343 – 1420*. Ed. Vladimír SPÁČIL, Olomouc 1982 (dále jen LA).

⁴⁰ *Libri citationum et sententiarum, Knihy půhonné a nálezové I-VII*, ed. Vincenc BRANDL, Brno 1871 - 1911 (dále jen LCS).

⁴¹ Václav MÜLLER, *Půhonci: List z právních dějin moravských*, in: Sborník prací historických: K šedesátým narozeninám dvor. Rady prof. Jaroslava Golla, Praha, 1906, s. 233 - 245.

zmiňované prameny toto období reflektují minimálně. Bude tedy nutné zaměřit svou pozornost na hledání dalších dokladů lapkovské činnosti v tomto prameni. Rozdílnost pramene možná vnese do problematiky nový pohled.⁴²

Ostatní prameny uvádím v seznamu zdrojů a literatury a v poznámkovém aparátu na příslušných stránkách.

⁴² Na tomto místě je nutné dodat, že pokud se v textu zmiňuji o půhonech, užívám proto někdy různé formulace, vždy však myslím totéž vyjádření. Používám formulace jako: žaloba, žalovaný, osoba, která u soudu žaluje, osoba, která obviňuje, osoba, která si stěžuje, osoba poháněná atd.

1.6 Hledisko formální struktury a komparace pramenů

Formální uspořádání a struktura zápisů v Jihlavských popravčích zápisech se liší od Popravčí knihy pánů z Rožmberka a Nejstarší městské knihy olomoucké. Jihlavské popravčí zápisy jsou uspořádány velmi chaoticky. Přesto v nich lze vypožorovat některé tendence k uspořádání. Příkladem je uspořádání podle obsahové příbuznosti v rozsáhlé výpovědi Jana Holého zaznamenaná v jihlavských zápisech.⁴³ Záznam pochází z r. 1417 a obsahuje dvě po sobě jdoucí vyznání mučeného.⁴⁴ Podobným způsobem jsou řazeny také výpovědi členů lapkovské družiny z hradů Rabštejna a Kraví Hory.⁴⁵ Z hlediska obsahové příbuznosti jsou řazeny i další zápisy.⁴⁶ V jihlavských zápisech je také patrný pokus o řazení podle jazykového hlediska. Setkáváme se tak s většími celky zápisů českých a dalšími celky zápisů latinských či německých, kterých je nejméně. Česky psané zápisy přitom jasně převažují. Takto se tedy v jihlavských zápisech objevuje alespoň jakýsi pokus o uspořádání, protože z chronologického hlediska jsou zápisy výpovědí zpřeházeny. Např. první zápis je uveden roku 1417, pak následuje zápis z roku 1419 a následně se zápisy vracejí před rok 1417 atd. Toto uspořádání jihlavských popravčích zápisů je dáno tím, že byly pořizeny v rámci série jednorázových opisů z jakýchsi původních pomocných pramenů. Ten, kdo opis pořizoval, si navíc nedal přílišnou práci s řazením. Jihlavské popravčí zápisy tedy nebyly zapisovány souběžně s výsledky.⁴⁷

Jiným pravidlům odpovídá řazení v Popravčí knize pánů z Rožmberka. Na rozdíl od jihlavských zápisů byla rožmberská popravčí kniha vedena a zápisy tak do ní byly zanášeny chronologicky. V rámci tohoto řazení je však uvnitř zápisů provedena často ještě organizace podle místa, kde byly zápisy pořizeny. Adolf Kalný, autor předmluvy k edici, se domnívá, že se do knihy přepisovaly výpovědi z dnes již neexistujících původních dokumentů (konceptních předloh). Kniha tedy dle potřeby objížděla různá místa popravčí činnosti, kde do ní byly pořizovány záznamy z tamních předloh. Dle Kalného tuto teorii dokazuje nerovnoměrnost počtu zápisů v jednotlivých letech, ale například také to, že se na vedení knihy podílelo během krátkých časových úseků několik různých písařů. Kniha byla navíc vybavena bytelnou vazbou, kováním, zámkem a uzpůsobena tak častému převážení.⁴⁸

⁴³ Výpověď byla zaznamenána při mučení tj. *in martirio*, stejně tak jako u naprosté většiny ostatních popravčích zápisů.

⁴⁴ JPZ, s. 21 – 29.

⁴⁵ Tamtéž s. 29 - 32. Celkem šest výpovědí je řazeno za sebou. Jedná se o vyznání Jakoba Czawensteka, Viléma Sudlice, Martina Švába, N. Pyknosky, Martina Hávy a Jana Tlamy.

⁴⁶ Výběrově: JPZ, s. 89-90. Jedná se o zápisy výsledků osob, které patří k Janáčově tovaryšstvu.

⁴⁷ F. HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách*, s. 56.

⁴⁸ PK, s. 10.

Z hlediska formální struktury se od obou dvou předchozích pramenů nejvíce liší Nestarší městská kniha olomoucká, která nemá povahu popravčích zápisů. V knize se vyskytují nejen záznamy o kriminální činnosti, ale všechny důležité události vztahující se k dění ve městě. Jednotlivé zápisy jsou řazeny chronologicky za sebou.

Jihlavské popravčí zápisy i zápisy v rožmberské popravčí knize začínají vždy nadpisem, v němž se často uvádí jméno vyslýchané osoby. Na některých místech nadpis zní např. „*Vyznání Yandlovo*.“⁴⁹ Mnohdy je však doplněn o další údaje přinášející nám informace o původu vyslýchaných, např.: „*Vyznání Přibíka z Dubének a Kuby z Počátek*“⁵⁰ Součástí nadpisu bývají také časové údaje: „*Anno domini MCCCCXVII feria quarta post festum sancti Andre*.“⁵¹ Objevují se údaje o výměře a způsobu výkonu trestu: „*Vyznání Křehancovo na mukách, tu sobotu před svatým Václavem*.“⁵² Jen u některých jihlavských zápisů je známo, kde byl výslech vykonán. V porovnání s tím Popravčí kniha pánů z Rožmberka nese přesné místopisné údaje u každého z výslechů.

Při komparaci pramenů je nejdůležitější vztah Jihlavských popravčích zápisů k Popravčí knize pánů z Rožmberka. Je nutné upozornit, že zápisky jihlavské z let 1410 - 1419 zapadají do mezery popravčí knihy rožmberské, kde je tato mezera v zápisech mezi lety 1410 - 1420. Zda jde o náhodu, nebo má tento fakt nějaké souvislosti, se zatím nepodařilo prokázat.⁵³ V obou pramenech je navíc možno nalézt společné body. Příkladem jsou zápisy vztahující se k vraždě jistého Heschla, jihlavského kupce, které se objevují jak v Jihlavských popravčích zápisech, tak v popravčí knize rožmberské. Větší pozornost tomuto případu bude věnována v jiné kapitole.⁵⁴

V obou pramenech se setkáváme také s osobou Matěje Vůdce a osobami z jeho lapkovské družiny.⁵⁵ Působení skupiny zahrnovalo nejrůznější kriminální činnost od drobnějšího loupení: „...vzeli sú postav zelený a pás stříbrný a jiné věci....vzeli sú herynky....sú koně brali,“ až k vraždám: „...Matěj kupcóm vzal zlaté a Žižka zabil páně člověka.“⁵⁶ Tato družina však působila především v okolí Českých Budějovic, spadá tedy do oblasti, která se bakalářské práce netýká. Ve skupině Matěje Vůdce jistý čas působil také

⁴⁹ JPZ, s. 65.

⁵⁰ Tamtéž, s. 64.

⁵¹ Tamtéž s. 3.

⁵² PK, s. 66.

⁵³ Zatímco R. Rauscher mezeru v Rožmberské popravčí knize považuje za důsledek nepřítomnosti dospělého člena rožmberského rodu v době poručnictví Čenka z Vartenberka nad nedospělými Rožmberky, tak Hoffmann poukazuje na možnou souvislost z hlediska popravčí organizace. Více o tom: R. RAUSCHER, *O popravčí knize*, s. 20; F. HOFFMANN, *Popravčí zápisy*, s. 177.

⁵⁴ Viz s. 91.

⁵⁵ PK, s. 40 - 49, „...Pivcovo pravenie...“ ; Dále: JPZ, s. 12, s. 17, s. 23, s. 27, s. 53.

⁵⁶ Oním Žižkou není nikdo jiný než Jan Žižka z Trocnova: PK, s. 49.

slavný husitský vojevůdce Jan Žižka z Trocnova. Látka o této skupině i Žižkově působení v ní již byla podrobně zpracována jinými autory, a proto se jí nebudu zabývat.⁵⁷

⁵⁷ J. PEKAŘ, *Žižka v knihách psanců*, in: *Žižka a jeho doba*. Díl 2., s. 21-58.; F. ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969.

2. Dobové poměry na Moravě

2.1 Morava v době lucemburských markrabat

Od druhé poloviny 13. století byly čeští králové současně moravskými markrabaty.⁵⁸ Na této tradici nic nezměnil ani nástup lucemburské dynastie.⁵⁹ V roce 1334 se tak stal moravským markrabětem syn Jana Lucemburského Karel, pozdější český král a římský císař. I když Jan Lucemburský odkázal Moravu synu Janu Jindřichovi, udělil ji Karel z titulu českého krále lénem svému mladšímu bratrovi teprve r. 1349.⁶⁰ Předcházejícího roku přitom ještě výrazně zasáhl do dějin Moravy listinou z 8. dubna. Listina, která rozděluje Moravu do tří oblastí: opavské vévodství, olomoucké biskupství a moravské markrabství, které jsou vázány na Korunu Českého království.⁶¹ Ve čtyřicátých letech 14. století Karel zreformoval moravský zemský soud, který zasedal v Olomouci a v Brně. V obou městech byly také nově založeny zemské desky.⁶²

Moravským markrabím se stal Jan Jindřich po neúspěšném pokusu lucemburské sňatkové politiky instalovat jej v tyrolském hrabství.⁶³ Do Brna, které si Jan Jindřich zvolil za své sídelní město, přicestoval v roce 1350. Politika Jana Jindřicha byla téměř vždy v souladu s jednáním jeho bratra Karla IV. Jan se zasloužil o hospodářský rozmach Moravy, který však již započal během markraběcí vlády Karla. Janovi se podařilo markraběcí majetek na Moravě rozmnožit o řadu hradů, měst a vesnic. Také velmi dbal o udržení dobrých vztahů s významnými církevními činiteli, olomouckým biskupství. Důležitým bodem jeho vlády byla i snaha o to, aby se proti němu nevytvořila opozice z řad moravských pánů. Řadu nabytých majetků totiž uděloval v léno, a zvyšoval tak počet šlechticů, kteří na něm byli závislí.⁶⁴ Jan Jindřich zemřel v roce 1375. Zanechal po sobě tři syny: Jošta, Prokopa a Jana Soběslava a tím vyvstala otázka rozdělení majetku. Před svou smrtí Jan Jindřich sepsal tři testamenty (poslední z roku 1371), které si nechal potvrdit Karlem IV. Podle závěti se měl stát po smrti Jana Jindřicha „nejvyšším pánem a markrabětem, knížetem země moravské“ jeho syn Jošt.⁶⁵

⁵⁸ Přesněji od roku 1253, viz Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny země koruny české sv. VI. 1437 - 1526*, Praha 2000 (dále jen VDZKČ), s. 9, s. 43.

⁵⁹ Jedná se o rok 1310 viz Lenka BOBKOVÁ, *VDZKČ IV*, Praha 2003, s. 22 - 26.

⁶⁰ Lubomír HAVLÍK, *Moravské letopisy*, Břeclav 2009, s. 57.

⁶¹ Tamtéž, s. 56.

⁶² J. MEZNÍK, *Morava za vlády lucemburských markrabat* in: *Morava ve středověku*. Ed. Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, Brno 1999, s. 37; Více o Karlu IV. jako markraběti moravském J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, Praha 1999, s. 33 - 50.

⁶³ J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 163.

⁶⁴ J. MITÁČEK, *Světla a stíny vlády moravských Lucemburků*, in: *Vládcové Moravy*, Ed. Jiří MITÁČEK, Brno 2007, s. 42 - 45; J. LIBOR, *Morava v časech markraběte Jošta*, Brno 2012, s. 11.

⁶⁵ J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 200.

Jošt také získal většinu markraběcích majetků a s nimi i největší moravská města Olomouc, Brno, Jihlavu a Znojmo. V testamentu se však řešilo i přidělení majetků Janovým dvěma dalším synům Prokopovi a Janu Soběslavovi. Za tyto majetky měli bratři Joštovi složit lenní slib, přesto však i oni měli užívat prostý markraběcí titul.⁶⁶

V důsledku vleklých sporů mezi syny Jana Jindřicha nastalo po jeho smrti na Moravě období úpadku.⁶⁷ Prvním konfliktem Joštovy vlády byla rozepře Jošta s bratrem Soběslavem o dědictví po otci. Tento spor byl nakonec zažehnán Soběslavovým rozhodnutím věnovat se církevní kariéře, k čemuž se mu naskytla příležitost v r. 1380. Stal se biskupem litomyšlským.⁶⁸ Následoval spor Jošta s olomouckou kapitulou a biskupem Janem ze Středy o vybírání berně na kapitulních statcích, který vyvrcholil ozbrojeným konfliktem, kdy Joštova vojska zapálila biskupský dům a olomouckou katedrálu. Tento zákrok měl však spíše symbolickou funkci, byl mocenským gestem demonstrujícím Joštovu autoritu.⁶⁹

U olomouckého biskupství se ještě na chvíli zastavíme. Jošt se pokusil pro bratra hned dvakrát získat olomoucký biskupský stolec, ale oba pokusy skončily neúspěšně. V obou případech také markrabě Jošt doufal v podporu volby Jana Soběslava ze strany svého bratrance a českého krále Václava IV., ale ten pokaždé z politických důvodů upřednostnil jiného kandidáta. Poprvé ve prospěch Petra Bertolda z Brna, známého pod přízviskem Jelito. Tato volba se však ukázala být nešťastnou, neboť se nově zvolený olomoucký biskup hlásil k avignonské obedienci a jeho vztahy k Římu byly natolik napjaté, že na něj byla v roce 1384 dokonce uvalena církevní klatba. Po jeho smrti r. 1387 se Jan Soběslav pokusil získat olomoucký biskupský stolec za podpory svých bratrů násilnou cestou, nicméně jak už bylo řečeno, i tento pokus ztroskotal a olomouckým biskupem se za podpory Václava IV. stal Mikuláš z Riesenburgu.⁷⁰ Zamezení dalším sporům o biskupský stolec v Olomouci bylo nakonec dosaženo instalací Jana Soběslava na stolec aquilejského patriarchy, a tím také končí jeho etapa v moravské politice.⁷¹

První vlna sporů mezi markraběcími bratry Joštem a Prokopem, které se vyhrotily až do válečného konfliktu, je poměrně krátká a spadá do let 1381 - 1382. Šlo o statky Jana

⁶⁶ J. MEZNÍK, *Morava za vlády*, s. 39; TÝŽ, *Lucemburská Morava*, s. 199-201; J. LIBOR, *Morava v časech*, s. 41; J. VÁLKA, *Morava a husitská revoluce*, in: MHS, Brno 1986, s. 92 - 93.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ J. LIBOR, *Morava v časech*, s. 42; J. MEZNÍK, *Morava za vlády*, s. 40.

⁶⁹ O pokusech markraběte Jošta dosazovat na olomoucký biskupský stolec své kandidáty dále např. J. VÁLKA, *Morava a husitská revoluce*, s. 93; L. JÁN, *Morava v časech*, s. 33 - 59.

⁷⁰ J. LIBOR, *Morava v časech*, s. 41 - 49.

⁷¹ J. MEZNÍK, *článek s. 41*; M. BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 139 - 140 a 156 - 258.

Soběslava.⁷² Je však jakousi předzvěstí pozdějších vlekových se bojů. Jinak jsou však osmdesátá léta spíše ve znamení spolupráce mezi bratry, kteří několikrát vojensky podpořili bratrance Zikmunda Lucemburského v Uhrách. Období osmdesátých let bylo pro moravského markraběte Jošta dobou vzestupu jeho moci. Od Zikmunda Lucemburského získal do zástavy Branibory, od Václava IV. alsaské fojtství jako splacení starého dluhu moravskému markrabství, který trval ještě od vlády Karla IV. Roku 1389 byl Jošt jmenován říšským vikářem v Itálii. Počátkem devadesátých let se však opět vyhrotily spory mezi markrabskými bratry Joštem a Prokopem. Nová etapa válečného konfliktu začala rokem 1393. Důvodů ke konfliktům bylo hned několik. Šlo o hospodářskou moc nad statky Jana z Jenštejna, dále o rozdělení zisku z uherských akcí na pomoc Zikmundovi a v neposlední řadě také o Prokopovo blízké spojení s Václavem IV., které bylo Joštovi trnem v oku.⁷³ Na stranu Joštovu se postavila část vyšší šlechty a vyšší církevní hierarchie. Na Prokopově straně stáli především příslušníci nižší šlechty, nižší duchovní, města v jeho mocenské sféře a některá slezská knížata.⁷⁴

V Čechách se mezitím vytvořila politická opozice šlechty proti králi českému a římskému Václavu IV. zvaná panská jednota, k níž se Jošt přihlásil jako jeden z jejich nejvýznamnějších činitelů a neváhal proti Václavu IV. vystupovat v řadě politických a vojenských akcí. Později se angažoval také na straně Zikmunda Lucemburského, který se rozhodl dát průchod svým mocenským ambicím na úkor bratra Václava, o jehož země i trůn usiloval. Markrabě Prokop stál v těchto sporech většinou na straně Václava IV. Po krátkodobém míru a urovnání sporů, který trval v letech 1395-1396, se konflikt rozhořel nanovo r. 1397. Moravský markrabě Jošt lavíroval mezi oběma svými bratřenci, až se nakonec definitivně postavil na Václavovu stranu poté, co Zikmund zajal Václava i Prokopa. Definitivně se vztahy mezi Joštem, Václavem a Zikmundem urovnaly r. 1405, kdy Zikmund také propustil Prokopa ze zajetí. Ještě téhož roku však Prokop zemřel.⁷⁵

Roku 1410 vznikla zvláštní situace. Moravský markrabě Jošt byl zvolen většinou kurfiřtských hlasů římským králem. Téměř současně však někteří z kurfiřtů zvolili i Zikmunda. Tři Lucemburkové tak užívali titulu římského krále, protože Václav IV., sesazený roku 1400, se titulu nikdy nevzdal. Jošt se však nikdy neujal vlády a nebyl ani

⁷²J. VÁLKA, *Morava a husitská revoluce*, s. 92.

⁷³Více o tom: J. MITÁČEK, *Světla a stíny*, s. 48; L. JÁN, *Morava v časech*, s. 43; J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 225 - 230; Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. (1361-1419)*, Praha 1986, s. 227 - 229, s. 231; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt*, Brno 2002, s. 151 - 181.

⁷⁴F. HOFFMANN, *Morava na cestě k husitské revoluci*, in: HT 4/1981, s. 58.

⁷⁵Podrobnější zpracování konfliktu viz J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 213-319; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt*, s. 343 - 681; J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 250 - 284.

korunován. Zemřel v roce 1411. Nezanechal po sobě žádného dědice, a proto se po jeho smrti stal moravským markrabětem Václav IV.⁷⁶

V letech 1411-1419, kdy byl Václav moravským markrabětem, Moravu téměř nenavštěvoval. Správa a starost o bezpečnost země byla proto svěřena především do rukou zemských úředníků, které Václav dosadil.⁷⁷ Moravským hejtmanem jmenoval svého hofmistra Lacka z Kravař. Lacek, jenž pocházel z jednoho z nejvýznamnějších moravských rodů, byl však mimo jiné také stoupencem Husova učení.⁷⁸

2.2 Morava v čase husitské revoluce

Uchopit problematiku husitství na Moravě je úkolem nesnadným. Z 15. století se nedochovala žádná významná moravská kronika. Existují klášterní kroniky z 15. století, např. Třebíč, Vizovice, Velehrad a zlomky korespondence měst, vyšší šlechty, hejtmanů, biskupa Jana Železného, krále Zikmunda, pozdějšího markraběte Albrechta Habsburského a několik zmínek o Moravě v kronice Vavřince z Březové. Obraz husitství na Moravě vytvořený starší i novější historiografií se v rámci jednotlivých historických prací často rozchází, a to především v otázce do jaké míry byla Morava husitská. Teprve práce novodobějších historiků (F. Hoffmann, J. Válka, J. Mezník, J. Jurok, V. Štěpán, F. Šmahel) uchopily problematiku lépe. Byly vyřešeny především rozdíly v průběhu a pojetí husitské revoluce v Čechách a na Moravě, míra angažovanosti vyšší a nižší šlechty a měst. Angažovanost Moravy do průběhu revoluce je však nesporná.⁷⁹

Jedním z ohnisek reformních myšlenek byla na počátku 15. století pražská univerzita, kde studovala řada moravských osobností.⁸⁰ Šíření husitismu na Moravě probíhalo s jistým zpožděním ve srovnání s Čechami nebo situací v Praze. Prvním výraznějším styčným bodem jsou samozřejmě protestní listy moravské a české šlechty. Někteří moravští páni v čele s Lackem z Kravař nejprve několika listy negativně reagovali na Husovo uvěznění v Kostnici. Tyto listy byly adresovány králi Zikmundu Lucemburskému. Po Husově upálení 6. července 1415 se společně s českými pány protestními listy obrátili přímo na kostnický koncil.⁸¹ Z Moravy pečtilo listy 22 pánů a 107 příslušníků nižší šlechty. Mezi vůdčí osobnosti přitom

⁷⁶ L. HAVLÍK, *Moravské letopisy*, s. 62 - 63; V. ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt*, s. 684-710.

⁷⁷ J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 404.

⁷⁸ J. VÁLKA, *Morava a husitská revoluce*, s. 94; Václav ŠPĚTÁN, *Lacek z Kravař*, in: *Osobnosti moravských dějin*, Brno 2006, s. 115-128; V. ŠPĚTÁN, *Osobnost Lacka z Kravař. Část druhá: Na vrcholu politické dráhy*, ČMM 112/1, 1993, s. 11-41; dále např. T. BALETKA, *Páni z Kravař: z Moravy až na konec světa*, Praha 2003.

⁷⁹ J. VÁLKA, *Husitství a Morava*, in: *Morava ve středověku*. Ed. Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, Brno 1999, s. 46 - 47.

⁸⁰ Tamtéž, s. 47.

⁸¹ *Petra z Mladoňovic zpráva o mistru Janu Husovi v Kostnici*. Ed. Zdeněk FIALA, Praha 1965, s. 175-185.

řadíme již zmíněného moravského hejtmana Lacka z Kravař, dále Petra z Kravař a ze Strážnice a Jana z Lomnice. Řada z pánů, kteří roku 1415 pečeti protestní listy, se přitom v průběhu revoluce přiklonila na stranu protihusitskou. Je nutné si uvědomit, že ač nebyla situace v období před vypuknutím samotné revoluce ještě vyhrocená, postavila signatáře protestních listů do opozice proti církvi a králi.⁸²

Mezi lety 1415-1421 pak pokračovalo šíření husitské nauky na Moravě. Na fary některých prohusitských šlechticů byli dosazováni husitští kněží. Rozdílná byla situace v moravských královských městech. Negativní postoj královských měst na Moravě k husitské ideologii nebyl dán pouze tím, že moravská města byla z velké části německá, ale významnou roli hrál v této otázce také fakt, že vedla již od konce 14. století se šlechtou takřka nepřetržitou válku. Toto je první významný rozdíl mezi českým a moravským pojetím husitismu. Jihlava, Brno, Znojmo, Olomouc se tak staly významnými protihusitskými centry na Moravě pro celou dobu husitské revoluce.

Dalším rozdílem mezi Moravou a Čechami je fakt, že v Čechách byla zcela rozvrácena církevní organizace. Roku 1421 se pražský arcibiskup Konrád z Vechty rozhodl přijmout čtyři artikuly. Situace církve na Moravě se vyvíjela jinak. Významným církevním protihusitským centrem se tu stalo olomoucké biskupství za episkopátu Jana Železného, významného odpůrce husitismu a katolického předáka. Jan Železný vystupoval proti Husovi už na kostnickém koncilu ještě jako biskup litomyšlský. Později jej nově zvolený papež Martin V. jmenoval legátem pro Čechy a Moravu s úkolem rázného postupu proti husitským heretikům. Dosavadní olomoucký biskup Václav Králík z Buřenic podle koncilu nepostupoval proti husitům na Moravě dostatečně, proto byl nakonec Janem Železným v této funkci na nátlak koncilu roku 1418 vystřídán. Stalo se tak na úkor kandidáta Václava IV., Aleše z Březi. Z dalších významných olomouckých biskupů první polovině 15. st. lze jmenovat Konráda III. ze Zvole, zvoleného roku 1431 a jmenovaného také administrátorem pražského arcibiskupství. Posledním olomouckým biskupem, kterého je zapotřebí vzpomenout, byl Jan z Miličina, který se účastnil brněnských i jihlavských jednání o basilejských kompaktátech r. 1436 a v roce 1438 korunoval českým králem Albrechta Habsburského.⁸³

⁸² P. ČORNEJ, „Prozatím poručme zmíněné křivdy Pánu Bohu, jehož je pomsta,“ in: Stížný list české a moravské šlechty proti upálení mistra Jana Husa 1415 - 2015, s. 17 - 14; Václav NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, Praha 1915, s. 20 - 80; Denko ČUMLIVSKI, *Jan Hus 1415 - 2015*, Praha 2015, s. 68 - 70.

⁸³ O Olomouckých biskupech viz M. BUBEN, *Encyklopedie*, Praha 200, s. 141 - 144 a 136; J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 413; J. VÁLKA, *Morava a husitská revoluce*, s. 97; M. POJSL, *Olomouctí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*, Uherské Hradiště 2013, s. 76 - 78; F. HOFFMANN, *Morava na cestě*, s. 61; T. KRZENCK, *Prelát táhne do války*, in: *Osobnosti moravských dějin*, Brno 2006, s. 129-155; P. ELBEL, *Ve znamení draka a kříže. Vláda Zikmunda lucemburského na Moravě (1419-1423)*, in: *Vládcové Moravy*. Ed. Jiří MITÁČEK, Brno 2007, s. 62.

Politika Václava IV. v husitské otázce se nesla ve znamení kompromisů, polovičatých opatření a jisté benevolence. I přes nátlak Zikmunda se Václav rozhodl k ráznému kroku až v roce 1419, a to k výměně městské rady Nového města pražského. Dne 30. července 1419 vypuklo povstání vedené husitským radikálem Janem Želivským a došlo k defenestraci, která je pokládána za počátek husitské revoluce.⁸⁴ Krátce po této události Václav IV. umírá a zdá se, že Zikmundovi již nic nestojí v cestě na český královský trůn. Zikmund byl nicméně vázán povinnostmi v Uherském království, a proto se v Brně objevil až na konci prosince.⁸⁵ Do Brna přijela také delegace českých pánů a pražských měšťanů, která vyjádřila Zikmundovi poslušnost. Oficiální uznání Zikmundových nároků na českou korunu mělo proběhnout až na zemském sněmu v Praze. Moravští páni nakonec Zikmunda za svého markraběte přijali.⁸⁶ Zikmund na Moravě provedl změny v úřadech zemské vlády. Sesadil prohusitského zemského hejtmana Petra Strážnického z Kravař⁸⁷ a dosadil svého dvořana Jindřicha Plumlovského z Kravař. Také městské rady v moravských městech byly tvořeny katolíky.

Nevíme, v jak hojném počtu se Moravané účastnili obléhání Prahy Zikmundem v roce 1420, které skončilo po jeho porážce na Vítkově. Víme pouze o přítomnosti Moravského zemského hejtmana Jindřicha z Plumlova.⁸⁸ Z kroniky Vavřince z Březové se však dozvídáme o početných moravských oddílech při bitvě u Vyšehradu (1420): „...a tak jen málo pánů z Moravské země, kteří bojovali proti přijímání pod obojí způsobem, zůstalo naživu ... byli jako vepři ukrutně zahubeni...“⁸⁹ Moravané zde utrpěli největší škody, mnoho jich zemřelo a další upadli do zajetí.⁹⁰ Po této porážce Zikmund na Moravě ztratil své hlavní opory v řadách šlechty. Vytvořila se zde dokonce dvě centra radikálních husitů. První byl tzv. Nový Tábor, který údajně vznikl na ostrově řeky Moravy u Nedakonice. Jak píše Vavřinec z Březové: „...začal na Moravě nový Tábor na jednom ostrově řeky Moravy ve vsi řečené Nedakonice blízko Strážnice. A tito táboři, totiž sedláci s některými kněžími a spolu s panoši, obsadivše klášter Velehrad, upálili opata...“ Toto centrum se však nejspíše někdy v roce 1421 přesunulo do Uherského Ostrohu, významného centra radikálního husitství na Moravě.⁹¹

⁸⁴ J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 577 - 608.

⁸⁵ L. HAVLÍK, *Moravské letopisy*, s. 64; P. ČORNEJ, *VDZKČ V*, Praha 2000, s. 226.

⁸⁶ Václav měl být nejdříve přijat za krále zemským sněmem, následně korunován a teprve poté, z pozice českého krále přijímat vyznání oddanosti od moravské či slezské šlechty.

⁸⁷ Lacek z Kravař zemřel v r. 1416.

⁸⁸ J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 418.

⁸⁹ Vavřinec z Březové. *Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic*. Ed. F. HEŘMANSKÝ – M. BLÁHOVÁ, Praha 1979, s. 165-165; P. ČORNEJ, *VDZKČ V*, Praha 2000, s. 270 - 278.

⁹⁰ Zemřeli zde např. Jindřich Plumlovský, Vok z Holštejna, Jiří Bitovský z Lichtenburka, Jaroslav ze Šternberka nad Veselí, Dobeš Černohorský z Boskovic. Zajat byl např. Jan Tovačovský z Cimburka.

⁹¹ O Novém Táboře viz Vavřinec z Březové, s. 213; P. ELBEL, *Ve znamení draka*, s. 65; J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 418.

Dalším centrem radikálního husitského hnutí byly Jevišovice a tvrz v Červeném Martínkově na jihozápadní Moravě.

Zikmund se však rozhodl, že je nutné husitství na Moravě vyvrátit a učinit z Moravy jakousi základnu a nástupiště k boji proti husitům v Čechách. K realizaci těchto plánů mělo dojít už na podzim r. 1421. Moravané se měli zúčastnit Zikmundovy křížové výpravy do Čech společně se slezskými, rakouskými a uherskými vojsky. K tomu však nedošlo. Moravané zůstali na svých hradech a někteří se dokonce postavili na odpor, např. Uherský Ostroh pod velením Haška z Valdštejna. Zikmund si však na Moravě nakonec sjednal pořádek. V obsazeném Brně, kam svolal zemský sněm, přinutil šlechtu k přijetí protihusitského landfrýdu: ⁹²„...a přijev do Brna, svolal sobě pod bezpečným glejtem všechny pány a rytíře...obsadiv město ze všech stran branným lidem, zjevil pánům a rytířům své přání řka, že je svolal pro to, aby odstoupili od čtyř artikul...jakožto od bludných a kacírských.“⁹³ Tento nově uzavřený landfrýd však neznamenal konec boje moravských husitů proti Zikmundovi. Bojovalo se i v dalších letech.⁹⁴

Prvního října roku 1423⁹⁵ udělil Zikmund Moravu Albrechtu Habsburskému, svému nástupci a zeti.⁹⁶ Situace na Moravě se tím však jen zkomplikovala, neboť Albrechta, jakožto významného katolického a protihusitského magnáta, odmítla přijmout část moravské husitské šlechty. Začaly vleklé války o Moravu, které probíhaly ve dvou formách. Zaprvé šlo o lokální boje mezi katolickou a husitskou stranou, zadruhé o opakovaná tažení Zikmunda a Albrechta. Na Moravě je tedy v této době možné označit následující katolická centra: První byla jižní oblast, kde měl silné pozice Albrecht. Následovala střední Morava, kde proti husitům bojoval Jan Železný, a východní část země, ve které patřily některé pevnosti ještě Zikmundovi.⁹⁷ Na střední Moravě proti Janu Železnému zasahoval nejvýznamnější moravský husitský hejtman Jan Tovačovský z Cimburka, jehož tovačovská pevnost byla nedobytná. Jan Tovačovský obsadil města na střední a východní Moravě např. Přerov, Prostějov, Uherský Brod. Na Moravu pronikaly také husitské svazy z Čech v různé míře spolupráce s moravskými husity. Jedná se především o Východočeský svaz a Tábory, např. spojení východočeských husitů s Kunštáty nebo orientaci Jana Tovačovského na pražskou a východočeskou podobu husitství. K dalším husitským hejtmanům patřil např. Václav z Kravař, Jan z Pernštejna, Boček

⁹² J. VÁLKA, *Husitství a Morava*, s. 49.

⁹³ *Vavřinec z Březové*, s. 269.

⁹⁴ J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 421.

⁹⁵ L. HAVLÍK, *Moravské letopisy*, s. 64.

⁹⁶ Se Zikmundovou dcerou Alžbětou se oženil předešlého roku ve Vídni.

⁹⁷ J. VÁLKA, *Husitství a Morava*, s. 49; Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, Brno 1991, s. 128 - 145; Rudolf DVOŘÁK, *Dějiny markrabství moravského. I. Díl*, Brno 1906, s. 161 - 165.

z Kunštátu, Vaněk z Boskovic. Táboři obsazovali jihozápadní a jižní Moravu. Svými posádkami ovládli např. Moravský Krumlov, Ivančice, Břeclav.⁹⁸ V rámci tohoto přehledu není možné tyto války popisovat podrobněji.

Je podstatné zmínit značný význam Moravy jako místa, kam se podnikaly a odkud vycházely husitské rejsy. Z jižní Moravy Táboři pořádali výpravy do rakouského Podunají. Morava se ve dvacátých letech stala východiskem husitské expanze do Slezska a Slovenska.⁹⁹ Přes všechny výše popsané skutečnosti je nutné upozornit na fakt, že husité na Moravě nikdy nevytvořili vlastní vojenské svazy ani církevní organizaci, nebo to alespoň nemáme doloženo.

Dlouhotrvající války vyčerpaly zemi i všechny válčící strany, které od konce dvacátých let projevují již jistou tendenci ke smíru. Ke konci spěje také politická spolupráce moravských husitů s českými svazy a polními bratrstvy. Možnost kompromisu se nakonec naskytla skrze basilejský koncil, kam byli husité přizváni, aby obhájili svou nauku.¹⁰⁰ Na společném postupu v politických a náboženských otázkách se Moravané společně s Čechy dohodli ještě před samotnou cestou do Basileje. V září 1432 bylo v Kutné Hoře zvoleno osmnáct delegátů, kteří měli být vysláni do Basileje, aby jednali s koncilem.

Zástupcem moravských husitů v Basileji měl být i Václav z Kravař, ale z jeho cesty nakonec sešlo. Basilejská delegace nicméně vystupovala jménem českých i moravských husitů.¹⁰¹ Moravská účast v bitvě u Lipan 1434 nebyla skoro žádná. Moravané konečně přijali landfrýd Albrechta Habsburského, a tím jej uznali jako pána země. Landfrýd se nezmiňoval o politických otázkách, obnovil však chod zemského práva a spolupráci obou doposud znepřátelených stran. Finální jednání s legáty basilejského koncilu o konečnou podobu kompaktát se konalo roku 1435 v Brně. Basilejská kompaktáta, která legalizovala základní husitský program, byla přijata v Jihlavě s platností jak pro Království české, tak Markrabství moravské. Morava se tak stala, stejně jako Čechy, „zemí dvojího lidu.“¹⁰²

2.3 Morava po husitské revoluci

Následující doba se vyznačuje různými konflikty zapříčiněnými snahou udržet výsledky husitského hnutí a kompaktáta.¹⁰³ I když byl utrakvismus kompaktáty legalizován, byla na Moravě situace nábožensky složitější než v Čechách, protože zde utrakvismus neměl

⁹⁸ J. VÁLKA, *Husitství a Morava*, s. 50.

⁹⁹ Více o tom: J. JUROK, *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006, s. 112 - 127 a 203 - 241.

¹⁰⁰ Husitská delegace v čele s Prokopem Holým a Janem Rokycanou dorazila do Basileje v lednu 1433.

¹⁰¹ B. ČEREŠŇÁK, *Přehled dějin Moravy. 1. Díl. Od Velké Moravy do husitské revoluce*, Brno 1980, s. 146.

¹⁰² J. VÁLKA, *Husitství a Morava*, s. 51; J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 142 - 149; R. DVOŘÁK, *Dějiny markrabství moravského. I. Díl*, s. 165 - 171; B. ČEREŠŇÁK, *Přehled dějin Moravy. 1. Díl.*, s. 148-149.

¹⁰³ B. ČEREŠŇÁK, *Přehled dějin Moravy. 2. Díl. Stavovská Morava 1440 – 1620*, Brno 1987, s. 6.

žádné ideové nebo organizační centrum a jeho vazba např. na pražskou univerzitu byla téměř nulová. Nárok na církevní správu si na Moravě uchovalo olomoucké biskupství a značná část moravské katolické šlechty se také postavila kompaktátům na odpor. Olomoucký biskup Pavel z Miličína byl nicméně přinucen kompaktáta přijmout. Utrakvismus na Moravě se tak udržoval především díky ochraně husitských vrchností.¹⁰⁴

Zikmund Lucemburský zemřel roku 1437 ve Znojmě a Albrecht se ujal českého království.¹⁰⁵ V Čechách se proti němu vytvořila opozice vedená především východočeskými husity, některými městy, která nabízela korunu Kazimírovi, bratrovi polského krále Vladislava II. Na Moravě byl Albrechtovým odpůrcem např. Jan z Pernštejna. Roku 1437 se na Moravě stává zemským hejtmanem Jan Tovačovský z Cimburka, horlivý přívrženec strany podobojí.¹⁰⁶

Přichází Albrechtova náhlá smrt v roce 1439. Královna Alžběta porodila Albrechtovi syna Ladislava Pohrobka v únoru 1440 a poručnickou vládu nad ním přijal jeho strýc, Fridrich III., král svaté říše římské. Zatímco moravští, slezští, lužičtí stavové Ladislava přijali za svého panovníka, byla situace v Čechách a Uhrách jiná.¹⁰⁷ V Uhrách byl zvolen bratr polského krále Vladislav Varnenčík a Češi si za krále zvolili bavorského vévodu Albrechta, který však volbu nepřijal.¹⁰⁸ Absence krále měla za následek postupný úpadek pořádku a znovuožívání starých sporů mezi katolíky a husity. Řešením napjaté situace se jak v Čechách, tak na Moravě staly landfrýdy.¹⁰⁹

Zatímco cesta k zemskému landfrýdu v Čechách byla skrze vzájemné boje různých politicko-mocenských seskupení složitá, situace na Moravě se zdála být podstatně stabilnější. Morava vystupovala jako jeden politický celek, zatímco v Čechách bylo vytvořeno hned několik krajských landfrýdů. Po Albrechtově smrti byl na Moravě obnoven landfrýd, trvající již od r. 1434. Zemským hejtmanem zůstával Jan Tovačovský z Cimburka. Zemská vláda si udržela v zemi relativní autoritu. Jedním z jejich hlavních problémů bylo urovnání konfliktů

¹⁰⁴ B. ČEREŠŇÁK, *Přehled ... 1. Díl.*, s. 148 - 149.

¹⁰⁵ J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 149; Více o Albrechtovi Habsburském např. T. BALETKA, *Albrecht Habsburský (1411-1439), jeho vláda na Moravě*, in: *Vládcové Moravy*. Ed. Jiří MITÁČEK, Brno 2007, s. 83 - 98.

¹⁰⁶ R. DVOŘÁK, *Dějiny markrabství*, s. 172 - 123.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 174.

¹⁰⁸ J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 150 -151.

¹⁰⁹ Jedná se o smlouvy uzavřené buď panovníkem, šlechtou nebo městy a církevní institucí. Jejich hlavním cílem je udržování míru. Zaručují respektování práva zemského, městského, poddanského, církevního a upravují vztahy mezi těmito právy. Vyhlašují také trestání rušitelů míru, bezpečnost na cestách atd. Pokud je na trůně panovník, pečeti landfrýd jako první. Landfrýd bylo možné uzavřít v rámci země, ale i kraje. Tato instituce se vžila natolik, že se stala součástí zemského práva v 16. století viz Zdeněk BERAN, *Landfrýdní hnutí v zemích české koruny. Snahy o zajištění pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice 2014, s. 114 - 121.

na uherské a rakouské hranici, kde byly už během dvacátých a třicátých let trvalé nepokoje. Do Uher podnikali výpady někteří moravští hejtmané, kteří měli při hranicích své posádky umístěné na hradech, např. Jan z Messenpecku na Helfštýně, Vilém Puklice z Pozořic na Štramberce, Jan ze sv. Mikuláše na Světlově a kníže Friedrich na Ostroze. Nejaktivnější byli v těchto bojích nejspíše Jan z Messenpecku a Vilém Puklice, kteří v r. 1439 dokonce obsadili Uherský Brod a s pomocí Mikuláše Smila z Moravan vedli válku na Uherské hranici. Do Rakous zase útočili bitovští Lichtenburkové, Pertold z Lipé, Jan z Hradce na Telči a Jan z Pernštejna, známý husitský hejtman již z předchozího období.¹¹⁰

V Čechách a Uhrách se mezitím za stálé nepřítomnosti následníka trůnu vytvořila myšlenka opatřit si správce země (gubernátora) jako jakéhosi králova zástupce v zemi. Roku 1451 uznal Fridrich III. v Čechách zemským správcem Jiřího z Poděbrad, což potvrdil v následujícím roce také zemský sněm. Ladislav Pohrobek byl za moravského markraběte přijat 6. července 1453 a 28. října téhož roku byl korunován českým králem. Přesto byla gubernátorská vláda Jiřího z Poděbrad v Čechách prodloužena ještě o šest dalších let a Ladislav Pohrobek s ním dobře vycházel.¹¹¹

Poslední významnou událostí, kterou je nutné zmínit, je vznik desetičlenné regentské vlády na Moravě v roce 1455. Vedle hejtmana byli jejími členy olomoucký biskup, zemští úředníci, páni, rytíři. Vláda byla ustavena na dva roky a byli v ní zástupci jak katolíků, tak husitů.¹¹² Tato forma vlády se na Moravě objevuje poprvé, a dovršuje tak růst moci stavů, především pak vyšší šlechty, na úkor panovníka. Tento proces byl prakticky nepřetržitým a započal především už v době rozbrojů uvnitř Lucemburské dynastie za vlády markraběte Jošta.

¹¹⁰ Více o tom: J. JUROK, *Příčiny a struktury*, s. 112 - 127 a 203 - 241; B. ČEREŠŇÁK, *Přehled ...2. Díl.*, s. 8 - 10; J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 152.

¹¹¹ J. VÁLKA, *Dějiny Moravy I.*, s. 153 - 154.

¹¹² Tamtéž, s. 154.

3. Uvedení do problematiky lapkovských družin, pojmosloví a typologie

Výše popsaná situace v zemi se stala živnou půdou činnosti lapkovských družin. Z terminologického hlediska se pro tyto skupiny v pramenech nevyskytují ustálené názvy. Setkáváme se například s termínem *tovaryši*. Ve staré češtině znamenalo slovo *tovaryš* původně druha v práci a nejbližšího přítele. Pojem *tovaryšstvo* představoval širokou skupinu lidí a byl později nahrazen slovem *společnost*, přičemž obojí odpovídalo latinskému slovu *societas*. Kromě termínu *tovaryšstvo* se v pramenech vyskytuje také pojem *bratrstvo*. V odborném textu se však často setkáváme s termíny: družina, skupina, posádka, tlupa, banda. Je podstatné si uvědomit, že se jedná o termíny pro tento jev novodobé.¹¹³

Většina bojových družin byla závislá na šlechtických pánech. Ti nad nimi totiž získávali vliv, aby je mohli využít ke svým cílům. Prototypem takového pána byl např. Vilém z Pernštejna, na jižní Moravě páni z Lichtenburka, páni z Kunštátu a dále například příslušníci moravské větve rodu Valdštejnů. Těmto a dalším bude věnována bližší pozornost. Poměr pána k družině byl různý. Objevuje se postoj vojenského velitele k mužstvu se strohou disciplínou, jindy jde o vztah ryze zaměstnanecký. Různé jsou také cíle a motivy působení družin. Jedná se o motivy ekonomické, politické nebo ideové. Nejčastěji jde o různé kombinace. Osoby označené jako vůdci družin plní funkci velitelů družin a mají s jejich členy bližší kontakt než pouhý námezdní pán. Někdy pán i vůdce splývá v jedné osobě.

Lapkovské družiny nebyly, co se týče působnosti a zájmů, sjednoceny. Podle vzniku, vedení, skladby a účelu působnosti rozlišuje F. Hoffmann následující typologii družin:

- Posádky na hradech vyšší a nižší šlechty (Vranov, Bítov, Jevišovice, Lamberk, Rokštejn, Brtnice, Pernštejn, Kolštejn, Kamenice nad Lipou, Kostomlaty).
- Polosamostatné družiny (dostávaly se do služeb pána jen dočasně). Měly charakter hradních posádek. Často je vedl hejtman či vůdce z řad nižší šlechty. V případě války tyto družiny vystupovaly jako nájemní žoldnéři (např. za války Polska s Řádem německých rytířů, ve 40. letech za válek na rakousko-uherském pomezí atd.). Typickým příkladem je družina Matěje Vůdce, v níž dočasně působil i Jan Žižka. Družina operovala samostatně, ale někdy vystupovala na straně bitovských Lichtenburků. Dalším příkladem jsou skupiny na hradech Kraví Hora a Rabštejn, které působily pod Vilémem Sudlicí z Litovan.

¹¹³ F. HOFFMANN, BDMČ, s. 63.

- Třetím typem jsou družiny výhradně kořistnického a lapkovského zaměření. Lapkovská tovaryšstva, tlupy či bandy. Např. Janáčovo tovaryšstvo s okruhem působnosti na jižní a jihozápadní Moravě. Tato skupina měla nejmenší množství šlechtických osob. Převažovalo samostatné působení a jen výjimečně působila pod Vilémem z Pernštejna.¹¹⁴
- Protohusitské družiny: Jevily znaky předrevolučního společenského působení. Např. družina husitského šlechtice Prokopa z Ústí na Kamenici nad Lipou. Družina zčásti splynula s nově vzniklým husitským Táborem a její příslušníci se zde dále profilovali. Moravskou obdobou této skupiny byla družina budějovicko-hrotovecká pana Haška z Valdštejna (středisko na hradě Víckov, posléze Uherský Ostroh, který se stal husitským střediskem na Moravě).¹¹⁵

¹¹⁴ Tamtéž, s. 68 -73.

¹¹⁵ F. HOFFMANN, *K počátkům Tábora*, in: ČČH 15/65. č. 1, Praha 1967, s. 103 – 120.

4. Typologie kriminální činnosti lapkovských družin

Opustíme-li formální a stylistické hledisko zápisů, které bylo rozebrané v předchozí kapitole, zjistíme, že obsahový přínos všech třech hlavních pramenů je podobný. Jaké poznatky tedy lze z obsahu zápisů vyčíst? Jedná se o informace, týkající se samotné formy kriminální činnosti (skutkové podstaty). Tvoří širokou škálu jevů, od drobných loupeží, přes vraždy, přepady menších usedlostí až po větší akce, jako jsou přepady měst. Další informace poskytují samotná jména dopadených lapků a kompliců a další jména, která byla těmito dopadenými vyzrazena.

Nejzajímavější částí bývá popis průběhu samotného kriminálního činu. Ze zápisů se dozvídáme například o obsahu kořisti. Ne vždy je patrné, kdy a kde k činům došlo. Dále se v zápisech objevuje popis příslušnosti jednotlivých osob k vůdcům a pánům družin. V následující části práce se pokouším popisovat a zkoumat jednotlivé jevy především podle typu kriminálního jednání.

4.1 Loupeže

Četností patří na první místo loupeže. Z terminologického a právního hlediska je zapotřebí loupeže odlišovat od krádeží. Krádež byla definována jako protiprávní odnětí cizí věci movité k svému užitku a bez svolení držitele. Loupež je definována jako odnětí cizí věci movité, při kterém byla tato trestná činnost vykonávána účelově a ve většině případů se tak navíc dělo na silnicích a s použitím násilí.¹¹⁶

Většina případů kriminální činnosti v pramenech jsou právě loupeže. Loupeže však mohly vést k vraždám. I soudobé právo odlišuje loupežnou vraždu (mortificacio) od vraždy (homicidium) a od prosté loupeže (spolium).¹¹⁷ V popravčích zápisech se však tyto právní termíny nevyskytují. Pokud se jedná jen o stručné zápisy, bývá určení pravé skutkové podstaty obtížné.¹¹⁸

Ze všech třech hlavních pramenů je patrné, že z loupeže nejčastěji přepadení vyvázli životem. Ne vždy tedy musí skončit násilné přepadení smrtí, jako je tomu například ve výpovědi lapky Sacha: „...olúpivše jednoho súkeníka ze Štěpánova – jej zabili,“¹¹⁹ nebo jak se událo v případě loupeže a vraždy jihlavského kupce Heschla.

¹¹⁶ R. RAUSCHER, *O krádeži a loupeži v českém právu zemském*, s. 25 - 26.

¹¹⁷ F. HOFFMANN, *K povaze*, s. 57; R. RAUSCHER, *Usmrcení člověka*, s. 2 - 9.

¹¹⁸ F. HOFFMANN, *k povaze*, s. 57; Dále k tomu: K. MALÝ, *K českému trestnímu právu*, s. 8 - 9.; TÝŽ, *Zločin a trest v české stavovské společnosti*, s. 85 - 98.

¹¹⁹ PK, s. 26.

Místa, kde k loupežím docházelo, jsou různá. Nejčastěji se jedná o silniční přepady. Forma záznamu se někdy může jevit jako velmi stručnou. Zápis z roku 1400 Nejstarší městské knihy olomoucké: „...*Petr Bočkův z Lešné byl proskribován pro loupeže na cestách*...“¹²⁰ Nedožíváme se nic o příslušnosti jmenovaného k nějaké skupině. Není zde blíže specifikováno místo přepadu, obsah kořisti nebo jména přepadených.

Ne vždy se plánovaná či spontánní loupež zdařila. V městské knize olomoucké se zachoval jeden případ pokusu o loupež, kdy byly obviněnému dokonce jeho činy odpuštěny. Jedná se o jeden ze zápisů z roku 1404. Jistý Berntreiber „...*byl obžalován židem, že ho chtěl před městem v příkopě oloupit o jeho věci a šaty*...“ Následně se dozvídáme, že mu bylo vše odpuštěno, ale pokud bude přistižen při další výtržnosti, bude považován za proskribovaného.¹²¹ Na tomto příkladu je patrné, že existovaly případy, kdy byla obviněné osobě dána jakási druhá šance a možnost polepšit se. Důležitou okolností případu je fakt, že poškozená osoba pocházela z židovské menšiny, která se ve středověku netěšila příliš velké vážnosti.

K loupežím mnohdy docházelo v době jarmarků a trhů, kdy se na cestách pohybovalo větší množství kupců. Dokládá to např. zápis Rožmberské popravčí knihy: „...*oblúpili čtyři člověky, ješto na trh šli*...“¹²² Podobnou situaci reflektuje výsledek Chladima z Jihlavy z roku 1416, jenž náležel k Janáčově tovaryšstvu. Kromě výčtů nejrůznějších loupeží odehrávajících se v okolí Brna, Slavkova, Bučovic, Věstonic a na dalších místech jsou uvedeny hned tři případy, kdy lapkovská družina využila příležitosti probíhajícího jarmarku. Z toho byl první jarmark v Uherském Brodě, nejspíše v roce 1416. Dále se jednalo o jarmark v Podivíně.¹²³ Prímým vůdcem tohoto přepadu je jmenován Janáč se synem. Posledním zmiňovaným jarmarkem je jarmark brněnský z roku 1415. Na olomoucké silnici uloupili blíže nespecifikovaným osobám sukno, které odnesli na Pernštejn panu Vilémovi z Pernštejna.¹²⁴ Janáčovo tovaryšstvo spadalo pod ochranu tohoto mocného moravského pána.

4.2 Šacování

Další významnou skupinu lapkovské činnosti tvoří zajímání osob kvůli výkupnému neboli tzv. šacování.¹²⁵ O tomto případě vypovídá zápis v olomoucké městské knize z roku 1404. Společně se svým průvodem byl jistým Ambrožem zajat vídeňský měšťan Linhart.

¹²⁰ LA, s. 222.

¹²¹ LA, s. 221, „... Poznámáno, že Berntreiber byl obžalován židem...“.

¹²² PK, s. 62.

¹²³ Tamtéž, „...o podowynskem jarmarku wzaly nynekolik kop gross panye Laczkowym lidem...“

¹²⁴ JPZ, s. 88-90.

¹²⁵ F. HOFFMANN, *K povaze*, s. 57.

Ambrož zajatce odvedl „...do Horky a chtěl ho šacovat na více než 500 kop...“ Ambrož Linhartovi ukradl všechny věci z vaku a peníze, které si s sebou odnesl do Olomouce. Nakonec je vzpomínáno, že byl Linhart propuštěn. Můžeme odhadovat, že Linhart byl zámožným kupcem. Kde přesně k jeho přepadení došlo, udáno není. Z textu není jasné ani to, zda bylo za Linharta výkupné nakonec zapláceno, nebo zda byl propuštěn poté, co se ukázalo, že za něj nikdo výkupné platit nechce. Povaha celé násilné akce vypovídá o tom, že Ambrož měl nejspíše ještě několik kompliců. Je nemyslitelné, aby jediná osoba byla schopna přepadnout a zajmout „...měšťana vídeňského s jeho průvodem.“ Pramen mlčí o tom, kdo jsou osoby vzpomínané jako „průvod“, a jak s nimi bylo následně naloženo.¹²⁶

Ke kuriózním a ojedinělým případům šacování patří i událost popsaná ve výpovědi Martina z Štítař, který násilně přepadl usedlost svého bývalého pána, u kterého býval pacholkem – Jakuba ze Lhoty:¹²⁷ „...išel do Moravy do Štítař a tu se stanovil s Peškem tesařem z Štítařov, aby....pána svého jal i nesl jeho...“ Výpověď Martina z Štítař dále uvádí jména kompliců a přináší podrobnější popis události. S celou skupinou, která čítala pět mužů, vedl do Lhoty, kde se tajně schovali v Jakubově stodole, „...a když Jakub přišel do stodoly na miero, tu jeho jměli svázati...tu jměli Jakubovu ženu s její sestrou zamknúti v pivnici...“¹²⁸ Všichni muži znali dobře prostředí i napadené osoby, nebo byli s okolnostmi seznámeni díky svému vůdci Martinovi ze Štítař. Ve výpovědi se nám nezobrazují další osudy Jakuba ze Lhoty ani jeho rodiny.

Šacování je doloženo též v půhonných knihách. Zajímání lidí se někdy mohlo vléci a přecházet až do dlouhodobého věznění. Václav Hecht z Rosic pohání v roce 1447 Ondřeje z Budšovic: „...že mé lidi z Brankovic kázal vsázeti do vězení v Budšovicích¹²⁹ a ty k své vůli více než od roku vězí i podnes jich pustit nechce...“¹³⁰ Jaký mohl být důvod tohoto případu šacování? Jistě ne neopodstatněný. Otázka musí zůstat nezodpovězena, i když je za ní tušit složitější konflikt. Na jiném místě přináší půhonné knihy naopak zajímavé detaily. Například zajetí Jiříka řečeného Gotskramar lapkou Janem Puškou z Otaslavic:¹³¹ „... když jsem šel z Říma z pouti tu mě jest jal a šacoval a na svém mě hradě držal...“¹³² Tímto hradem jsou myšleny samozřejmě Otaslavice, které později přenechal bratru Erhartu Puškovi, dalšímu významnému vůdci lapkovských družin. Z dalších významných družin, které se dopouštěly

¹²⁶ LA, s. 224.

¹²⁷ Není zde uvedeno, o jakou Lhotu se jedná. Předpokládám však, že to bude jedna z okolí Štítař.

¹²⁸ Celý záznam výpovědi: PK, s. 43.

¹²⁹ Budišovice u Opavy.

¹³⁰ *Libri citationum et sententiarum seu* (dále jen LCS). Sv. II., Ed. V. BRANDL - B. BRETHOLZ, Brno 1872-1911, s. 403.

¹³¹ Jedná se o bratra Erharta Pušky z Kunštátu.

¹³² LCS I, s. 171.

šacování, jmenují ještě lamberskou skupinu: Vaňka z Lamberka žaluje v roce 1406 Aleš z Dobřic „...byl jsem jat a k tomu pobrali mi koně a peníze...“¹³³ Vaněk z Lamberka byl bratrem významného vůdce lapkovských družin a osobnost doby Jana Sokola z Lamberka.¹³⁴ Také Jan vystupuje v jednom z půhonů jako zajímač: „.... věře jemu i přijel jemu na jeho hrad na Lamberg, tu pak jeho úředníci vzali jeho kuon a jeho samého vsadili u vězení a skrze to škoden jest...“¹³⁵ Takto událost v půhonných knihách líčí poškozený Jan z Meziříčí, kterého se mi nepodařilo blíže identifikovat. Nemůže se jednat o Jana z Meziříčí a Lomnice, protože ten zemřel v roce 1357, ani o stejnojmenného pokračovatele rodu, který se narodil teprve v roce 1446.¹³⁶ Snad se jedná o lapky Jana z Meziříčí a Křižanova, příslušníka jedné z větví rodu z Lomnice, jehož kriminální činnost také dokládají knihy půhonné.¹³⁷

Kromě známých osob se v půhonech objevují i neznámá jména, která se už nikde neopakují: Vítoslav z Vážan si stěžuje na Nicolause Morolduse „...nemaje ke mně žádné viny...bez boha a bez práva jal mě i s mými tovaryši, a šacoval po své volí...“¹³⁸

4.3 Přepady usedlostí

Méně časté než loupeže jsou přepady usedlostí a zhárství. Jeden ze zápisů Nejstarší městské knihy olomoucké z roku 1400 uvádí kusou informaci o lapkovi Vlčkově z Tovačova, který byl proskribován společně se synem sedláka, „...protože se svými společníky násilně vnikl do kláštera svaté Kateřiny a uloupili zde stolní nádobí a přibory...“¹³⁹ V jiném zápisu stejného pramene z roku 1404 se dozvídáme o případu jistého Václava ze Šumperka, který se kromě loupežných přepadů na cestách poblíž Olomouce a zhárství dopouštěl také plenění statků a vsí kanovníků a jeptišek.¹⁴⁰ O Václavovi můžeme opodstatněně smýšlet jako o vůdci lapkovské skupiny, i když se můžeme pouze domnívat, jak rozsáhlá. V textu jsou vzpomínání jen někteří jeho společníci. Jeho hlavním společníkem byl Jan z Huštěnovic. Údaje hovoří i o dalším jeho služebníkovi, který loupil koně, a když byl veden za tyto loupeže na popravu, přiznal, že tak činil z návodu Václava.¹⁴¹ Můžeme jen předpokládat, že skupina, která se účastnila takových akcí, jako byly přepady statků a vsí, nebyla z nejmenších. Větší podrobnosti nám však pramen nenabízí. Stejně tak můžeme pouze odhadovat, jaká byla

¹³³ LCS II, s. 313

¹³⁴ Viz s. 63.

¹³⁵ LCS II, s. 187

¹³⁶ J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, 1992, s. 100.

¹³⁷ LCS III, s. 85, 141, 151, 172

¹³⁸ LCS I, s. 171

¹³⁹ LA, s. 205. Jde o klášter, který byl při Kosteletě sv. Kateřiny (dnes Kateřinská ulice v Olomouci). Více o klášteře a jeho historii zde: V. LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 2003, s. 61.

¹⁴⁰ LA, s. 224

¹⁴¹ Tamtéž.

Václavova stavovská příslušnost. Osobně jsem toho názoru, že nejspíše patřil k příslušníkům nižší šlechty.

K příkladům přepadu usedlostí patří i zápis v knize pánů z Rožmberka z roku 1423. Výpověď Petra Benkóva, který doznal, že pátil vsi a se svými kumpány „... *mordovali ve Svinech i jinde...zapálili dvůr farářov v Svinech,...obrazy božie muky pátil i rubal...*“¹⁴² Vzhledem k povaze násilností je možné, že se tato skupina hlásila k některé z husitských frakcí.

Nejvíce informací o přepadech usedlostí i celých vesnic a městeček zaznamenávají Knihy pŕuhonné a nálezové.¹⁴³ Usedlosti i vesnice byly rabované s různou mírou brutality a použitého násilí. Někdy se spíše jednalo o zabrání vesnice, nebo jednorázový noční přepad bez škod na domech a vypalování. K zabíjení obyvatel docházelo minimálně, spíše k jejich ohrožování, zajímání, bití a zraňování. Monotónnost záznamů o těchto případech mě nutí se v tuto chvíli zaměřit jen na některé z nich, které poskytují podrobnější popis těchto druhů akcí.¹⁴⁴

Albrecht z Cimburka a Tovačova je žalován hned ve dvou pŕuhonech, v roce 1408 a 1415. Oba pŕuhony se vážou k přepadu vsi u Olomouce dnes označované jako Bolelouc. V pramenech se však objevuje pod názvy Boleluc a Bolelice. Albrecht. „...*se svými panošemi a svými sedláky sehnal mě z mého vlastního domu z Bolelic pravým pychem a násilím i zbořil a rozmetal mi dom...a více že mi vzal mlynáře s mými poplatky a vyvezl jej se svými sedláky z mé dědiny...a tu mi položil mlýn pust a potom jej spálil...*“¹⁴⁵ Žalobcem je v obou pŕuhonech blíže neurčitý Jeruš z Bolelŕce, což mohl být někdo z představenstva vesničky, např. rychtář atd. Únos mlynáře nám dokazuje, jak ceněné bylo mlynářské řemeslo. Ukazuje se tu i samotný fakt, že šlechta takto zajímala schopné poddané a přemísťovala je na vlastní území. Na jiných místech se kriminální jednání Albrechta z Cimburka neobjevuje. Albrecht byl otcem Jana Tovačovského z Cimburka, významného prohusitského moravského šlechtice a podporovatele Zikmunda Korybuta.¹⁴⁶

Dalším příkladem je násilný přepad Milotic z roku 1406 uskutečněný Janem Rackem, kde žalobce (Aleš z Milotic) vypovídá: „...*s jeho sedláky učinili mi hnání na mu dědinu, v mém vlastním dvoře bili mé služebníky i mé chudé lidi, neměvše na tom dosti i tekli do vsi,*

¹⁴² PK, s. 83.

¹⁴³ Viz příloha I.

¹⁴⁴ Více o ohrožování statků, usedlostí, vesnic i měst viz kapitoly 8. a 9.

¹⁴⁵ LCS I, s. 280; LCS II, s. 381: ... že mi je muoj duom v Boleluci obořili a mě s něho sehnal a mlynáře mi vzal mého bez práva i vyvezl jej na svu dědinu a skrze to potom muoj mlyn jest spálen i pust stojí až podnes.

¹⁴⁶ J. JURK, *Příčiny, struktury a osobnosti*, 2006, s. 117 - 118; J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, 1992, s. 30 – 31.

*dobývali mi lidi z jich domov i vypalovali a jímali...*¹⁴⁷ Zde se stali nástroji násilí v rukou vůdce lapků i sedláci, kteří na příkaz svého pána neváhali rabovat a pustošit cizí vesnici.

4.4 Páchané násilí

Další z forem kriminální činnosti je samotné násilí, které mohlo skončit i vraždou. Je důležité připomenout, že v porovnání s loupežemi nebyly vraždy tak časté. Popis násilí zachycuje Nejstarší kniha Olomoucká. Např. zápis z roku 1409, který nám sděluje, že byl jistý Petr Ritterskind obžalován, že se sedmi ozbrojenci nepřátelsky napadl pana Hynka. Dále také, že jistého Mikuláše napadl v ulici Litovelské samostřílem a téměř mu usekl prst.¹⁴⁸ Také již jednou jmenovaný Václav ze Šumperka ze zápisu z roku 1404 „... *pobil jednoho kněze*.“¹⁴⁹ Jednalo se tedy často o různé pouliční rvačky a roztržky. Důvodem mohla být vidina obohacení nebo vyřizování osobních účtů.

Také knihy půhoné poskytují řadu důkazů o násilných výtržnostech. Násilí se ve větší míře dopouštěl Zdeněk z Něckovic a jeho skupina v okolí Věžek: „...*mú čeled' bil kyji a nohami tlačili pychem....potom bil kyji i mého hotaře a o tom všem jsem byl s ním smluven dobrými panošemi a toho mi slíbil více nečiniti a to mi nezdržel, neb mi potom mého pastýřka bil u stáda a koněm tlačil a potom mi mé lidi bil a jímali a ve svém vězení držel a hrdloval jako zlé lidi...*“¹⁵⁰ Stěžuje si Zdeněk z Věžek před zemským soudem v roce 1408.¹⁵¹ V obžalobě je zachycen i jakýsi pokus o smír a domluvu, který se ukázal být zbytečný.

O podobném druhu násilí hovoří výpověď Šimka, vůdce lapkovského tovaryšstva, která se nám dochovala v jihlavských popravčích zápisech. Je zde uvedeno, že Šimek se svými tovaryši vraždil především v oblasti českomoravského pomezí a jižní a západní Moravy. Dvakrát je zde vzpomínána vražda blíže nespecifikovaných žen. Výpověď byla učiněna někdy po roce 1430.¹⁵² Násilí na ženách zachycuje i půhon Hynka z Petrovic, který si stěžuje, že během rabování obilí na jeho statcích byla zabita žena.¹⁵³ Násilí na ženách většinou v pramenech není zvláště uváděno, protože povahu a přesný popis násilí často vůbec nerozebírají.

V Popravčí knize pánů z Rožmberka se objevil i případ svévolného zabití dítěte. Jakýsi lapka Sýkora ...pravil, „ *že svým pastorčetem o zem udeřil, až od toho umřelo a bylo mu na*

¹⁴⁷ LCS II, s. 314.

¹⁴⁸ Tamtéž s. 214.

¹⁴⁹ Tamtéž s. 224.

¹⁵⁰ LCS I, s. 284.

¹⁵¹ Příslušník nepříteli významného rodu „z Věžek.“

¹⁵² JPZ, s. 65. O lokalizaci míst pohybu družiny viz A. NEUMANN, *Nové prameny*, s. 257.

¹⁵³ LCS I, s. 239.

čtvrté léto.“ Stejný pramen reflektuje také případ znásilnění vdovy neznámého jména Příbíkem, synem Valkěřovým: „...*ješto byl vzal vdovu a nesl ji do lesa i jměl s ní svúvuoli.*“¹⁵⁴

Popisy násilí v pramenech mohou a nemusí doprovázet kriminální činnost lapkovských skupin. Někdy se jedná pouze o činy páchané z konkrétních pohnutek jejich členů, jak tomu je např. v případě lapky Sýkory, který zabil vlastní dítě. Popisy páchaného násilí však jednoznačně dokreslují povahu jednání a světa těchto osob.

4.5 Shrnutí

Předchozí kapitola byla pouhou sondou představující jednotlivé kriminální činy, které se v pramenech objevují. Rozkrývání organizovanější činnosti skupin, vztahů mezi skupinami, drobné války mezi šlechtou, přepady vesnic, církevního majetku a měst se budu zabývat podrobněji v dalších kapitolách.

Nejčastější formou kriminální činnosti lapkovských družin bylo loupení. Méně docházelo k vraždám nebo zajímání osob. Záznamy o vraždách jsou minimální. Často je vzpomínáno jen neurčité násilí, zda toto násilí zahrnuje i mordování, prameny neuvádějí. Speciální a také méně časté jsou případy přepadů usedlostí. Oblíbenou formou loupeží byly přepady kupců v době jarmarků. Z kusých informací pramene se často nedozvídáme o dalších osudech přepadených nebo naložení s kořistí. Co se svévolného násilí týče, obtěžování nebo znásilňování žen se objevilo jen v jednom případě.¹⁵⁵ Takové případy byly nejspíše tak běžné, že nebyl důvod je ve výpovědích zmiňovat. Z toho vyplývá rozdílnost povah a rozsahu různých násilných činů. Větší pozornost byla jistě věnována např. přepadu usedlosti nebo celé vesnice (viz kapitoly 8. a 9.) než znásilnění ženy. Stěžejními informacemi v zápisech jsou proto větší újmy na majetku a životech. Mezi přepadené, mrzačené a jinak poškozované osoby patří měšťané, venkovské obyvatelstvo a v menší míře církevní činitelé. Nutno podotknout, že zápisy reflektují osoby spíše důležitějšího společenského postavení: mlynář, kupec, měšťan, kněz. Drobné krádeže prováděné jednotlivci, nebo krádeže předmětů nevalné hodnoty jsou zaznamenávány zřídka. Opět se nejspíše jednalo o jevy v tehdejší společnosti časté a bezvýznamné. Výsledky se snaží svou povahou rozkrýt a sledovat organizovanější kriminální činnost loupežných band, způsobujících větší a rozsáhlejší škody. Pro shrnutí předchozí kapitoly přikládám typologii forem kriminální činnosti lapkovských družin:

¹⁵⁴ PK, s. 39 a 73.

¹⁵⁵ Viz předchozí strana.

- Loupeže
- Krádeže
- Šacování (zajímání)
- Nezákonné užívání statků a poddaných jiné „vrchnosti“¹⁵⁶
- Samotné násilí: ohrožování na životě, pokus o vraždu, mučení, zabití

¹⁵⁶ Viz kapitoly 8. a 9.

5. Typy kořisti

Nejčastějším typem kriminální činnosti lapkovských družin byly loupeže. Pojdme se tedy blíže podívat na předměty, které mohly být obsahem jejich kořisti. Kořist byla obsahově velmi bohatá. Členové družin získávali během svých loupeží i věci denní potřeby a potraviny. V Popravčí knize pánů z Rožmberka se dají kradené předměty rozdělit do několika hlavních skupin.¹⁵⁷ První skupinu tvoří zvířata, živočišné produkty, rostliny a rostlinné produkty. Ze zvířat to jsou především koně a hovězí dobytek. V nejstarší městské knize olomoucké se jedná pouze o jeden případ, který uvádí krádež obilí.¹⁵⁸

Nejčastější kořistí reflektovanou v jihlavských zápisech jsou koně. Kone byli ceněnou kořistí, neboť jich lapkové sami užívali a potřebovali je ke své činnosti, ale také proto, že byly poměrně cennou komoditou. Koňmi se platilo za poskytování stavů nebo se prodávali za hotové peníze.¹⁵⁹ Ze zápisů je někdy možné zjistit, jak bylo dále s ukradením zbožím naloženo. Např. v jihlavských popravčích zápisech je u jednoho z výsledků doloženo, že lapkové prodali uloupeného koně za 50 grošů, což nebyla malá částka.¹⁶⁰ Ke komoditám, které byly zapotřebí pro vydržování koní, patřili oves a píce.¹⁶¹ Kone také přijímali páni a ochránci družin. To je doloženo například v Koléskově výpovědi učiněné v roce 1416. Loupežné družině se podařilo získat dvacet koní, z toho dva koně dali panu Vilémovi Pernštejnu.¹⁶²

O koně, kozy a hovězí dobytek olupoval na cestách v okolí Olomouce již vzpomínaný Václav ze Šumperka se svou skupinou.¹⁶³ V porovnání s jihlavskými zápisy nebo Popravčí knihou pánů z Rožmberka se v Nejstarší městské knize olomoucké vyskytují případy loupeží, kde se jako kořist objevují koně, jen zřídka. Konkrétně jde jen o čtyři případy. Navíc se v těchto případech jedná pouze o dva až čtyři koně.¹⁶⁴ V ostatních zaznamenaných loupežích olomoucké městské knihy nejsou koně zmiňovány, což však neznamená, že nebyly součástí kořisti, která však není blíže specifikována.¹⁶⁵ Alespoň v rožmberské popravčí knize se dochovala zmínka o výrazně rozsáhlejší loupeži koní: „...*Sach pravil, že....podlé Svitavy vzeli čtrnádcete koní...*“ A dále také: „...*vzeli kuon z rádla jednomu sedláku.*“ Opět víme i jak bylo

¹⁵⁷ PK, s. 11 - 12; R. RAUSCHER, *O popravčí knize*, s. 13 - 15.

¹⁵⁸ Tamtéž s. 215.

¹⁵⁹ F. HOFFMANN, *K povaze* s. 58.

¹⁶⁰ JPZ, s. 59.

¹⁶¹ Např. JPZ, s. 49.

¹⁶² JPZ, s. 90, „...a s toho panu Wylemowy dali dva kone...“.

¹⁶³ Tamtéž s. 224.

¹⁶⁴ Jedná se o tyto případy: LA, s. 205, s. 215, s. 224.

¹⁶⁵ LA, s. 203, s. 204, s. 222.

s uloupenými zvířaty dále naloženo: „...*tu se jsta dostala dva koně Tasovi, ...tu jest jeden prodán za sedmdesát gróšov, ...druhý jest sobě zachoval.*“

Další skupinou kořisti je ošacení, tj. hotové kusy oděvů, sukno a plátno, kožešiny. Z textilií převládalo především sukno. V jihlavských zápisech tvoří sukno druhou nejčastěji loupěnou komoditu hned po koních. U sukna je někdy uveden také druh a původ, např. sukno šeré, barvené, polské. Sukno také patřilo ke komoditám, které přijímali ochránci družin, např.: „...*daly panu Wylemowy...dwa postawy sukna geden dobry a druhy polzsky.*“¹⁶⁶ Skutečnost, že Vilém z Pernštejna přijímal od lapků sukno, je doložena také ve výpovědi Koléskové z r. 1416: „...*postawow sukna szereho ...a panu Wylemowy daly pyet postawow.*“ V zápisu je navíc i zmínka, že sukno od nich převzal purkrabí Viléma z Pernštejna.¹⁶⁷ Při krádežích sukna byly odcizeny mnohdy desítky postavů, což bylo množství, které muselo pro okradené znamenat velkou újmu. Během jedné z takových loupeží, reflektované v jihlavských zápisech, bylo na nejmenovaném místě odcizeno 45 postavů sukna.¹⁶⁸ O něco menší kořist získalo Janáčovo tovaryšstvo oloupením Mikuláše z Brna mezi dnešními Dolními Věstonicemi a Popicemi: „...*sedem postawow sukna gest draheho.*“¹⁶⁹

V olomoucké městské knize je zaznamenán jeden případ, kdy byla ukradena jistým Kirkou a Budislavem celá truhlice plná oděvů nejmenované ženě: „...*tito odcizili truhlici s jednou hřivnou a kamizolou, koupacím šatem, čepci, pláští a jinými klenoty.*“¹⁷⁰ Tomuto případu byla věnována nemalá pozornost, neboť jej dokládá ještě jeden zápis týkající se výpovědi Kirkova příbuzného Radonciuse „...*tuto truhlici ukradl Kirka, jeho strýc...ukryl ji ve svém domě...jak dosvědčil na mučení i po sundání mučidel.*“¹⁷¹ U loupeží, během kterých bylo odcizeno ošacení, musíme pamatovat, že jde většinou o dva druhy. Buď se jedná o loupeže, kdy bylo přepadeným doslova svlečeno jejich vlastní oblečení, které měli právě na sobě, nebo se jedná o oblečení, které bylo součástí kupeckých vozů. Mnohdy byly odcizeny i poměrně přepychové součásti oděvů např. šlojře, kožešiny nebo dokonce stříbrný opasek.¹⁷²

Také v Popravčí knize pánů z Rožmberka se objevují případy loupeží oděvů či částí oděvů: „...*Petr Žák z Jankova na mučení pravil jest,*“ že společně se svými komplici ukradli „...*ženský plášť biely za padesát gróšov,*“ což nebyla malá částka, a proto se můžeme

¹⁶⁶ Jedná se o výpověď Janáčova syna Sirůčka z roku 1419: JPZ, s. 84.

¹⁶⁷ JPZ, s. 93.

¹⁶⁸ Tamtéž s. 73, „...*pyet a cztrzydezety postawow sukna...*“.

¹⁶⁹ Tamtéž s. 84.

¹⁷⁰ LA, s. 212.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² F. HOFFMANN, *K povaze*, s. 59.

domnívat, že nejspíše šlo o honosnější roucho.¹⁷³ Častou kořistí bývá i v rožmberských zápisech sukno: „...*Kubec řečený Honče na mučení pravil jest, že...vzeli jsú jednomu měštěninu....sukno podél Leštna.*“¹⁷⁴ V jiných výpovědích se dozvídáme i přesné množství kořisti např.: „...*vzeli u Znojma čtyři postavy sukna.*“¹⁷⁵

V Knihách půhonných a nálezových se také objevuje jeden případ loupeže většího množství ošacení. Z takovéto loupeže pohání v roce 1448 Machna z Bludova Bernharta z Cimburka a Brumova.¹⁷⁶ Loupež se odehrála někde při cestě v okolí Brumova: „...*ji oloupili jeho služebníci....koflík, číši stříbrnou, rukávy dvoje a čepice a hedvábníky a šlojírky i jiné věci, kteréž v křínkách byly i s vozama mého s mocí mě sadili a po tom brání díl mi vrátil..... a kradené věci odvezli na jeho hrad Brumov.*“¹⁷⁷ Machnu pak obrala Bernhartova skupina ještě jednou v Banově: „...*dva vozy, postele i jiné zbroje kteréž i sestra má švagr moj dali.*“¹⁷⁸ Tato výpověď je zajímavá především svou částí, kde Machna tvrdí, že jí byla část uloupených věcí vrácena. Lapkové nejspíš usoudili, že část kořisti jim k ničemu nebude. Skupina mohla jednat na vlastní pěst, protože ve výpovědi není uvedeno, že by byl Bernhart při loupeži osobně přítomen. Není však ani vyloučeno, že muži jednali na jeho příkaz. Bernhart se ještě objevuje v půhonu Jana Tovačovského z Cimburka, jeho příbuzného a v této době hejtmána markrabství moravského, který si stěžuje na loupež koní. Tento případ dokazuje, že Bernhart se nestyděl okrást ani vlastního příbuzného.¹⁷⁹

Nesmíme zapomínat na případy, kdy byly obětí uloupeny peníze. K přepadům s hodnotnou kořistí patří loupež, o které vypovídal jistý Motyčka v rožmberské popravčí knize: „...*i vzeli těm kupcom za osmdesát hřiven grošův litého stříbra a kopu grošův a pět zlatých.*“¹⁸⁰ Ve výpovědi Janáčova syna se dozvídáme, že „...*gednomu minychovi wzaly krsyss a strzyebernu monstrancii a kopu wazenych grossuow.*“¹⁸¹ Podíl na loupežné kořisti lapků nebyl malý. Podle výpovědi lapky Koléska, byla například jedna z kořistí tak velká, že na každého připadalo půl kopy grošů a k tomu ještě předměty, co si každý sám uloupili.¹⁸² Získat podobné částky řemeslnou či dokonce rolnickou prací bylo pro obyčejného poddaného nepředstavitelné. Působení v družinách se tak mohlo jevit značně přitažlivým.¹⁸³ Kromě peněz

¹⁷³ PK, s. 24 - 25.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 25.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 40.

¹⁷⁶ Příslušník slavičinské větve pánů z Cimburka.

¹⁷⁷ LCS III, s. 661 – 662.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 668.

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 42.

¹⁸¹ JPZ, s. 84.

¹⁸² Tamtéž, s. 92, „...po püel koppy krössv ...krom toho czoz su mezy sebe rozgradly...“.

¹⁸³ F. HOFFMANN, *K povaze*, s. 60.

byly loupeny také klenoty. Heralt z Kunštátu¹⁸⁴ žaluje jistého Arkleba z Deblína, že mu pobral zlaté i stříbrné klenoty, „.... *Já Heralt z Kunstatupoh. Artleba z Delína z tisíce hř. gr. dobrých stříbrných, že mi pobral mé klenoty zlaté i stříbrné...*“¹⁸⁵ Není však možné určit, zda se jedná o jednorázovou krádež, nebo jeden z případů rozsáhlejší činnosti. Jelikož je Arkleb jmenován pouze v jednom případě a nikde jinde se jeho jméno neopakuje, přikláním se k první možnosti.

K rozsáhlé skupině kradených věcí patří zbraně a nářadí: Meče, samostříly, oštěpy, kordy, pancíře, koňská sedla, sekery, nože, lžíce nebo truhlice. Musíme si připomenout, že zbraně byly žádanou komoditou, protože je loupežné družiny užívaly ve své činnosti, popřípadě s nimi mohly obchodovat.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Více o Heraltovi z Kunštátu viz s. 110.

¹⁸⁵ Tamtéž s. 82.

¹⁸⁶ PK, s. 12.

6. Páni a vůdci

Většina bojových družin byla nějakým způsobem závislá na nájemcích, jimiž byli příslušníci vyšší a nižší šlechty. Ti získávali moc nad těmito skupinami a využívali je ke svým cílům.¹⁸⁷

Tato kapitola se snaží reflektovat nejčastěji zmiňované pány a vůdce družin. V pramenech se však objevují i další příslušníci šlechty, o kterých jsou záznamy jen v ojedinělých případech, často jen v jedné nebo ve dvou zmínkách. Seznam dalších vůdců družin je proto zpřehledněn v příloze formou tabulky.¹⁸⁸ Z těchto jmen je zapotřebí vyzdvihnout např. Albrechta z Tovačova a Cimburka, který se dopustil přepadu Bolelic, a jeho příbuzného ze svaličínské větve rodu Bernharta z Cimburka a Brumova, který se dopouštěl loupeží při cestách v okolí Brumova. Dále pak bratry Viléma a Hanúše z Lichtenštejna, jejichž skupiny přepadaly při cestách a šacovaly v okolí Mikulova, Březníka a Říčan. Dále skupina okolo Voka z Holštejna, který působil na jižní Moravě. Vok z Holštejna byl mužem nestálých zásad. V době válek moravských markrabat několikrát změnil stranu a pro svou loupežnou činnost na církevních statcích (především olomoucké kapitule) byl dokonce na čas exkomunikován. V roce 1404 se jeho loupežná družina podílela na přepadení Znojma. V husitských válkách stál Vok na straně Zikmunda Lucemburského.¹⁸⁹

Další speciální skupina lapkovských vůdců a najímatelů se objevuje ve 40. letech v souvislosti s válkami na rakousko-uherském pomezí. Tyto speciální skupiny byly často vedeny bývalými husitskými hejtmany nebo i kondotiéry katolické strany, kteří bojovali za zájmy Albrechta Rakouského a Zikmunda Lucemburského. Páni a vůdci těchto družin se navíc často soustředili do spojeneckých frakcí a tím vznikaly velké skupiny zahrnující až stovky osob. Svojí povahou i rozsahem se proto odlišují od lokálních a tradičních družin, o kterých bude pojednávat následující kapitola. Situaci ve 40. letech bude věnována samostatná kapitola.

6.1 Pernštejnové

Vilém z Pernštejna byl osobou, která sehrála v rodu zubří hlavy významnou úlohu. Za svého života nabyl politickou i hospodářskou moc, která vyzvedla jeho rod. Ten především v poslední čtvrtině 14. století prodělával jistou stagnaci, i když bezesporu patřil mezi

¹⁸⁷ F. HOFFMANN, BDČM, s. 68.

¹⁸⁸ Více viz příloha I.

¹⁸⁹ David PAPAJÍK, *Páni z Holštejna*, Praha 2007, s. 53 - 70.

nejpřednější panské rody na Moravě.¹⁹⁰ Vilém z Pernštejna nastartoval svou kariéru již v době válek mezi Lucemburky. V roce 1397 se postavil na stranu krále Václava a jeho bratrance markraběte Prokopa proti panské jednotě.¹⁹¹ Za své služby markraběti byl Vilém odměněn částkou 750 hřiven grošů, což dokládá zápis v moravských zemských deskách z r. 1407.¹⁹² Kdy se Vilém z Pernštejna narodil, známo není. Nemůžeme ani říct, zda byl jeho otcem Jimram z Pernštejna, neboť rozrod Pernštejnů je v této době nepřehledný a komplikovaný.¹⁹³ Vilém zemřel nejpozději v roce 1426.¹⁹⁴ Jeho sídlem byl jeden z nejvýznamnějších moravských hradů, nesoucí také název rodu, hrad Pernštejn. Vilém rozmnožoval svůj majetek skupováním Pernštejnu blízkých statků a prodáváním těch vzdálených.¹⁹⁵ Podstatně jej také rozšířil věny manželek.¹⁹⁶ Rozmnožování majetku však probíhalo také způsoby mimoprávními. V době svého života vytvořil Vilém z Pernštejna a jeho okolí středisko majetkové a vojenské moci. Vilém se účastnil zasedání zemských soudů a vykonával hodnost moravského zemského hejtmana, což byl nejvyšší post, kterého mohl šlechtic na Moravě dosáhnout.¹⁹⁷ V roce 1421 se v čele Moravských pánů účastnil čáslavského sněmu.¹⁹⁸ Vilém z Pernštejna se nám tedy jeví jako osoba, která měla značné množství rolí a tváří. Pojďme se na něj podívat jako na ochránce lapkovských skupin.

Vilém z Pernštejna se pochopitelně osobně loupeživých podniků družin nezúčastnil. Dnes už se asi nedozvíme, zda vydával Vilém rozkazy přímo nebo zprostředkovaně a jakým způsobem vůbec probíhala komunikace mezi ním a lapkovskými družinami. Rozkazy od něj nejspíše přebírali jednotliví vůdci družin. Nejistíme, zda se jednalo o konkrétní požadavky, nebo jen souhlas s působením lapkovské družiny, které byla ponechána větší či menší svoboda jednání. Jedním z vůdců družin, který působil pod Vilémem z Pernštejna, byl Michek, zmiňovaný ve výsledku lapky Šráma.¹⁹⁹ Michek byl také velitelem skupiny, která podnikla loupež a vraždu kupce Heschla.

¹⁹⁰ P. VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1991, s. 36-38; TÝŽ, *Páni z Pernštejna. Českomoravský rod v zrcadle staletí*, Pardubice 1993, s. 77; F. HOFFMANN, *Vilém z Pernštejna*, s. 166; P. VOREL, *Českomoravský rod*, s. 2 - 3.

¹⁹¹ F. HOFFMANN, *Vilém z Pernštejna*, s. 164.

¹⁹² *Moravské zemské desky* (dále jen MZD). I. sv. řady brněnské 1348 - 1466, Ed. P. CHLUMECKÝ, Brno 1856, s. 264, „...193 Jodocus Marchio Morauie Wilhelmo de Pernstein...“

¹⁹³ P. VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup*, s. 38; J. TEPLÝ, *Pernštejnové ve 13.-14.století*, Pardubice 1996, s. 77.

¹⁹⁴ F. HOFFMANN, *Vilém z Pernštejna*, s. 165.

¹⁹⁵ Doklady o tom zde: MZD, I., s. 207, 223, 258, 287.

¹⁹⁶ Vilém z Pernštejna byl dvakrát ženat.

¹⁹⁷ Poprvé v roce 1398 a posléze od r. 1420.

¹⁹⁸ J. ČECHURA, *České země v letech 1378-1437*, Praha 2000, s. 84-85.

¹⁹⁹ JPZ, s. 38-41.

Mnohé z loupeží byly konané ve spolupráci lapkovské skupiny Erharta Pušky z Kunštátu. Jeden z vyslýchaných lapků roku 1419, označený příhodným jménem Roubic, vyznal na mučení, že společně se svou skupinou čítající přes třicet mužů kradli a loupili na poměrně rozsáhlém území zahrnujícím jižní Moravu i Třebíčsko. Tyto kořisti pak nosili na Pernštejn panu Vilémovi.²⁰⁰ Udává také, že některých akcí se zúčastnili lidé od Erharta Pušky z Kunštátu.²⁰¹ V neposlední řadě je na jednom místě jmenován jako ochránce družiny pan Boček z Kunštátu.²⁰²

Roubic je zmiňován také ve výsledku lapky Mulače, v kterém opět figuruje Pernštejn jako místo, kde končily kradené věci a na které se družina vracela. Ve stejném výsledku figurují kromě Pernštejnu také Doubravice nad Svitavou a Dolní Otaslavice. Obě dvě místa byla sídly Erharta Pušky z Kunštátu, který je v zápisu i vysloveně jmenován.²⁰³ Podobná situace je popsána ve výsledku Chladima z Jihlavy kolem roku 1416. Lapkovská družina ukořistila na brněnské silnici mezi Rousínovem a Brnem dva koně. Následně se celá výprava čítající pět osob, mezi nimi také Janáč, vůdce celé družiny, rozděluje. Část mužů odjíždí na Pernštejn a druhá na Doubravice.²⁰⁴

O blízkých vztazích mezi větví kunštátského rodu a Pernštejn v této době hovoří také zápis v moravských zemských deskách z roku 1390, který ustanovuje Erharta Pušku poručníkem Vilémových dětí i statků.²⁰⁵ Bouřlivý vývoj vztahů mezi Vilémem z Pernštejna a Erhartem Puškou z Kunštátu dokládá zápis v půhonných knihách z r. 1408, ve kterém je psáno, že Hlavač z Ronova napadl z Vilémova podnětu Erharta, oloupil ho o dobytek a pozabíjel jeho lidi. Vilém v tomto sporu celou vinu svaluje na Hlavače a odmítá, že má s událostí něco společného.²⁰⁶

Jméno Viléma z Pernštejna figuruje v rozsáhlé výpovědi vozatajského pacholka Jana Holého.²⁰⁷ Výpověď se týká především kriminální činnosti na jižní a západní Moravě a v jižních Čechách. Jan Holý jmenuje několik desítek svých druhů a mezi nimi je i jistý lapka jménem Jan či Janek Spěvák, který je zde označen jako osoba spadající pod Viléma z Pernštejna. Mohlo jít o vztah poddanský nebo námezdný, ale jasnější určení není možné.

²⁰⁰ JPZ, s. „...gebenhern Wilhelm von Prüstein...“.

²⁰¹ Tamtéž, s. 18, „...des hern Püssken...“.

²⁰² Tamtéž, s. 18, „...hern Böczken...“.

²⁰³ Tamtéž, s. 8 - 14, „...den Pernstayn...her Püssk...von Doubravicz...seingriten von Otoslewycz von dem heren Püssken...“.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 90, „...odtud jel Janacz a Chladym na Pernstayn a druha dwa gela da Dubrawycze...“.

²⁰⁵ MZD I, s. 316.

²⁰⁶ LCS, s. 130 -131, s. 133.

²⁰⁷ JPZ, s. 21-32, „...Recognicio Holy in martirio...“.

Z toho je patrné, že osoby v lapkovských družinách pánů se většinou pohybovaly velmi volně a působily mnohdy i na vlastní pěst.²⁰⁸

Další z výpovědí, která se týká Pernštejna, je výslech Jana Holého.²⁰⁹ Jednalo se o příslušníka Janáčova tovaryšstva, který popisuje detaily loupeže z roku 1416. Loupež se uskutečnila nad Černou Horou nedaleko Blanska, kde byli okradeni lidé z Letovic o dvanáct postavů šedého sukna. Následnou kořist si pak lapkové dělili před Pernštejnem v lese a panu Vilémovi z kořisti dali pouhé dva postavy.²¹⁰

O dělení kořisti hovoří také výslech vůdce Janáčovy lapkové skupiny, Siróčka. K dělení došlo poté, co byl skupinou obrán jistý Mikuláš z Brna. Lapkové jej okradli poblíž dnešních Dolních Věstonic o sedm postavů sukna. Dále také okradli mnicha o stříbrnou monstranci a kříž: „...*a to wsse, czoz gsu wzaly...od toho daly panu Wylemowy krzyss a monstrancii a dwa postawy sukna...*“²¹¹ Dále nás ve výslechu jmenovaný Siróček ujišťuje, že „...*pan Wylhelm o tey gyezdye dobrze wyedyel.*“²¹²

Všechny výslechy dokazují, že Pernštejn a jeho okolí bylo významným opěrným bodem lapkové činnosti na Moravě. V protiprávním obohacování pokračoval i Vilémův syn Jan, jak je doloženo v půhonných knihách. V roce 1425 si zde totiž Eliška, abatyše doubravského kláštera stěžuje, že: „...*Jan z Pernstaina...drží jejich zboží klášterské se všemi požitky. A že toto zboží nebo snad jeho část rozdal svým služebníkům, aniž by k tomu měl nějaké právo*“²¹³ Stejná abatyše si v dalším půhonu stěžuje také na Vaňka, purkrabího Jana z Pernštejna, který drží ves Rodkov (obec poblíž Žďáru nad Sázavou, spadající pod klášter), aniž by k tomu měl nějaké oprávnění.²¹⁴

Přepady pernštejnských družin reflektují také knihy půhonné. Např. Racek z Vyškova ve 30. letech žaloval Jana z Pernštejna, že mu v Ratajích pobral koně a krávy.²¹⁵ Z krádeže dobytka obvinil Pernštejna také Jan z Polanky. Tentokrát k loupeži došlo v Jedově.²¹⁶ Důkazem, že Jan z Pernštejna okrádal a olupoval statky drobnějších feudálů, je i půhon Václava ze Křtětína, který jej žaloval z loupeže na jeho lidech ve Veselém.²¹⁷ Rabování se Pernštejn dopouštěl také roku 1436 v okolí Kukvic, kde na cestě přepadaly jeho družiny

²⁰⁸ Tamtéž, s. 27, „...Janko Spiewak, der gewesen ist beym hern von Pernstein...“.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 77 - 81.

²¹⁰ JPZ, s. 79.

²¹¹ Tamtéž, s. 84.

²¹² Tamtéž, s. 85.

²¹³ LCS, III., s. 107.

²¹⁴ LCS, III, s. 108, „...purkrabí na Pernsteina...drží jejich ves Rodkov...“.

²¹⁵ LCS III, s. 89.

²¹⁶ Tamtéž, s. 92.

²¹⁷ Tamtéž, s. 96.

poddané Václava z Kukvic a oloupily je o stříbro, koně a šaty. Zajímavý je dodatek, že po této krádeži došlo ke komunikaci mezi Václavem a Janem, kde Jan část ukradených věcí Václavovi vrátil. Přepady, které družiny páchaly bez pánova dozoru, totiž nejspíše někdy postihovaly i ty, se kterými měl Vilém dobré vztahy. Přesto navrátil Jan Vilémovi jen část kradených věcí: „...*ostatku jemu navrátiti nechce.*“²¹⁸ Ve stejném roce přepadly Vilémovy družiny také dvůr v Rašicích pana z Račic a pobraly mu koně.²¹⁹

Kromě přepadů vsí jiných feudálů Jan některé vsi i plně zabral a držel. Jednalo se například o Lipňany, Pyšelec, Zuberstein, Bystřici, Lúčky, Dobronice. Kromě vesnic držel i přilehlé louky, mýtil lesy, užíval rybníky nebo zde jeho lapkovské družiny zajímaly a ohrožovaly lidi.²²⁰

Ne vždy byly stížnosti na Pernštejny u zemského soudu oprávněné. Je doložen i případ z roku 1418, ve kterém se podařilo vyšetřováním prokázat Pernštejnům nevinu. Jednalo se o spor mezi Žofkou z Kunštátu a Vilémem z Pernštejna, ve kterém jej Žofka obvinila, že ji okrádá ve vsích Brťoví a Bolešín. Zemský soud pověřil své lidi a poslal je tam společně s žalovanou i obviněným na inspekci: „...*Jeli s nimi do Brťoví a do Bolešína do těch vsí na uptání, abychom se uptali, byli li v pokojném držení p. Vilém těch vsí, jakož mu jest paní Žofka poručila, tu jsme se uptali na rychtáři, na konšelech i na obci, že jest vždy to držal v pokoji.*“²²¹

Půhonné knihy dokládají také nevůli Pernštejnů platit dluhy. Jan z Pernštejna odmítl zaplatit dokonce za vlastní zbroj. Stěžuje si na něj Mikuláš z Manovic, který za Jana zaplatil pancíř, ale peníze za něj mu Jan nevrátil.²²² Dluhy se někdy táhly po celé generace, např. osmdesát kop grošů, které dlužil bratrům Vojnům z Litovan ještě Janův otec Vilém. U Vojnů byl zadlužen však i Jan, o něco menší částkou než jeho otec, čítající pouze třicet grošů.²²³

6.2 Erhart Puška z Kunštátu

Po smrti Heralta z Kunštátu, někdy zvaného také Erhart ze Skal, kterým vymřela po meči větev rodu kunštatsko – střechovská,²²⁴ se dědictví nad jeho majetkem a také poručnictví nad jeho dětmi ujal Erhart Puška z Kunštátu a Otaslavic. Stalo se tak někdy kolem roku

²¹⁸ Tamtéž, s. 103.

²¹⁹ Tamtéž, s. 114.

²²⁰ LCS III, s. 87 (poh. Kačna z Litovan), s. 147 (poh. Jan z Lomnice), s. 91 (Kuna z Kunštátu), s. 93 (poh. Jan z Dobronice).

²²¹ Tamtéž, s. 216.

²²² LCS III, s. 109.

²²³ Tamtéž, s. 110; Další majetkoprávní spory: s. 195 (poh. Anna z Pernštejna), s. 101 (Jan Dítě z Mstěnic).

²²⁴ Střechovice, vesnice u Prostějova.

1415.²²⁵ Z těchto dětí je neslavnější dcera Žofka, která se roku 1437 vdala z Jana Tovačovského z Cimburka.²²⁶ Působištem lapkovské družiny Erharta pušky z Kunštátu se tak mohl stát tímto nově nabytým dědictvím hrad Skály u Jimmrova a Doubravice nad Svitavou u Blanska.²²⁷ Kromě nově nabytého území však zůstali Erhartovým střediskem ještě rodné Otaslavice. Značný problém během práce s prameny nastává už při samotné identifikaci Erhartovy osoby. V půhonných knihách vystupuje pod celou řadou přízvisek. Bývá označován jako Heralt z Kunštátu a Otaslavic, Heralt Puška, Heralt z Kunina, jinde s přídomkem „z Doubravice.“²²⁸ Jeho jméno se navíc může plést s výše řečeným Heraldem z Kunštátu ze Skal nebo dalším příbuzným Heraldem z Kunštátu a Líštice.

V pramenech také vystupuje Erhartův bratr Jan Puška z Otaslavic a Kostomlat, který bývá titulován někdy pouze jako Jan Puška z Kunštátu.²²⁹ Poté co Jan Puška získal v roce 1416 hrad Kosomlaty nad Labem, bývá u něj v půhonných knihách zmíněno, že se jedná o Pušku, který: „... *jest sedenyem v Čech*.“²³⁰ Zatímco Jan odchází do Čech, kde se přidává na husitskou stranu a stává se hejtmanem, Erhartovi zůstávají rodné Otaslavice a výše popsaná poděděná střediska na Moravě.²³¹ Právě v těchto místech je třeba hledat opěrné body a centrum jeho lapkovské činnosti.

Prvně je Erhart v půhonných knihách zmíněn v roce 1405, kde je obviněn z rabování Dobromilic a přilehlého okolí. *V Dobromilicích mně i mým chudým lidem pravým pychem beze vsí viny i bez odpovědi pobral a k tomu mi jal mého chudého člověka a šacoval jej a toho jsem škoden za dvě stě hř.*²³² Podobného rabování se Erhart dopouštěl také na lapkovských vůdcích, například na Vokovi z Holštejna, který jej roku 1406 žaloval, a žádal o 1200 gr. za loupeže a pálení jeho statků. Kde k rabování došlo, půhon neuvádí.²³³ Plodným byl pro Erharta rok 1407, kdy si na něj stěžuje nejprve Ješek z Ponikve, „...*že mu jeho lidé pobrali koně, pancíře a samostříly.*“ Po loupeži se na Heralta Ješek ještě několikrát obracel s žádostí, aby mu ukradené věci vrátil. Další stížností z roku 1407 je žaloba Kuneše ze Lhoty, ve které

²²⁵ F. HOFFMANN, *Bojová družina*, s. 56 - 57; Jan TENORA, *Hynek Suchý Čert. Nástin válek domácích na Moravě*, SH3, 1885, s. 211 - 216; M. PLAČEK – P. FUTÁK, *Páni z Kunštátu: rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 221.

²²⁶ J. TENORA, *Linie kunštatsko-střešovská*, SH 4, 1886, s. 30 – 38.

²²⁷ F. HOFFMANN, *Bojová družina*, s. 56 - 57

²²⁸ Kunin je myšleno městečko Kunštát.

²²⁹ Také Jan Puška je před svým odchodem do Čech na Moravě kriminálně činný. Více o jeho činnosti v Příloze.

²³⁰ LCS I, s. 147.; Jan Puška se v půhonných knihách vyskytuje v majetkových sporech na více místech: LCS I, s. 20, s. 29, s. 116, s. 150, s. 164, s. 201, s. 291, s. 353, s. 365, s. 369, s. 298; LCS II, s. 32, s. 115, s. 148, s. 549, s. 580.

²³¹ Jan Puška z Kunštátu se v Čechách dostává do sporu se svými příbuznými Viktorínem, Bočkem a Hynkem z Poděbrad stojících na Zikmundově straně. V roce 1425 je Hynkem uvězněn a ve vězení umírá. Dále: M. PLAČEK – P. FUTÁK, *Páni z Kunštátu*, s. 123.

²³² Stížnost Přibíka z Dobromilic: LCS I, s. 135

²³³ Tamtéž, s. 185.

mu „*náchlební*“ pana Heralta vzali koně, pancíř a samostříly a další zbroj. U Heraltových skupin byly tedy loupeže zbraní a zbrojí. Oba případy lze nejspíše řadit k přepadům na cestách, protože u nich není uvedeno přesné místo přepadu a nasvědčuje tomu i přítomnost koní a výzbroje okradených. V jiném půhonu na Erharta, tentokrát z roku 1412 je lokace přepadu popsána lépe: „...*že mi vzal před Litomyšlem ze dvou vozů devět koní. Ty koně pokládám za 40 hř. gr.*“²³⁴

Před Erhartovým řádním nezůstaly ušetřeny ani církevní statky. Opět z roku 1407 je půhon, ve kterém jej žaluje převor kartuziánského kláštera v Dolanech „...*že mi jest ve vsi v Moravičanech: nejprve mlýn mi tu muoj vlastní svedl mocnů ruků, dělníky odehnal a v mých hranicích ploty roztrhal.*“²³⁵ Kromě přepadů usedlostí a loupeží při cestách se nám v zápisech objevuje také neoprávněné zabírání majetku jiných feudálů. Například zabrání Lelekovic, které patřily Hynkovi Hechtovi z Rosic nebo stížnost Štěpána z Holštejna, kterému zabral Šetrapy.²³⁶ V půhonných knihách však Erhart vystupuje i v roli žalovaného. Četné jsou především Erhartovy stížnosti z plodného roku 1407, kde si stěžuje nejméně v deseti půhonech na různé osoby, zahrnující místní šlechtu. Půhony zachycují neplacení dluhů, zabírání jeho statků, rabování na jeho území, nedodržování smluv. Jedná se nejspíše o přímou reakci a odplatu za Erhartovo řádní.²³⁷ Mezi osobami, které Erhart pohání, se objevuje také jméno jeho příbuzného Jindřicha Zajímače z jevišovické kunštátské větve, která se ukázala být také kriminálně činnou. „...*Erhart Puška z Kunštátu poh. Jindřicha Zajímače z Jevišovic a dává jemu tu vinu, že mi jest jeho otec i on dlužen 45 hř. a těch mi neplní.*“²³⁸ Z příbuzných pak vedl Erhart ještě spor se svým bratrem Janem: „...*Herald Puška z Kunina pohání Jana Pušku z Kunina, odj. z Otaslavic, že mi drží tři tisíc zlatých a nechce mi jich dáti, ježto na mě spadly na díle, jsem s ním rozdělen*“²³⁹

Kromě knih půhonných je Erhartova kriminální činnost doložena také v jihlavských popravčích zápisech, např. výslech lapky Zikmunda, učiněný kolem roku 1419 ve Velkém Meziříčí, v němž jsou zmiňována jména členů skupiny Erharta Pušky. K jeho osobě je zde vztaženo deset jmen lapků. Ve výslechu jde především o výčet těchto jmen, protože

²³⁴ Pohání Viktorín z Litomyšle, nejspíše kupec. LCS II, s. 268.

²³⁵ Tamtéž, s. 236.

²³⁶ Tamtéž, s. 357.

²³⁷ Herald žaluje: Buška z Krásna, Busu z Trčic, Čeňka z Šarova, Jana z Opatovic, Matouše ze Strážnice, Slávku z Dobré vody, Voka ml. z Holštejna: LCS I, s. 234 – 235; V dalších půhonech žaluje: Jana z Ptení, Jana z Dlouhé vsi: LCS I, s. 242 – 243; Majetkově-právní spory, kde postižení žalují Heralta jsou: LCS I, s. 125, s. 125 (Sbynek de Mladse), LCS II, s. 375 (Barbora de Rajat), LCS III, s. 26 (Markvalt z Trmačova).

²³⁸ LCS II, s. 168

²³⁹ Tamtéž s. 441.

nedokládá žádné bližší informace.²⁴⁰ Výslech lapky Mulače, ze stejného roku je již bohatší, co se informací týče. Kromě toho výslech poskytuje další jména osob z Erhartovi lapkovské družiny. Výpověď reflektuje loupeže a přepady na Jihlavsku a na jižní Moravě. Z toho pro nás podstatný je údaj o loupeži poblíž dnešní Velké Bíteše, kde byli přepadeni pražští kupci skupinou čítající přes deset osob. Podnět k této akci dal Erhart Puška z Kunštátu a sám ji i vedl. Mezi kradenými věcmi byly často ovce, koně, sukno. Jako místo soustředění družiny je v zápise uvedena Erhartova Doubravice nad Svitavou. Později jsou jmenovány také Otaslavice, další z Erhartových sídel nedaleko Prostějova.²⁴¹

O velkém nebezpečí, které představovala družina lapků soustředěných okolo Erkharta napovídají také dva samostatné zápisy, které se věnují pouhým výčtům jmen jeho družiny. V těchto zápisech je Erhart přímo jmenován: „...*Isti sequentes fuerunt circa dominum Erkhardum.*“²⁴²

Další výpovědi o Erhartově loupežné činnosti jsou rozebrány v části vztahující se k Vilémovi z Pernštejna, např. výpověď lapky Roubice. Je vidět, že se činnost družin působících pod oběma pány vzájemně překrývala a k mnohým akcím nejspíše docházelo v těsné součinnosti. Tyto již rozebrané případy reflektují vzájemnou spolupráci obou pánů a ochránců družin. Zatímco Vilém z Pernštejna se na kořistnických výpravách svých družin nepodílel, Erkhart se akcí účastnil osobně. Nedosahoval tak významného postavení jako Pernštejn. Jednalo se o zchudlého šlechtice a ne politicky angažovaného muže. Malým společenským významem a nulovou prestiží dosahoval spíše úrovně vůdců středně velkých družin. Časovým rozsahem spadá Erhartova činnost do prvních dvou desetiletí 15. století, protože někdy kolem roku 1420 umírá. Zanechal po sobě jednoho syna, Jana Pušku mladšího, kterým roku 1437 tato větev rodu Kunštátů vymírá.²⁴³

6.3 Jevišovická větev rodu z Kunštátu

Erhartem Puškou z Kunštátu však účast na kriminální činnosti tohoto panského rodu zdaleka nekončí. Mezi další představitele pánů a vůdců lapkovských družin patří členové jevišovické větve kunštátského rodu. Hlavním centrem jejich družin, které působily v širokém okolí, byl hrad Jevišovice na jihozápadní Moravě.²⁴⁴ Není pochyb o tom, že účast na kriminální činnosti této větve rodu sahala do vzdálené minulosti. Někdy v letech 1350-1377

²⁴⁰ JPZ, s. 10 - 11.

²⁴¹ Tamtéž, s. 11 - 14.

²⁴² Tamtéž, s. 50 - 52.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ M. PLAČEK, *Páni z Kunštátu*, s. 132-133

se jevišovická větev rozdělila na Zajimače a Suché Čerty. Samotné názvy obou větví napovídají mnohé o činnostech jejich držitelů.

Na přelomu 14. a 15. století byl pánem jevišovického panství Hynek Suchý Čert. Přezdívkou „Suchý Čert“ získal Hynek v době markraběcích válek, jejichž chaosu plně využil ke své lapkovské činnosti.²⁴⁵ Známy je jeho úchvat Znojma z roku 1404. Hynek Suchý Čert se spojil s dalším vůdcem lapkovské družiny Janem Sokolem z Lamberka a pod záštitou markraběte Prokopa ovládli Znojmo. Během následného obléhání vojskem Zikmunda a Albrechta Rakouského se město nepodařilo dobýt. V táboře obléhatelů došlo navíc k rozšíření epidemie úplavice, které Albrecht podlehl.²⁴⁶ Úspěšné bylo až další obléhání v následujícím roce. Došlo k popravám uchvatitelů, během kterých byl popraven bratr Hynka Jindřich a jeho bratranec Petr.²⁴⁷ Za své služby získal Hynek od markraběte Prokopa hrad Rabštejn. Z Rabštejna se tak stalo další centrum, odkud lapkové pořádali své výpady do okolí.

Dva zápisy v půhonných knihách dokládají zajímavé okolnosti týkající se doby Hynkova držení Znojma. Prvním je půhon Jana z Rassenpku, straníka z tábora markraběte Prokopa. Jan před brněnským soudem Hynka pohání: „...za dvě stě kop grošů...jakož jsme Němce u Znojma porazili a také jsme měli v tom díl jako on a toto mi jest nesplnil a to mi drží do dnešního dne bez mé vole.“ Zápis se tedy týká roku 1404 a neúspěšného obléhání Znojma Zikmundovou a Albrechtovou armádou. Jak je vidět, nebyl si Hynek schopen rozdělit kořist se svými spolubojovníky. Obdobná je také žaloba Voka ml. z Holštejna, která nás informuje o tom, že i tento pán lapkovské družiny se z pozice Prokopova straníka nepřímou účastnil bojů o Znojmo. Minimálně tím, že Hynkovi ke Znojmu poslal své vojáky: „...jako jsou jemu Rakušané leželi před městem Znojmem, tu jest ke mně poslal prose, abych mu lidi požičil, že mi slibuje pravý díl, zdaří jemu Boh dáti, a tak že jest pobil Rakušay a tu jest jedny šacoval na hotový podíl...což řekl a slíbil, nedal a toho pokládám za DC kop gr.“²⁴⁸ Navíc Hynek dlužil ještě 50 kop grošů i Holštejnově ženě, které v té době stále nevrátil.

V půhonných knihách se také objevuje zmínka o Hynkově bratru Jindřichovi v souvislosti s jeho vlastní loupežnou činností. Jedná se o napadení vsi v prameni popsanou jako Heflín, dnešní Hevlín na Znojemsku. Původcem stížnosti je brněnský měšťan Niklas, kterému lidé z vesnice dlužili 40 kop gr. Kvůli přepadení vesnice Jindřichem však nemají

²⁴⁵ J. TENORA, *Hynek Suchý Čert. Nástin válek domácích na Moravě*. Sborník historický (dále jen SH), č. 3, r. 1885.

²⁴⁶ Znojmo se stalo osudným také Zikmundovi Lucemburskému. Zemřel zde na své cestě do Uher v roce 1437.

²⁴⁷ F. HOFFMAN, BDJM, s. 100; Libor JAN, *Jan Sokol z Lamberka ve službách byzantského císaře aneb O žoldnéřské cti*, in: *Historik na Moravě: profesorovi Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 142.

²⁴⁸ LCS II, s. 28.

prostředky k splacení dluhu. Jak už víme, byl Jindřich po dobytí Znojma v roce 1405 popraven.²⁴⁹

Hynek Suchý Čert zemřel v roce 1408 a zanechal po sobě dva syny, Hynka a Bočka.²⁵⁰ Jména obou bratrů se v knihách půhoných objevují v půhonu z roku 1437, kde je žalují konšelé a rychtář městečka Rúchovany za to, že jim ve vsi Kúnice kradou pivo, které městečko produkuje. Zajímavé je zjištění, že Rouchovany v této době patřily Pernštejnům.²⁵¹ Společně s bratrem Hynkem žaluje totiž Boček Jana z Pernštejna z neoprávněného užívání statků, totiž že po smrti jejich otce si činil nároky na hrad Rabštejn: „...*a pobral peníze i jiné věci nemaje k tomu žádného práva.*“²⁵² Jsou zde tedy patrné konflikty mezi jevišoviskými Kunštáty a Pernštejny, jak však uvidíme dále, jevišovičtí Kunštátí s Pernštejny i spolupracovali při společných loupežných akcích.

Samotnou žalobou na Bočka je půhon Pročka z Vildenberka, informující, že drží jeho vesnici Lužice. Vildenberkové byli starý moravský rod, který sídlil na hradě Vildenberku nedaleko Blanska.²⁵³ Tento rod však právě někdy v pol. 15. století vymřel.²⁵⁴ Dalším půhonem, který se vztahuje pouze k Bočkovi, je žaloba Hynka z Ronova, který po něm vymáhá 500 hř. gr. za to, že Loupil v okolí Letovic na Jižní Moravě.²⁵⁵

Zápisy z knih půhonných jsou také důkazem Bočkových konfliktů a sporů, které vedl s ostatními Kunštáty. Boček například žaluje v roce 1430 sestru Čěňku a bratra Smila za nesplacené dědictví a dluh z výlovu rybníka z Louček a Bolehradic.²⁵⁶ Další půhon reflektuje konflikt mezi Bočkem a Smilem z Kunštátu a Bludova. Boček si roku 1413 stěžuje, že Smil „...*vpadl v mé dědictví, tu mi je rybníky a haltěře vylovil, úroky sebral...i klejnoty pobral i rúcho rozličné.*“²⁵⁷

V knihách půhonných se objevuje také další Bočkův bratr, Kuna z Kunštátu, taktéž v roli vůdce lapkovské družiny. Nejspíše tedy následoval svého bratra v loupežné činnosti. Zda měl samostatnou skupinu, nebo působil pod Bočkem, jasné není. Jeho kriminální činnost dokládá stížnost Stibora z Janovic z roku 1418: „...*jej přepadl na svobodné cestě a nemaje ke*

²⁴⁹ Tamtéž, s. 314.

²⁵⁰ M. PLAČEK, *Páni z Kunštátu*, s. 132-133.

²⁵¹ LCS III, s. 403.

²⁵² LCS III, s. 391 – 392.

²⁵³ Zřícenina hradu Vildenberk se nachází mezi vesnicemi Pozořice, Pozořice - Jezera a Viničné Šumice.

²⁵⁴ LCS III, s. 66. J. PILNÁČEK, *Staromoravští*, s. 45.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 62.

²⁵⁶ Tamtéž s. 70.

²⁵⁷ LCS II, s. 421.

mně žádné viny, kuon mi vzal. “ Kde přesně k loupeži došlo, půhon neudává. V dalším půhonu Si tentýž Stibor stěžuje, že Kuna neoprávněně mýtil jeho lesy v Žabčicích.²⁵⁸

Posledním z jevišovických Kunštátů, který v pramenech vystupuje, je Jan Zajímač z Jevišovic. Víme, že Jevišovice byly po smrti Hynka rozděleny na díly mezi jeho syny, Hynka, Bočka, a bratra Jana Zajímače. Jana žaluje ve 30. letech před zemským soudem Beneš z Krhova za to, že přepadl a raboval lidi ve Vilémovicích, Plešanech i v Krhově.²⁵⁹ Jana Zajímače zmiňuje i půhon z roku 1448, ve kterém si Jan Kropáč z Holštejna činí nárok na hrad Jevišovice. „...*ježto na mě spravedlivě spadlo po paní Anně z Jevišovic, babce mé.*“²⁶⁰

Jevišovičtí Kunštáti vystupují také v jihlavských popravčích zápisech. Jsou zde zaznamenané případy nájezdů, které se podobají větším vojenským výpravám, jakýmsi rejsám, někdy až za zemskou hranici.²⁶¹ Významnou výpovědí vztahující se k Bočkovi z Kunštátu je výslech Kolésy učiněný kolem roku 1416. Kolésko působil ve skupinách Viléma z Pernštejna i Bočka z Kunštátu. Jako vůdce družiny je zde zmiňován lapka jménem Bepta. Nejzajímavější je informace o rejse do Rakouska, které se účastnil sám Boček. Průvodcem krajinou při výpravě byl jakýsi Rakler z Rakuss, který krajinu dobře znal. Bohužel z výpovědi nevíme detaily týkající se přesného průběhu akce. Kořist byla následně dělena na Jevišovicích.²⁶² Další výraznější vojenská akce zaznamenaná v jihlavských zápisech je obdobná rejsa, které se Boček účastnil společně se svým příbuzným, již dobře známým Erhartem Puškou z Kunštátu. Tato událost je zaznamenaná ve výpovědi lapky Janka s přesným datováním 5. dubna roku 1416. Na výpravě, které se účastnilo přes dvacet mužů, byl ohrožován blíže neurčený uherský hrad Cürstattayn, dnes nejspíše zaniklý. Výpověď obsahuje rozsáhlý výčet jmen účastníků této rejsy.²⁶³

Činnost na Jevišovicích dokládá dále výpověď lapky Šráma, datovaná k roku 1416. Ve výslechu se objevuje jméno jak Viléma z Pernštejna, tak Bočka z Kunštátu. Jmenování lapkové působili jak pro Viléma, tak Bočka.²⁶⁴ Snad by šlo hovořit o jakémsi kunštátsko-pernštejnském okruhu. Výpověď lapky Šráma je také jedna z výpovědí popisujících vraždu jihlavského kupce Heschla, o níž již byla řeč.

Osoba Bočka z Kunštátu figuruje i ve výpovědi Martina z Lysic učiněné někdy mezi lety 1416 - 1417. Dozvídáme se z ní, že Boček podporoval Janáčovo tovaryšstvo provozující

²⁵⁸ LCS III, s. 245.

²⁵⁹ LCS III, s. 19.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 396.

²⁶¹ F. HOFFMANN, *BDJM*, s. 100.

²⁶² JPZ, s. 92, „...Pan Boczek Gyeswysse ... byl hawtmanem...a to syedyeyeli v Gyewyssowyczch...“.

²⁶³ JPZ, s. 95.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 38 - 40.

svou činnost na jižní Moravě: „...*przykazal pan Bocek...aby geho lide gimn eprziekazely a gim potrebu dawaly, oves a ginu potrebu za penize*“.²⁶⁵ Ochránce družiny si nejspíše dobře uvědomoval stinné stránky vydržování zločineckých band. Na vlastních poddaných si nepřál žádné výtržnosti. Pokud chtěly lapkovské družiny jeho podporu, nesměly na jeho území krást, ale pořizovat své potřeby za peníze.

Po vypuknutí husitské revoluce se Jevišovice postavily na stranu husitských Pražanů a byly ohroženy bezprostřední blízkostí katolického Znojma. Ve 40. letech za bojů Moravy s Rakousy pokračovalo ohrožování Znojma z nedalekých Jevišovic. V roce 1442 byly k Jevišovickým soustředěny znojenské vojenské síly, kontingenty dalších královských měst a rakouské vojsko a Jevišovice byly dobyty a rozbořeny.²⁶⁶

6.4 Bítovští Lichtenburkové

Bítovská větev pánů z Lichtenburka na jižní Moravě držela lapkovské posádky na svých hradech Bítově a Cornštejně. Jednalo se původně o český panský rod, který vznikl jako jedna z větví staročeského rodu Ronovců.²⁶⁷ Kromě Cornštejna a Bítova patřily těmto pánům i další statky: Vranov, Jemnice, Jaroměřice. Poslední mužský člen této větve rodu zemřel na konci 16. století.²⁶⁸

Nejaktivnější osobou tohoto rodu vystupující v pramenech je Jan z Lichtenburka. Ten se objevuje v půhonných knihách, kde vystupuje někdy pouze jako „z Lichtenburka,“ dále jako „z Lichtenburka a z Cornštejna“ a jindy pouze „z Bítova“ nebo „Z Cornštejna.“ Půhony jsou tedy dosti nepřehledné a nejednotné. Jednou z žalujících stran, která proti němu v půhonech vystupuje, je Jošt Hecht z Rosic. Jan z Lichtenburka zabral a neoprávněně držel jeho dvory a statky ve Vacenovicích na Jižní Moravě poblíž Hodonína.²⁶⁹ Z dalšího půhonu vyplývá, že Jošt Hecht z Rosic byl Janovým švagrem, protože jej dále obviňuje z držení věna po své manželce, jeho sestře: „...*mi řekl a slíbil po své sestře Margretě, mé manželce, věno dáti, toho mi nedal*.“²⁷⁰ Jak je vidět na tomto příkladu, nevyhýbaly se podobné rozbroje ani příbuzným.²⁷¹

²⁶⁵ JPZ, s. 77.

²⁶⁶ F. HOFFMANN, *BDJM*, s. 103; V. PEŘINKA, *Znojemský okres*, Brno 1904.

²⁶⁷ F. HOFFMANN, *BDJM*, str. 103-108; J. URBAN, *Lichtenburkové: Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, s. 85; J. HALADA, *Lexikon české šlechty: Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavost*, Praha 1992, s. 89 - 90.

²⁶⁸ Vranov nad Dyjí, Jaroměřice nad Rokytnou.

²⁶⁹ LCS III, s. 81.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Další Janovi dluhy a majetkové spory: LCS III, s. 107 (poh. Bernard z Březové), s. 157 (Ofka z Lichtenburku, spor o Klučov), s. 189 (poh. Jiřík z Kravař), s. 218, s. 250, s. 252, s. 307, s. 322 (poh. Válav z Kojetic)

Janovy družiny přepadaly také statky v okolí Vranovic, ležících nedaleko jeho hradu Vranova, jednoho z míst, kam se družiny uchylovaly.²⁷² Kromě Vranovic byly dalšími cíli Janových výbojů Krasovice a dvůr ve Střížově patřící Ondřeji z Bukovic. Jan také neoprávněně zabral ves Bačovice patřící Adamu z Bačkovic a vybíral desátky ve vsi Raumspruk,²⁷³ spadající pod Kounický klášter.²⁷⁴ Kounickým klášteřem je myšlen zaniklý klášter Roca Coeli u Brna. Jan vedl spor ještě s Velehradským klášteřem o Fojšov, Volkovice a Lubice, které neoprávněně obsadil: „...*Knez Štěpán opat a všechen konvent klášteřa Velehradského, že nám drží zboží klášteřa našeho Fojšov, Volkovice a Lubice s jejich vším příslušenstvím nemaje k tomu práva.*“ Kromě těchto vesnic ještě Velehradskému klášteři zabíral i vinohrady u Znojma: „...*že nám drží desátky vinné, ježto slušejí klášteři našemu, a ty vybírá s jinými požitky v horách řečených horní a dolní val u města Znojma.*“²⁷⁵

Ani okolní drobní feudálové však Jana nešetřili, dokládá to jeho stížnost na zemský soud, kde žaluje Adama z Police, „... *že v mírné zemi noční věci a výbojem lidom mým poručným v Ratkovicích pobral koně, dobytek i tož což jsú chudí lidé měli.*“²⁷⁶ Půhonné knihy nám však dokládají také ojedinělé smírné vyřešení sporu: „...*tu hned Adam prosil p. Jana, aby mu pro ten pohon hněv svojoj odpustil a p. Jan to učinil...aby svědomím dobrým bylo prokázáno, co Adam těm lidem pobral to, aby jim zase vrátil, neb zaplatil.*“²⁷⁷

Kromě Jana se v pramenech objevuje ještě jeho syn, stejnojmenný Jan z Lichtenburka, pro přehlednost označovaný jako „mladší.“ Jan ml. z Lichtenburka a Bítova vedl spory se svým příbuzným Smilem z Lichtenburka o dědictví po jejich tetě, ves Blížkovice, Smil zde „...*vybíral roboty, desátky, pastevní peníze a požitky nemaje k tomu práva.*“²⁷⁸ V dalším půhonu Smilův člověk Petr Kudla loupil na Janových lidech: „...*pobral lidem mým kuoně zlodějsky...*“ a když se pobouřeným vesničanům podařilo Kudlu zajmout, dožadovali se práva. Smil však dal Kudlu a jeho skupinu propustit a Janovi lidi zbil a pozajímal: „...*a on jej propustil a lidi mé zbil mocíi podnes rukojmích má.*“ Zápis nám kromě důkazu sporů vedených mezi jednotlivými lapkovskými pány a příbuznými poskytuje také důkaz o existenci hned několika proti sobě vystupujících lapkovských skupin v rámci jednoho rodu.

²⁷² Tamtéž, s. 116 (poh. Oldřich Baba z Lažan),

²⁷³ V pramenech jako: Rausenbruck, Raumspruck, Rawsenpruck - jedná se o Strachovice u Znojma.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 153 (poh. Ondřej z Bukovice), s. 357, s. 383 (poh. Adam z Bačkovic), s. 306, s. 408 (poh. probošt Mikuláš klášteřa Kounického), s. 391 (poh. Zdeněk z Valdštejna), s. 564 (poh. Jan z Cimburka, spor o Dančovice), s. 657 (poh. Mech z Kostelce).

²⁷⁵ LCS III. s. 652, s. 650, s. 652.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 148.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 178.

²⁷⁸ LCS III, s. 313, s. 314.

V dalším půhonu od Jana ml. z Lichtenburku vymáhá dluh žďárský rychtář Hanuš. Žďár byl tržním městečkem, spadajícím pod žďárský klášter.²⁷⁹ Jan si půjčil peníze od městečka, ale také přímo od žďáského opata a nic z toho nesplatil.²⁸⁰

Vedle syna Jana z Lichtenburka vystupují v půhonných knihách ještě jeho bratřenci Smil a Jiřík. Jiřík z Vranova a Bítova se zde objevuje v žalobě jeho strýce Jana, který jej pohání pro loupež v Běhařovicích, kde mu Smilův služebník uloupil čtyři koně. Požadavek kompenzace této ztráty Jan urguje hned v několika půhonech.²⁸¹ Bítovští páni tedy rozhodně nebyli ve svých podnikcích jednotní a jejich výbojná povaha je často stavěla proti sobě. Další půhony, které dokládají Jiříkovu lapkovskou činnost, jsou žaloby Buška z Myslibořic, kterému držel lesy a louky v Šemíkovících, a Jana z Lomnice, kterému loupil v Krasonicích. Kromě toho se Jiřík v půhonných knihách objevuje ještě v různých dalších majetkoprávních sporech.²⁸²

Další z Janových bratranců, který se v pramenech objevuje, je již jmenovaný Smil z Bítova.²⁸³ Kromě toho, že vedl spory a rozbroje s Janem ml., je znám také pro své úchvaty církevních statků. V několika půhonech proti Smilovi figuruje jako žalobce žďárský klášter. Opat žďáského kláštera si zde stěžuje na Smila z Bítova, že jim drží vinný desátek na Grylvicích a Kalendorfu.²⁸⁴ V dalším půhonu si opět s konventem stěžují kromě Smila i na jeho syna Smilka, „...že jim drží jejich plat peněžitý v Budějovicích.²⁸⁵ a jeho požívají v své vuoli.“²⁸⁶ Kromě toho Smila žaloval ještě znojemský klášter U Matky Boží, „...že nám drží jejich díl vsi Vrahovice, což jest našeho dílu, úroky i puožitky běře mocí, nemaje k tomu práva.“²⁸⁷

Lapkovská činnost na Bítově je doložená také v jihlavských popravčích zápisech. Akcí nejrozsáhlejšího významu, které se Jan z Lichtenbura v jihlavských zápisech dopouští, je útok na Jihlavu, který provedl společně se Zdeňkem z Valdštejna, hlavním iniciátorem akce. Lapkovské skupiny pod vedením svých pánů pronikly do města, drancovaly, loupily a

²⁷⁹ Pavel ELBL, Cisterciácký klášter, s. 143 – 164.

²⁸⁰ LCS III, s. 284

²⁸¹ Tamtéž, s. 116, s. 147

²⁸² LCS III, s. 69, s. 86, s. 189 (Zdeněk z Valdštejna), s. 201 (poh. Uršula z Dobřic), s. 257 (poh. Jan z Třebíče).

²⁸³ Kromě zabírání církevních statků jej pro loupež dobytka roku 1417 žaluje Ctibor z Plankovic: LCS III, s. 313; Smil se objevuje v majetkoprávních sporech na těchto místech: LCS III, s. 202 (poh. Niklas ze Slatiny, spor o díl Rarotic), s. 295 (poh. Sigmund Weitmilnar z Žirotic, spor o vybírání berně z dílu v Daničicích); Smilovou jedinou žalobou je: LCS III, s. 217 (Jana z Hradce, spor o Želetavu).

²⁸⁴ Grylvice je zaniklá obec na Znojemsku a Kallendorf je vinařská obec Chvalkovice v téže oblasti, kousek od Rakouských hranic.

²⁸⁵ Myšleny jsou Moravské Budějovice.

²⁸⁶ LCS III, s. 152, s. 283.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 377, s. 353.

odvlekly část obyvatel do zajetí. Během této potyčky byl však Jan zajat, a tak celá událost skončila vzájemnou výměnou zajatců.²⁸⁸

Další z jihlavských popravčích výsledků je vyznání lapky Ščenka z roku 1410. Ščenko popsal skupinu vedenou lapkou Kozí oko, která přepadla kupce u Znojma. Část kořisti byla odvezena lapky na Bítov, kde byla předána tamějšímu purkrabímu Strnadovi.²⁸⁹ Další je výslech lapky Roubice, který vypověděl, že byli na jaře roku 1416, na cestě poblíž Olomouce přepadeni kupci a oloupeni o koně a sukno. Loupežné akce se účastnilo čtrnáct osob, mnoho z nich známých i z jiných skupin (především z okruhu pernštejnsko-kunštátského). Lapkové uvedení v tomto výsledku pocházeli z Bítova a nedalekého okolí, jak dokládají jejich jména: „...*Wahlavek Byelowsky, Mykolessek Maly z Bytowa*.“ Na Bítov byl také následně lup odvezen. Vyznání Kyselicovo, učiněné ve stejném roce, nás zpravuje o krádeži čtyř koní na neznámém místě. Události se účastnil jak Kyselice tak další jeho druhové: Koluch, rychtář Petr, a Bárta, který pocházel přímo z Bítova. Koně byly následně odvedeny na Bítov. Dalších sedm koní bylo také uloupeno mezi Velkým Meziříčím a Sedlčany.²⁹⁰ Jindy bylo na neznámém místě uloupeno jedenáct koní a 26 kop grošů. Vše odvezeno na Bítov.²⁹¹ O osobách zaznamenaných v těchto výsleších jsou zmínky i u výsledků týkajících se Erkharta Pušky z Kunštátu. Jak velká byla prostupnost členů v rámci jednotlivých družin a jaká míra spolupráce, nám však prameny nereflektují.

Poněkud známější a rozsáhlejší jsou činy bítovských pánů ve 40. letech, kdy se Jan z Lichtenburka zmocnil hradu Grub v Rakousích, odkud podnikal výpady do okolí. Následovalo trestné tažení iniciované Fridrichem III., kterého se účastnily i kontingenty královských moravských měst a moravská šlechta. Na Janově straně přitom stáli jeho bratřenci Jindřich a Smil z Bítova, kteří pronikali do Rakous, loupili, rabovali a zajímali rakouské šlechtice. Spor mezi rakouskými šlechtici a Lichtenburky se snažilo urovnat Znojmo, Jihlava a moravský zemský hejtman Jan Tovačovský. I po dobytí Janovy grubské pevnosti však jeho výboje neustaly.²⁹²

6.5 Valdštejnové

K zástupcům tohoto rozsáhlého panského rodu, kteří jsou v pramenech doloženi jako ochránci a někdy i vůdci družin, patří v první řadě rokštejnští Valdštejnové, tj. větev rodu sídlící na hradě Rokštejně a zpravující jeho blízké okolí společně s městečkem Brtnicí a

²⁸⁸ JPZ, s. 99. s. 256, s. 258

²⁸⁹ JPZ, s. 35.

²⁹⁰ JPZ, s. 73, „...wedly gye na Byetow....“.

²⁹¹ Tamtéž, s. 72.

²⁹² J. DŘÍMAL, *Politika moravských*, s. 146 – 145; *Nové prameny*, Ed. NEUMANN, s. 201 – 204; **Více s.**

stejnojmenným hradem.²⁹³ Obě dvě místa patřila k lapkovským centrům. Z Rokštejna a Brtnice byla ohrožována nedaleká Jihlava a jihlavští měšťané a kupci.²⁹⁴ Rokštejn a Brtnici získal za služby markraběti Prokopovi někdy na přelomu 14. a 15. století Hynek z Valdštejna. Obou sídel se po Hynkově smrti ujímá Jan Křižanovský, manžel jeho dcery Markéty. O ohrožování Jihlavy Janem Křižanovským bude pojednáno v kapitole mapující útoky na města, proto si jej v tuto chvíli nebudeme všímat. V roce 1409 je pánem na Brtnici a Rokštejně Hynkův syn Jindřich, který mezitím dospěl.²⁹⁵

V jihlavských popravčích zápisech Jindřich figuruje ve výpovědi Michelkově,²⁹⁶ kde se zachovala kusá zpráva o jím vedené výpravě na Zhořelec.²⁹⁷ Poblíž Zhořelce byla přepadeným kupcům ukradena sůl. Předním pomocníkem Jindřicha byl jmenován jakýsi Bohuš, nejspíše vůdce jeho lapkovské družiny. Zápis se nezmiňuje o dalších jednotlivých osobách, které se výpravy zúčastnily, a neuvádí jejich počty.²⁹⁸

V půhonných knihách se Jindřich objevuje pouze v souvislosti s neplacením dluhů a kompenzací za škody způsobené jeho otcem Hynkem. Např. r. 1409 Jindřicha pohání Vznata z Rosic: „...*poh. páně Hynkova syna z Wolstajna, že otec jeho nebožtík pan Hynek sbořil mi mů tvrz.*“²⁹⁹ Případ se odehrál ve Štěměších na českomoravském pomezí. Hynek navíc Štěměchy nejspíše na nějaký čas zabral. Obdobná žaloba, která se však vztahuje k nezaplacenému dluhu za půjčené peníze u Žida, se objevuje i o rok později: „...*Jakub z Upolešnic poh. Jindřicha, protože otec jeho vyvazením listem židovským vzal z něho 20 hř. gr.*“³⁰⁰

Po Jindřichově smrti v roce 1418 se brtnického a rokštejnského panství ujal jeho bratr Zdeněk. Zdeněk je v půhonných knihách výsledovatelný pod přízvisky všech svých panství, tj. z Rokštejna, z Brtnice, ze Sádku. „Ze Sádku“ jej zval např. Jan Dítě z Mstěnic v půhonu z roku 1434, kde jej obviňoval z šacování lidí a loupeže zboží ve Mstěnicích.³⁰¹ Obdobná je žaloba Hanuše z Biskupic, který jej pohnal z uloupení jeho zboží a ohrožování jeho lidí

²⁹³ Jan HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 169-171.

²⁹⁴ Více o tom viz kapitola VIII..

²⁹⁵ Z. MĚŘÍNSKÝ, *Hrad Rokštejn: dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981-2006*, Brtnice 2007, s. 20.

²⁹⁶ Z roku 1417.

²⁹⁷ Město v Horní Lužici.

²⁹⁸ JPZ, s. 32.

²⁹⁹ LCS II, s. 168.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 194. Další půhony, které vymáhají po Jindřichovi nezaplacené zboží za otce Hynka: LCS II, s. 278 (poh. Jan Nohavka z Chrústova); Půhony pohánějící pouze Jindřicha: LCS II, s. 311 (poh. Jan, řečený Hruška z Újezda).

³⁰¹ LCS III, s. 95.

v Biskupcích.³⁰² Ze stejného zasedání zemského soudu v Brně je i žaloba Sigmunda řečeného Beránek z Petrovic, který Zdeňka obvinil ze zajímání a napadání jeho lidí: „...*poh. Zdeňka z Valdštejna a ze Sádku, že jemu šacoval jeho lidi a nutil je k robotám nemaje k nim žádného práva.*“³⁰³ Další z vesnic a městeček, které Zdeněk přepadl, byl Opatov. K Zemskému soudu v Brně jej za to poháněl Jan z Opatova. Během přepadu byly Zdeňkovými lidmi odvedeny krávy a další dobytek.³⁰⁴ Kromě Petrovic, Biskupic, Mstěnic a Opatova se pod Zdeňkovými útoky ocitaly také Bransúdice Válava Hechta z Rosic.³⁰⁵ Kromě šacování lidí a nezákonného vybírání úroků a berní držel i Václavovy okolní lesy a mýtil. Václav Hynka žaloval opakovaně na více zasedáních zemského soudu v letech 1418 – 1437. Václav upozorňoval na to, že na ves má práva jeho rodina, protože patřila už jeho dědu a otcí. V roce 1437 zemský soud Zdeňka napomínal, že pravda je na Václavově straně. Soud Zdeňka vyzval, aby lidi držené v zajetí pustil a uhradil způsobené škody. Kromě Václava Hechta se v případě Bransúdic objevuje ještě vlastník druhého dílu vesnice, Jan z Bransud, který na Zdeňka vnesl další žalobu.³⁰⁶

Kromě statků ostatních feudálů však Zdeněk zabíral a užíval také statky církevní, k soudu jej za to pohnala převorka kláštera v Nové Říši, kterému zabral ves Vystrčanovice a Rosičky: „...*drží dvě vsi, jednu Vystrčanovice a druhú Rosičky a pobral jejich chudým lidom dobytek, lidi zjímá a šacoval je.*“³⁰⁷

Co se týče Zdeňkova vztahu k ostatním nájemným pánům družin, objevuje se nám jistá spojitost mezi brtnicko - rokštejnskými Valdštejny a Lichtenburky na Bítově. Roku 1437 si totiž Zdeněk stěžuje Smilovi z Lichtenburka a z Bítova, že nedostal peníze za poručnictví jeho bratra Jiříka z Bítova.³⁰⁸

Další z rolí, pod kterou v půhonných knihách Zdeněk vystupuje vedle vůdce lapkovské družiny, je role dlužníka.³⁰⁹ Kromě dluhů u šlechty se objevuje také jeden případ nesplacené půjčky u jihlavského Žida Markla.³¹⁰ Dluhy Valdštenů se dědily z generace na generaci. Štěpán z Vátova se např. roku 1436 po Zdeňkovi dožadoval zaplacení dluhu po jeho bratru Jindřichovi: „... *že mu jest nebožtík Jindřich z Valdštejna, bratr jeho, dlužen ostal, a on*

³⁰² Tamtéž, s. 89, s. 95.

³⁰³ Tamtéž, s. 95.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 164 – 164.

³⁰⁵ Dnes již zaniklá osada.

³⁰⁶ O Bransúdicích referují tyto půhony: LCS III, s. 225, s. 281, s. 309, s. 321.

³⁰⁷ LCS III, s. 113.

³⁰⁸ Tamtéž s. 189.

³⁰⁹ LCS III, s. 120 (poh. Jan Kužel z Žeravic), s. 112, s. 192 (poh. Anna z Pernštejna), s. 229, s. 252 (poh. Vok ze Sovince), s. 341 (poh. Menhart z Hradce), s. 363 (poh. Ctobor z Okrašovic).

³¹⁰ LCS III, s. 249 (poh. Markl – Žid).

po smrti bratra jeho drže jeho zboží i nechce jemu plátce býti.“³¹¹ Nesplacené částky, které se na Zdeňka přenesly po smrti jeho bratra Jindřicha, figurují i v dalších pŕuhonech. Za Jindřicha na Zdeňkovi požaduje uhrazení i brněnský měšťan Osvald Střelec nebo Anna z Pernštejna.³¹² O zadluženosti rokštejských Valdštejnů vypovídá i pŕuhon, ze kterého vyplývá, že Zdeněk nemohl platit ani své služebníky „...*poh. Milota z Jemničky ... ty peníze za mů spravedlivů službu.*“³¹³ Zdeněk v pŕuhonných knihách vystupuje také v roli věřitele, méně často jako žalobce.³¹⁴

Jihlavské popravčí zápisy uvádějí vyznání Zdeňkova kuchaře Janka, který na mučení přiznal, že loupil se svými společníky na cestách okolo Jihlavy. Následuje výčet jmen a je zde jasně řečeno, že všichni tito muži sloužili panu Zdeňkovi na Brtnici. Jankova výpověď byla učiněná roku 1432.³¹⁵ Ze stejného roku pochází i další část Jankovy výpovědi, která zahrnuje pouhý seznam čtrnácti jmen lapků sloužících pod Zdeňkem z Valdštejna „...*pana Zdenka na Sadku...zie gest miel thowaristwo s tiemito dolepsanymi v Brtnici.*“ U jistého Vlka je uvedeno, že byl vůdcem přepadu jihlavských kupců. Součástí družiny na Brtnici byl i farářův syn z Brtnice.³¹⁶ Tato zmínka je smutným dokladem rozkladu společnosti i duchovenstva. Nejen, že se dozvídáme, že měl farář syna, ale ten se ještě stal lapkou. Přitom byla celá věc veřejně známa. Dalším dokladem v jihlavských popravčích zápisech je Viktorínovo vyznání zapsané někdy po roce 1430, které poskytuje zprávu o loupežném přepadení statku u Častovic. Dvůr byl přepadem čtyřmi muži na příkaz Zdeňka z Valdštejna. Kořist přitom nebyla v porovnání s jinými lupy tak značná. Šlo pouze o jednu krávu. Kráva byla následně přihnána na hrad Sádek, patřící panu Zdeňkovi.³¹⁷

Centrem kriminální činnosti Valdštejnů byl i hrad Holštejn. Tentokrát se však jedná o větev štěpanickou. Členové zdejší lapkovské posádky působili i v jiných družinách, především lamberské a pernštejské.³¹⁸ Pánem sídla byl v této době Heník z Valdštejna, nejspíše synovec již zmiňovaného Hynka z Valdštejna. Z hlediska identifikace Heníkovy osoby v pramenech se může jevit matoucí shoda jmen s jiným Valdštejnem žijícím v téže době, kterým byl Hynek z Kolnštejna, zvaný někdy také Heník z Valdštejna. Pro přehlednost je Heník v pŕuhonných knihách zván také z Židlochovic, které vyženil sňatkem s Kateřinou,

³¹¹ LCS III, s. 194.

³¹² Tamtéž, s. 112, s. 117.

³¹³ Tamtéž, s. 303.

³¹⁴ Věřitelem: LCS III, s. 110 (Jana z Pernštejna za dluh Janu Vojnovi); Žalobcem: LCS III, s. 391 (poh. Jana, svého bratrance), s. 228, s. 325 (poh. Drslava z Opatova), s. 347 (poh. Agnešku z Křižanova).

³¹⁵ Tamtéž, s. 99, „...Janek kucharzpanieZdenkow na muczeny poznal...“.

³¹⁶ Tamtéž, s. 103, „...fararzuow syn...“....“ Wlk byl wuodczie“.

³¹⁷ Tamtéž, s. 170, „...panie Zdenkowimkazanym pobrali krawu...“.

³¹⁸ L. HOSÁK, *Hrad Kolštejn (Branná) a jeho majitelé*, Šumperk 1995, s. 2; F. HOFFMANN, *BDJM*, s. 76 - 77.

vdovou po Vilému zajíci z Valdeka.³¹⁹ Kromě Holštejna vlastnil Heník také hrad Drahotůš, který mu ve 30. letech obsadil bývalý husitský hejtman a lapka Boček Puklice z Pozořic.³²⁰

Mnoho informací nám v otázce Heníka z Valdštejna přinášejí knihy půhonné, které odpovídají na otázku, co jej mohlo vést ke kriminální činnosti. Ukazuje se v nich Heníkova neschopnost platit dluhy, splácet zboží, vyplácet díly z vesnic a dodržovat rozhodnutí v majetkových sporech.³²¹ Neschopnost splácet jej poháněl opakovaně před zemský soud a vypovídá tak nejspíše o tíživé finanční situaci této větve valdštejnského rodu. Heník si půjčoval i na úrok od brněnských a jihlavských Židů a brněnským měšťanům neplatil za koupené zboží. Na jiných místech se dostává do sporu s církevními institucemi, především žďárským klášteřem, jemuž zabral ves Hrušovany a díl vsi Blučina.³²² Heník také neoprávněně vybíral berně v Bořitově a Kozmanově.³²³ Ve srovnání s četnými žalobami na Heníka jsou jeho žaloby u zemského soudu minimální.³²⁴ S městem Brnem se přel o nárok na vybírání mýta na mostě v Židlochovicích: „...*Purkmistr i rada Brna poh. p. Heníka...z půl druhého sta hř., že tu v Židlochovicích mýto neobyčejné a proti starému obyčeji beře a brátí dopouští od nás i našich obyvatelníků.*“³²⁵ Rozhodnutí zemského soudu v tomto sporu však padlo v Hynkův prospěch, protože Židlochovice mu patřily i s mostem.³²⁶ Co se týče Hynkových vztahů k ostatním lapkovským pánům, byl zadlužen i u nich. Dokládají to půhony Jošta Hechta z Rosic³²⁷ a půhon Erharta Pušky z Kunštátu.³²⁸ S Bočkovým švagrem Joštem Hechtem vedl Heník spor o Nosislav. Jošt jej obviňuje z toho, že v Nosislavi drží jeho zboží, které blíže nespecifikuje, a také, že zabral jemu patřící vinohrad a prosperuje z něj.³²⁹ Kromě

³¹⁹ Přídomek „z Židlochovic“ např.: LCS III, s. 187.

³²⁰ David PAPAŽÍK, Páni z Holštejna, s. 237; O Bočkovi Puklici z Pozořic viz kapitola VIII.

³²¹ Půhony dokládající Heníkovi dluhy: LCS III, s. 88 (poh. Jan z Jespic), s. 114 (poh. Hanuš Haz, měšťténin brněnský), s. 115 (poh. Štěpán Eberluov, měšťténin brněnský), s. 141 (poh. Jiří z Kravař), s. 155 (poh. Mikuláš z Holštejna), s. 156 (Zuzana z Holštejna), s. 159 (Jan Vojna ml. z Litavy), s. 193 (poh. Martin Perman, měšťténin Brněnský), s. 211 (poh. kněz Matěj z Mezifičič), s. 212 (poh. Václav z Mrdic), s. 222 (poh. Adam z Minic), s. 228 (poh. Isak žid z Brna), s. 248 (poh. Beneš, měšťténin brněnský), s. 249 (poh. Markl, Žid z Jihlavy), s. 262 (poh. Beneš, měšťténin brněnský), s. 292 (poh. Jan z Lomnice), s. 293 (poh. Vilhem z Batelova), s. 298, 331 (poh. klášter sv. Kateřiny v Olomouci), s. 343 (poh. Jan z Olešničky), s. 356 (poh. Petr z Ochoze), s. 359 (poh. Žofka z Kunštátu).

³²² Zabírání statků: LCS III, s. 86: Nosislav (poh. Jošt Hecht z Rosic), s. 109 Blučina (žďárský klášter), s. 147 Rájec, Petrovice (Jan z Lomnice), s. 191 Lešany (díle žďárského kláštera), s. 237 Hrušovany (žďárský klášter).

³²³ Nezákonné vybírání berní: LCS III, s. 107 (Kozmanov Jana z Peršpic), s. 349 Blučina a Bořítov (kapitola sv. Petra v Brně).

³²⁴ Heníkem poháněné osoby: LCS III, s. 187, s. 304, s. 356 (Jošta Hechta z Rosic, hl. spor o Nosislav), s. 220 (Kunu z Kunštátu), s. 297 (Menharta z Hradce).

³²⁵ LCS III, s. 237.

³²⁶ Rozhodnutí zemského soudu Tamtáž, s. 267, s. 274.

³²⁷ Jošt Hecht z Rosic byl švagrem Bočka z Kunštátu, vůdce lapkovské skupiny.

³²⁸ LCS III, s. 191.

³²⁹ Tamtáž s. 86.

výše zmíněných případů nám půhonné knihy dokládají také Heníkovy přepady církevních statků, kterým je věnována samostatná kapitola.³³⁰

V jihlavských zápisech je Heník zmíněn ve vyznání Pavla řečeného Jablěčko z roku 1417. Vyznání se patrně týká dřívějších událostí starých až několik let. Je zde udán výčet několika jmen lapků, kteří se pro Heníka dopouštěli loupeží. Dále je zde řečeno, že Heník bral kořist od lapky Bepty, nejspíše vůdce družiny, a jeho společníků. Od těchto nejen bral, ale dokonce i kupoval kožešiny. Zajímavý je i údaj o tom, že stejná družina v čele s vůdcem Beptou zapálila Heníkovi mlýn u Jilemnice.³³¹ Z toho je patrné, že se spolupráce s lapky pánům vždy nevyplácela a mohlo jít o dost riskantní pouto.

6.6 Sokolové z Lamberka

Sokolové z Lamberka patří k ochráncům družin, které spadají pod oblast západní Moravy. Řeč bude o Janu, Vaňkovi a Mikuláši Sokolovi z Lamberka. Sídlem rodu byl stejnojmenný hrad Lamberk.³³² I když v době, o které pojednávám, není ještě přesná hranice mezi nižší a vyšší šlechtou jasně vymezena, spadají Sokolové z Lamberka do nižší šlechty svým zemanským původem.³³³ Sokolům z Lamberka byla věnována značná pozornost v další literatuře, přesto je podstatné zmínit alespoň základní fakta. Jan Sokol z Lamberka patřil k významným válečníkům doby. Účastnil se jak podniků, které byly soudobným nazíráním chápány jako protiprávní, tak akcí, které byly zaštitěny jeho námezdním vojenským zaměstnáním.

Už v roce 1397 se společně s Vokem z Holštejna, vůdcem další lapkovské skupiny, který vystupuje především v Knihách půhonných a nálezových, účastnil Jan plenění statků kroměřížské a olomoucké kapituly. Kvůli těmto přepadům byli Vok s Janem vyobcováni z církve. Díky přímlově markraběte Jošta byla z nich však v roce 1403 klatba sňata.³³⁴ Jan Sokol na svém jihomoravském sídle Lamberku udržoval bojovou družinu, pomocí které vedl drobné domácí války s Lackem z Kravař. Také v pramenech jsou čitelné lokální projevy tohoto nepřátelství. Dokládá ho výslech Zikmunda a Petra Kadeřavého z roku 1410, ve

³³⁰ Viz s. 76.

³³¹ JPZ, s. 7, 8.

³³² Více o něm: Z. MĚŘÍNSKÝ, M. PLÁČEK, *Povrchový výzkum Lamberka a Sedleckého hradu, k.ú. Březník a Sedlec*, Brno 1982, s. 49 - 51.

³³³ F. HOFFMANN, *BDZM*, s. 78.

³³⁴ L. JAN, *Jan Sokol z Lamberka ve službách německého císaře aneb O žoldnéřské cti*, in: *Historik na Moravě: profesor Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám*, Brno 2009, s. 237 – 249.

kterém je uvedeno, že Jan Sokol nabádal lapky k působení škod na panu Lackovi.³³⁵ Někdy na počátku 15. století Jan oblehl Lackův hrad Náměšť, který se však Lackovi podařilo získat zpět.³³⁶ Byl to také právě Lacek z Kravař, který využil existence lamberské žoldnéřské bojové družiny k chytré politické a diplomatické hře, ve které nabídl služby svého protivníka polskému králi Vladislavu Jagiello.³³⁷ Jan na tento popud odjel do Polska, kde proslul v bojích proti řádu německých rytířů a účastnil se také bitvy u Grunvaldu. Ještě téhož roku byl však na Vladislavově dvoře otráven.³³⁸

Moravské rodové sídlo Lamberk spravoval Janův bratr Vaněk³³⁹ a potom Janův syn Mikuláš. Prameny z první pol. 15. století, které nám dokládají působení loupeživých družin na Lamberce proto uvádějí tyto dva pokračovatele rodu. Vaněk z Lamberka je zmiňován ve výpovědi Martina z Lysic.³⁴⁰ V části zaznamenaného výsledku, který se týká Vaňka Sokola, udává, že on a další lapkové o Svatém Václavu v roce 1416 oloupili lidi z Letovic o dvanáct postavů sukna. Stejná skupina vezla však následně kradené zboží na Pernštejn. Vaněk z Lisyc také vypověděl, že byl součástí skupiny, která v útěchovském lese³⁴¹ uloupila neznámým lidem koně a tři z nich dali panu Vaňkovi z Lamberka.³⁴² O spolupráci mezi lamberským a perňštejnským okruhem vypovídá i další případ.³⁴³ Vaněk Sokol z Lamberka a Vilém z Pernštejna figurují v Koléskově výpovědi z roku 1416. K akci došlo během vratislavského jarmarku před svatým Janem a bylo ukradeno deset koní.³⁴⁴ V družině je zmíněn člověk pana Vaňka a lidé z okruhu Pernštejna. Na konci zápisu je uvedeno, že o této jízdě pan Vilém z Pernštejna „dobře věděl.“³⁴⁵ Propojení a spolupráce skupin lambersko - perňštejnské oblasti je doložena i tím, že ve výpovědích lapků spadajících pod Lamberky i pod Pernštejny figurují stejná jména.

V další Koléskově výpovědi je doloženo, že Vaněk z Lamberka se loupeživých jízd někdy i sám účastnil. Během jarmarku ve Velkém Mýtě o svatém Vavřinci roku 1416 došlo mezi Holicemi a Velkým Mýtem k loupeži. Přítomen byl osobně Vaněk z Lamberka a s ním

³³⁵ JPZ, s. 38, „...schult frei leichhern Laczken...“.

³³⁶ L. JAN, *Jan Sokol z Lamberka*, 2009, s. 237 – 249.

³³⁷ O těchto událostech podrobněji: V. ŠTĚPÁN, *Účast žoldnéřů z českých zemí (zejména Slezka a severní Moravy) ve “Velké válce 1409-1411” zachycená prameny z velmistrovského archivu Řádu německých rytířů*, in.: Časopis slezského muzea (dále jen ČSM), roč. 1990, č. 39, s. 6-7; J.JUOK: *Příčiny a struktury*, s. 181 - 182; M. PLAČEK, *Po stopách moravského kondotiéra*, in: Věda a život, roč. 1971, č. 16, s. 709-712.

³³⁸ P.ČORNEJ, *VDZKČ V*, Praha 2007, s. 207; L. JAN, *Jan Sokol z Lamberka*, s. 337-239.

³³⁹ O Vaňkovi více zde: J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 418; J.JUOK, *Počátky husitské revoluce na Novojičínsku*, Nový Jičín 1980, s. 25, 35-36.

³⁴⁰ Výpověď zapsána mezi léty 1416 - 1417.

³⁴¹ Útěchov leží severně od Brna.

³⁴² JPZ, s. 80, „...gesto pan Wanek trzy kone...“.

³⁴³ Tamtéž, s. 79, „...Ryzek gesto byl u Vanka z Lemberka...“.

³⁴⁴ 24. června

³⁴⁵ JPZ, s. 91, „...Robyesse, Wankow zstrzielec z Lamberka.....knecht z Pernstayna..Michek z Pernstayna....“.

čtrnáct dalších mužů, z čehož každému z nich „...se po kopy dostalo bytnuka.“³⁴⁶ O tuto částku se dělili u Častalovic u Brna.³⁴⁷

Poslední člen rodu Sokolů z Lamberka, který je v pramenech doložen jako vůdce lapků je syn Jana Sokola, Mikuláš. Mikuláš z Lamberka kráčel ve vojenských šlépějích svého otce a proslul jako sirotčí a tábořský hejtman v čase husitského hnutí.³⁴⁸ Ve výpovědi Janka pacholka z Plňovy Lhoty, která byla zapsána před rokem 1417, figuruje jako ochránce družiny jistý mladý Sokol, kterým je nejspíše myšlen právě Mikuláš Sokol z Lamberka. Vůdcem družiny je lapka Klát. Ve výčtu jmen je jmenováno pacholkem Jankem přes deset osob.³⁴⁹ K dalšímu výslechu, který dokládá kriminální činnost Mikuláše, patří výpověď Jakúbka Ryška.³⁵⁰ Výpověď uvádí, že o znojemském jarmace byla družina pěti osob pověřena Mikulášem z Lamberka, aby loupila. Tak se stalo, že byl nějaký znojemský měšťan oloupen o dvacet grošů.³⁵¹ Mikuláš Sokol je zmíněn také ve výpovědi lapky Kyselice, který působil i v družinách jiných pánů. Kyselice zde popisuje blíže neurčeného Jandu, kterého označuje za vůdce družiny pana Sokola.³⁵²

6.7 Krajířové z Krajku

K rodům, které se podílely na lapkovské kriminální činnosti, patřili také Krajířové z Krajku, původem z Korutan. V pramenech se nejčastěji objevují Krajířové usídlení na Drozdovicích. V době těchto událostí byl na Drozdovicích pánem Lipold či Leopold Krajíř, později se hlásící k protihusitskému táboru rozdělené země. V roce 1426 se stal dokonce moravským zemským hejtmanem.³⁵³

Také ve výpovědi již zmiňovaného Kyselice figurují Drozdovice. Kyselice vypověděl, že společně s Koluchem a Janem Kadeřavým ukradli na neznámém místě pět koní a vůz ryb, načež tuto kořist „...uvedly kraygerzowy na Drüzdowyce.“³⁵⁴ Jindy stejná tříčlenná skupinka ukradla čtyři koně u Jemnice a odvedla je rovněž na Drozdovice. Tentokrát je však ve výpovědi napsáno, že kořist byla dána Krajířovi staršímu, tedy nejspíše ještě Leopoldově otci. Kyselice dále vypověděl o loupeži, které se zúčastnil i purkrabí mladého Krajíře, jmenovaný

³⁴⁶ Bytnuk neboli kořist.

³⁴⁷ JPZ, s. 94.

³⁴⁸ J. JUROK, *Moravský severovýchod*, s. 39 - 41, s. 121.

³⁴⁹ JPZ, s. 44, „...Item isti fuerunt circa iuvenem Sokollem et spolia verun tubique...“.

³⁵⁰ Výpověď z roku 1416.

³⁵¹ Tamtéž, s. 61 - 62, „...seznał Jacubek rzeczeny Ryssek na muczeny.....wzely czlowyeku ze Zylina na jarmarce...“.

³⁵² Tamtéž, s. 75, „...wyznał na Jandu ze...wuodce byl geho u Sokola...“.

³⁵³ F. HOFFMANN, BDJM, s. 110; J. HALADA, *Lexikon české šlechty*, s. 81-82; Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajku*, České Budějovice 2010, s. 20.

³⁵⁴ JPZ, s. 72.

jako Sampach z Drozdovic, během které ukradli koně v Moravských Budějovicích a vedli je na Drozdovice.³⁵⁵

V Hanzlově výpovědi se nám dochovala krátká zmínka o lapku Pawlovi, sluhovi Krajíře z Krajku, nejspíše tedy Leopolda.³⁵⁶ Tento lapka skrýval kradené koně pro svého pána v zaniklé vsi Krajovice, která stávala nedaleko Jemnice.³⁵⁷

Z pramenů jsou také patrné jakési nepřátelské vztahy se skupinami v okruhu kunštátsko-pernštejnském. Lapkovské družiny nemusely tedy vždy spolupracovat mezi sebou, ale mohly vést i jakési lokální války. Kolésko vypověděl, že byla z Jevišovic podniknuta jakási výprava pod vedením samotného Bočka z Kunštátu na Drozdovice a ve výpovědi Roubicově je zmínka o tom, že lapkové vracející se z lupu jeli přes Drozdovice, kde se střetli s tamější skupinou.³⁵⁸

6.8 Vilém Sudlice

Mezi další představitele nižší šlechty, který v pramenech vystupuje jako ochránce a zároveň velitel lapkovské družiny, je Vilém Sudlice z Litovan, jehož družiny působily z Rabštejna na Náměšťsku a na hradě Kraví Hora.³⁵⁹ Oba hrady učinil Sudlice centry, ze kterých byly organizovány přepady do okolí. Z Kraví Hory podnikal Vilém Sudlice válečné výpravy do Rakous. Sudlice dával buď k loupežím a akcím příkazy nebo se jich sám zúčastnil. Z Kraví Hory a Rabštejna byly podnikány akce do oblasti Jihlavska, Brněnska, Modřic.³⁶⁰

Vyznání Jakuba Czawenstka nás informuje o loupeživé výpravě Viléma Sudlice do Rakous, které se vyslýchaný zúčastnil.³⁶¹ Výprava byla vedena k Hardeggu, města a hradu v Dolních Rakousích, a zúčastnilo se jí přes deset osob. O kořisti není nic známo. Výpravy se zúčastnily některé osoby spadající jindy pod Krajíře z Krajku.³⁶²

Ve výpovědi lapky Jana Tlamy zaznamenané roku 1417 jsou uvedena jména vůdců družin působících na Rabštejně na Náměšťsku. Byl to především zeman Klatt označený jako „velmistr zločinců.“ Zeman Klatt je uváděn v přímé souvislosti s Vilémem Sudlicí, jakožto

³⁵⁵ JPZ, s. 72, „styrzykonye...vedly ge na Druzdowyce...“.

³⁵⁶ Výpověď z roku 1416.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 68.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 17, s. 28.

³⁵⁹ J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*. Díl 2., s. 212; 215.; J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 420.; A. NEUMANN, *Nové prameny*, s. 15; R. URBÁNEK, *K historii husitské Moravy*, s. 238.

³⁶⁰ F. HOFFMAN, *BDJM*, s. 84 - 86.

³⁶¹ Vyznání učiněno před rokem 1417.

³⁶² JPZ, s. 30.

jeho ochráncem. V další výpovědi z téhož roku je Sudlice zmiňován německy jako „*Wilems von Küperg*.“³⁶³ Jedná se o vyznání Martina Hávy.³⁶⁴

Důležitým je také výslech Petra Kadeřavého, který se týká přímo družiny Viléma Sudlice na Kraví Hoře.³⁶⁵ Jde však spíše o pouhý výčet jmen lapků. V jednom bodě je zmíněn blíže neurčený Hvězdoň, který dle zápisu sloužil také Sokolu z Lambeka.³⁶⁶

6.9 Skupiny samostatně působící

Na závěr kapitoly musím ještě zmínit lapkovské družiny vystupující z pramenů, k nimž nelze vždy přiřadit jasného pána nebo u nich dokonce chybí. Jedná se o často vzpomínané Janáčovo tovaryšstvo působící převážně na jižní Moravě, někdy pod záštitou Viléma z Pernštejna, někdy figuruje samostatně. Nejdůležitější z hlediska poznání této družiny je výpověď Siróčky, Janáčova syna, na mučidlech.³⁶⁷ Dochoval se také seznam stavů Janáčova tovaryšstva, kterému však bude věnována pozornost v následující kapitole.³⁶⁸ O této lapkovské družině však F. Hoffman vytvořil samostatnou krátkou, a proto není zapotřebí se jí na tomto místě blíže věnovat.³⁶⁹

Srovnatelnou skupinou k té okolo Janáče je i Šimonovo tovaryšstvo. Tato skupina působila především v okolí Jihlavska, Třebíčska. Ne vždy tedy jejich činnost spadala pod oblast historické Moravy. Šimkova výpověď je učiněná po roce 1430, po jeho dopadení. Předpokládám tedy, že činnost družiny probíhala někdy v letech předtím, především v období neklidu rozvrácení země způsobené husitskou revolucí. Můžeme se jen dohadovat o možných vztazích družiny k táborsko-sirotčímu okruhu působnosti. Je však těžké činit takové závěry. V této době byly hranice mezi revolucí, drobnou válkou a lapkovstvím jen malé. I samotná polní bratrstva si lze představit spíše jako dynamické útvary.³⁷⁰

O činech této družiny hovoří výpověď samotného vůdce, který byl dopadem někdy okolo roku 1430.³⁷¹ Lapkové z tohoto tovaryšstva, se často dopouštěli svévolného násilí na ženách, což u jiných skupin není doloženo v takové míře jako zde. Jednalo se tedy o velmi

³⁶³ Tamtéž, s. 32, „...das der Sudlycz...“.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 31.

³⁶⁵ Z roku 1417.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 37.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 84.

³⁶⁸ Viz s. 71.

³⁶⁹ F. HOFFMANN, Janáčovo tovaryšstvo, s. 83-93.

³⁷⁰ F. HOFFMANN, BDČM, s. 531 - 532.

³⁷¹ JPZ, s. 101, „...Ssymek wiznal na sie, zie gest kradl y swimi towarzissi lupil a mordoival...“.

nebezpečnou skupinu, která nespádala pod žádného ochránce z řad nižší ani vyšší šlechty, který by mohl jejich činům udávat směr a tím je vlastně i držet v jistých mezích.

6.10 Družiny jako jádra husitských polních vojsk

Jako jádra polních vojsk uvažuje lapkovské družiny F. Hoffmann. Družiny byly přechodnými útvary ve vývoji revolučních vojsk a nebyla by bez nich myslitelná vojenská vyspělost a bojové zkušenosti těchto vojsk od počátku vlastního revolučního období. Tyto protohusitské skupiny, které se začínají objevovat už na přelomu 14. a 15. století, působily často v místech, kde později sílilo revoluční hnutí. Například kamenická družina, kterou vedl hejtman Pinta, služebník Prokopa z Kamenice nad Lipou, který inklinoval k husitské ideologii. Po vypuknutí revolučního hnutí se Kamenice nad Lipou stala jedním z center, kde se shromažďovaly revoluční síly.³⁷² V roce 1419 dobyl Prokop z Kamenice se svou kamenickou družinou Sezimovo Ústí a uzmul jej tak svému protihusitsky naladěnému bratrovi Oldřichovi z Ústí. Ve městě se následně shromáždili přívrženci husitství. Pod vlivem chiliastických nálad, nedostačujícího prostoru a obranné strategie bylo Sezimovo Ústí opuštěno, zničeno a zapáleno a místo něj přívrženci kalicha osadili blízké hradiště, kde vzniklo jejich městské sídlo, Tábor. Hejtman Pinta, zmiňovaný jako vůdce kamenické lapkovské skupiny, je totožný s Vaňkem Pintou, později tábořským hejtmanem. Úloha kamenické skupiny při dobývání Sezimova Ústí a zakládání Tábora je nesporná. Setrvávání některých členů lapkovské družiny v tomto husitském středisku jim přineslo další kariérní možnosti.³⁷³

Obdobným příkladem protohusitské a husitské lapkovské skupiny v moravském prostředí je Tovaryšstvo Jan Sigárka. Skupina měla útočiště pod Martínkovem. Jak už víme z jedné z předchozích kapitol, byl Martínkov pokusem o jakési moravské husitské centrum, o dobu Tábora v Čechách, který se nezdařil. Ve výslechu Sigárek dozrává, že se svými druhy v okolí Martínkova loupil.³⁷⁴

6.11 Shrnutí

Kapitola rozebírá kriminální činnost skupin v návaznosti na jejich vůdce a nájemce. Zjišťuje, že existovaly celé okruhy působnosti a centra moci družin. V první řadě je to Pernštejn a lapkovské skupiny působící pod panem Vilémem a Janem z Pernštejna. Tyto

³⁷² Na blízkém vrchu Brandle se konala první z poutí na hory.

³⁷³ F. HOFFMANN, *K počátkům Tábora*, s. 107 – 113; Působení kamenické družiny popisuje výslech Jana Holého viz JPZ, s. 2 -29.

³⁷⁴ JPZ, s. 105 - 106, „...Janko Sygarek....Hiiomnesha bueruntho spicium in villa Marczinkowa...“ (Martínkov u Moravských Budějovic).

skupiny spolupracovaly při svých výpadech do okolí se skupinou Erharta Pušky z Kunštátu i s jevišovskými Kunštáty. Vztah spolupráce mezi Vilémem a Erhartem dokládá také fakt, že Vilém Erharta jmenuje poručíkem svých dětí i statků v případě jeho smrti. Kromě Pernštejna byly dalšími místy střetávání skupin perštejnských i kunštátských lapků Doubravice nad Svitavou u Blanska a Dolní Ostaslavice u Prostějova. Obě jmenovaná místa patřila Erhartu Puškovi z Kunštátu. Kromě kunštátsko-střechovské větve se podílela na kriminální činnosti lapkovských družin i jevišovská větev pánů z Kunštátu. Centry jejich moci byl hrad Jevišovice na jihozápadní Moravě a Rabštejn. Kriminální činnost této větve rodu sahá do minulosti a zahrnuje několik generací. Je tedy na místě uvědomit si, že loupení bylo pro některé příslušníky šlechty jakýmsi životním stylem. Zajímavé skutečnosti nám odhaluje také činnost lapků působících pod rokštejnskými Valdštejny, především Heníkem z Valdštejna. Dozvídáme se, že ne vždy byly vztahy mezi pánem a nájemnou skupinou lapků ideální. Stejní lapkové, kteří se pro Heníka dopouštěli loupeží, zapálili i jeho mlýn u Jilemnice. Tato skutečnost dokládá jistou vratkost vztahů mezi lapky a nájemcem. Nejistý vztah uzavřený s lidmi bez morálních zásad se mohl nečekaně obrátit.

Dalším významným centrem lapkovských družin byl hrad Lamberk. Také zde působil v roli šlechtických ochránců družin celý rodinný klan Sokolů z Lamberka. Výpovědi odhalují svědectví o drobné válce a roztržkách mezi skupinami z kunštátského vlivu a Lamberkem a spolupráci mezi skupinami perštejnskými. Nezbyvá než rezignovat na někdy nepochopitelnou dynamiku vztahů a předpokládat i to, že se mohlo jednat o případ, kdy skupina jednala na vlastní pěst bez příkazu svého nájemce. Jak už bylo řečeno, nebyly tlupy lapků příliš loajální ani disciplinovanou jednotkou.

Výslechy lapků nám dokládají také čilou mobilitu v rámci jednotlivých skupin. Lidé z tohoto okruhu činnosti své pány často střídali a všichni se navzájem nejspíše znali. A nejen to. Lapkové měli mezi sebou i příbuzenské vztahy. Předpokládáme tedy celé kriminální rodiny. Cenné informace o drobné válce a lokálních konfliktech poskytují především Knihy pŕuhonné a nálezové. Ty dokládají spory mezi nájemci lapkovských družin s okolními feudály a jsou mnohdy také dokladem o jejich zadluženosti.

Ukazuje se, že roztržky mezi šlechtou mohly pramenit z celé řady problémů:

- Zajímání lidí (šacování)
- Loupeže na poddaných při svobodných cestách
- Loupeže na poddaných přímo ve vesnicích
- Přepady vesnic

- Nezákonné držení vesnic
- Nedobrovolné vybírání berní, obilních a vinných desátků,
- Zadržování platů, věna, dědictví
- Neplacení dluhů
- Nezákonné využívání hospodářské půdy, luk, mýcení lesů, vypouštění rybníků
- Krádeže dobytka a jízdních koní
- Využívání cizích poddaných jinou „vrchností“³⁷⁵

³⁷⁵ Např.: LCS III, s. 391: ...Zdeněk z Valdštejna poh. Václava Hechta z Rosic...že mu drží pět člověkův mých v Bransúdicích nemaje k nim práva.

7. Členové družin a stavy

7.1 Jména lapků

Kromě vůdců družin a jejich najímatelů se v pramenech vyskytují především samotní řadoví členové družin. Mohlo by se zdát, že nám prameny neposkytují žádné nebo jen malé informace o světě, ve kterém tyto osoby žily a kým byly. Mnohdy se totiž jedná o pouhé výpisy jmen, které na první pohled nemají vypovídací hodnotu. Příkladem je část výpovědi lapky Janka učiněná někdy po roce 1430, kde je v jistém bodě pouze uvedeno, že „...wiznal na tyto dole psane...“ následuje výčet jmen.³⁷⁶ Dalším příkladem je výčet jmen uvedený ve Viktorínově vyznání v roce 1432.³⁷⁷

Ze samotného jména zaznamenaného v prameni se můžeme často dozvědět přízvisko, kterým byl člen lapkovské družiny zván. Takováto přízviska mohla být pravděpodobně získána za jejich života. Součástí některých jmen jsou tělesné vlastnosti: Kadeřavý, Pihový, Ryšavý, Starý, Škaredý, Nosatý atd. Jiná přízviska vypovídají o tělesném zranění nemoci nebo deformaci: Hrb, Mrzák, Slepý, Prašivý. Povahové vlastnosti byly vyjádřeny také: Spěvavý, Obžera, Šibal, Trhanec, Pivo, Šklebka, Protiva atd. Některá jména byla inspirována v přírodní říši: Pulec, Čáp, Hroch, Veverka. I taková jména mohou poukazovat na povahové či tělesné vlastnosti. Nechybí ani jména, která jsou snad jakýmsi parodickým pokusem odkazujícím k vysokým církevním a světským postům: Opat, Kardinál, Kancelář, Maršálek, Patriarcha. V poslední řadě stojí ještě za zmínku jména vztahující se k samotné lapkovské činnosti: Lapka, Žhačka, Stínavý, Roubic, Morděř. Je možné, že se jména osob během jejich života měnila.³⁷⁸

Z některých výpovědí získáme i určitý skromný popis vzhledu osoby, který nejspíše sloužil k její pozdější identifikaci. Ve výpovědi lapky Štěpána se dozvídáme jména ostatních druhů z jeho skupiny, přičemž u jednoho z nich jménem Sokolík, je uvedeno, že byl ryšavý.³⁷⁹ Z výpovědi lapky Vanira zase víme o Polákovi s bílou hlavou, Janu šrámovatém, Vychnovi s nadřeným okem atd.³⁸⁰

Další specifikací jednotlivých osob bývají údaje o rodinné příslušnosti: „...gesto zenu jmá w Brna ³⁸¹...Waclav, lazebnyka syn z Przedyna, gesto jednoho ucha nemá.“³⁸² Kde

³⁷⁶ JPZ, s. 101 - 102.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 108.

³⁷⁸ F. HOFFMANN, *BDMČ*, s. 88-90; Více o této problematice, např. Jan SVOBODA, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.

³⁷⁹ PK, s. 40, „...také pravil jest, že ryšavý Sokolík...“.

³⁸⁰ Tamtéž s. 44.

³⁸¹ JPZ, s. 88.

nebyla známa dokonce ani jména osob, uváděla se pouze rodinná příslušnost, tak například, že k lapkovské skupině patřili synové Veliškovi.³⁸³ Na základě toho můžeme vyvodit, že k družinám mohly patřit celé rodiny. V pramenech je uváděn nejčastěji vztah bratrský nebo vztah otce se synem.

7.2 Původ lapků

O geografické mobilitě loupeživých družin svědčí výpověď Motyčkova učiněná v Soběslavi. Ten se svými společníky přepadl mezi Krčí a Pískem několik kupců, které okradli o peníze a koně. Následně tyto kupce zajali „...a nesli sebu do Moravy.“³⁸⁴ Lapkové překonávali velké vzdálenosti a mnohdy vedli život na cestách. Způsob života družin, které byly součástí hradních posádek pánů, nebo měly jako útočiště některý z hradů nižší šlechty, se lišil od života skupin jednajících bez stálého úkrytu a na vlastní pěst.

Co se sociální mobility týče, prameny hovoří o bývalých zaměstnáních i společenském postavení lapků zřídka. Jeden byl syn faráře, další bývalý pacholek. Ti nejšikovnější muži to nejspíše mohli dopracovat až na vůdce skupiny. Vůdcové družin byli rekrutováni z řad nižší šlechty (zeman Klatt), nebo se mohlo jednat o bývalé vojáky. Nezdá se pravděpodobné, že by skupině mužů, která více než co jiného připomíná vojenskou jednotku, velel někdo, kdo neměl s válkou a bojem žádné zkušenosti. O takovéto vojenské povaze družin však uvažuju jen v rámci větších útvarů. Důležitou vlastností se ukázala být mobilita osob v rámci družin. Mnozí lapkové se volně pohybovali mezi jednotlivými skupinami, nechali se najímat od různých pánů nebo působili současně ve více družinách. Možnost rozhodnut, jak naložit se svým osudem, bylo ve středověku výsadou jen mála lidí. Lapkové tedy žili značně svobodný, i když nebezpečný život.

Odkud však členové do družin přicházeli? Z pramenů je možné někdy vyčíst přímý původ člena družiny: z Jihlavy, z Brna atd. Z velké části se nejspíše jednalo o osoby rekrutující se z poddanského prostředí. Následně se z nich stávali lidé, kteří se ocitali mimo tradiční uspořádání středověké společnosti. Vidina snadného obohacení bez tvrdé práce se jistě mnohým lidem jevila lákavou.³⁸⁵ V marxistické literatuře často vystupuje jako motiv těchto osob snaha vzepřít se „feudálním pánům“,³⁸⁶ podobné hledisko je však značně tendenční. Jak vyplývá z předchozích kapitol, je jasné, že to byli naopak často příslušníci vyšší či nižší šlechty, kteří si vydržovali lapkovské skupiny nebo je přímo vedli. Jen

³⁸² Tamtéž, s. 59.

³⁸³ Tamtéž, s. 60.

³⁸⁴ PK, s. 42.

³⁸⁵ F. GRAUS, Dějiny venkovského lidu, s. 293; F. HOFFMANN, BDČM, s. 83.

³⁸⁶ F. GAUS, Dějiny venkovského lidu s. 187 - 195.

v některých případech byla závislost na takovémto chleboďárci malá či žádná. Jak je tomu například u Janáčova tovaryšstva. Řadový člen lapkovské družiny nám tedy vystupuje z pramenů jako člověk nestálých zásad sledující především vlastní obohacení.

7.3 Pomahači a stavy

Musíme také počítat s další vrstvou osob, která o loupežné činnosti družin věděla, podporovala ji nebo jinak napomáhala. Jednalo se o osoby poskytující přístřeší, překupníky, osoby, které dávaly typy na kořist nebo průvodce krajinou. Tito lidé se mohli pochopitelně na trestné činnosti podílet zcela dobrovolně, nebo k ní být donuceni. A jestliže vezmeme v potaz onu první možnost, pak se nabízí otázka, jaké druhy výhod mohly podobné osoby mít. Podíl na kořisti, možná i jakýsi druh ochrany. Místa střetávání družin, místa, kde družiny přespávaly a kde jim bylo poskytnuto přístřeší, jsou v pramenech označována pod pojem stavy.

Vraťme se nyní ke konkrétním formám pomoci a spolupráce. V jihlavských popravčích zápisech se na několika místech vyskytuje osoba, někdy zvaná jako tzv. conductor. Je jím myšleno označení osoby, která vodila skupinu krajinou. Často tedy nejspíše někdo z blízkého okolí místa přepadů a dalších násilných akcí, kdo se vyznal v terénu. Tyto osoby nejspíše také dávaly typy na přepady. Conductora zachycuje v jihlavských zápisech výpověď Mulače z roku 1419, lapky působícího v družině Erkharta Pušky z Kunštátu. Výpověď popisuje řádění skupiny v okolí Prostějova, Velké Bíteše, Kroměříže a na dalších četných místech.³⁸⁷

Jedna a tatáž osoba mohla vystupovat i ve dvojí roli. Zápis v Nejstarší městské knize olomoucké uvádí, že Vlček z Tovačova byl proskribován pro mnohonásobnou loupež na jedné z cest vedoucích z města (Olomouce), kde zajímal chudé a okrádal je. Stejný záznam zároveň také oznamuje, že stejný Vlček na svém dvoře v Topolanech přechovával veřejného škůdce Šípa. Vlček tedy v pramenech vystupuje v roli aktivní, kdy se sám účastní loupežné činnosti, podruhé však jako komplic v podobné činnosti napomáhá.³⁸⁸

Rožmberská popravčí kniha dokládá velké množství případů, ve kterých byly napomáhajícími osobami krčmáři. Z výpovědi Petra Žáka vyplývá, že on a jeho ostatní druhové „...jmievali jsú stavy v Popovicích u krčmářov u Maříka, u Blažka a Jelínka.“³⁸⁹ Všichni tři krčmáři z jednoho místa u sebe příležitostně schraňovali lapky, z čehož jim jistě plynul nemalý podíl z jejich činnosti. Spojení lapkovských družin s krčmáři se jeví poměrně

³⁸⁷O těchto průvodcích krajinou hovoří Výpověď Yandlova: JPZ, s. 66.

³⁸⁸LA, s. 203.

³⁸⁹Jedná se o Popovice na Moravě. Dále o tom: PK, s. 25.

praktické. Byli to osoby, které měly široké povědomí o dějích odehrávajících se v okolí a o lidech. Měli jistě řadu kontaktů a byli dobře informovaní.

Největší seznam stavů udaných na jednom místě se vyskytuje ve výpovědi Janáčova syna Siróčka, učiněné kolem roku 1419. Poměrně rozsáhlý výsledek vypovídá o členech Janáčova tovaryšstva. Samostatně oddělená část nazvaná příhodně *Nota staciones*, pak udává vyčet stavů této lapkovské družiny. Dozvídáme se jména osob, které družině pomáhaly, místopisné údaje i detaily o způsobu pomoci: „...*nossyl jim potrebu do lessa z Hostyeradek...*“³⁹⁰ „...*przinessly gim dwyelawici...*“³⁹¹ „*wina ... nossyl gim gedlo y obrok konyom...*“ Pramen také uvádí, jak byli tito pomahači za své služby tovaryšstvu odměněni: „...*dali gemu kuon....daly Czrtowy zene sukna szereho...*“ Jedná se o širokou škálu osob zahrnující krčmáře, mýtného, kuchaře na Pernštejně, mlynáře a další pouhá jména, která nám o sociální příslušnosti nic neříkají.³⁹²

Osoby tohoto druhu nejspíše nelze zařazovat trvale do jednoho okruhu lapkovské družiny a dát jim tak jasnou příslušnost k určitému vůdci nebo pánu. Jejich vztah k družinám byl dynamický. Byli to bezprostřední lidé okamžitých zájmů.

7.4 Ženy

Z genderového hlediska mohly být podobnými pomahači v činnosti lapkovských družin také ženy, což dokládá několik záznamů. U jedné z výpovědí v Popravčí knize pánů z Rožmberka je vysloveně uvedeno, že: „...*penieze dal schovati Marete děvce.*“³⁹³ To však neznámá, že se jednalo o ženu pokleslých mravů, protože staročeské slovo *dievka* odkazuje na děvečku, dívku nebo poddanou služebnici. Jindy mohly být podobnými pomahačkami přímo ženy lapků. Z výpovědi Janáčova syna roku 1419 se dozvídáme, že jistá prادلena Kuna, žena Adama z Medvědic,³⁹⁴ donesla na Pernštejn panu Vilémovi z Pernštejna kyrys a monstranci. Obě dvě věci skryté v prostěradlech. O věci byl předtím okraden lapkovskou družinou Janáče blíže neurčený mnich.³⁹⁵

Zajímavým jevem jsou nahodilé případy, ve kterých se vyskytují ženy v roli zlodějek. Nejsou příliš časté. V první polovině 15. století se jich objevuje jen několik. Všechny případy tohoto druhu jsou přitom zaznamenány pouze v Knihách pŕuhonných a nálezových a ostatní prameny k problematice reflektují pouze kriminální činnost žen v roli osob družinám

³⁹⁰ Hostěradky na Vyškovsku.

³⁹¹ lahve

³⁹² JPZ, s. 85 - 88.

³⁹³ PK, s. 61., „... Vyznanie Petrovo...“.

³⁹⁴ S největší pravděpodobností dnešní Nedvědice pod Pernštejnem.

³⁹⁵ PZJ, s. 84.

napomáhajících. V knihách půhonných se ženy často dopouštějí krádeží klenotů a různých druhů látek. Například krádež postelního roucha³⁹⁶ a klenotů, které se dopustila Barbora Pucová na Arklebu z Říčan.³⁹⁷ Proček z Lelekovic si zase v půhonných knihách stěžuje na jakousi Kateřinu,³⁹⁸ že ukradla jeho otci koně, roucho a jiné nespecifikované oblečení. Těchto věcí si přitom jmenovaný Proček váží na sto hřiven grošů.³⁹⁹ Oba případy jsou ze 30. let. 15. století. Půhon, ve kterém žena žaluje ženu za krádež klenotů a dalších věcí, se vyskytuje v půhonných knihách i v roce 1417. Kateřina z Žabovřesk žaluje Annu Medlíkovu za to, že...*“pobrala mi jest v Brně v domu mém a v komorách klenoty, peníze hotové, peřiny a postlání všecka...odtam vyvozila a odnosila.”*⁴⁰⁰ Musíme si však uvědomit, že z hlediska omezené povahy informací nelze přesně určit něco bližšího o těchto ženách, a tedy ani to, zda mohly mít něco společného s lapkovskými družinami. Předpokládám spíše, že šlo o jednorázové případy krádeží a ne o promyšlenou a organizovanou činnost.

³⁹⁶ Prostěradlo, ložní prádlo.

³⁹⁷ LCS III, s. 282.

³⁹⁸ Kateřina ze Semčic, někdy zvaná Fridrichová.

³⁹⁹ LCS, III., s. 62.

⁴⁰⁰ Tamtéž str. 291.

8. Lapkovské družiny jako nástroj k vyšším cílům I.: Škody na církevních statcích, institucích a osobách

Kromě statků jiných feudálů, životů a majetku lidí z města byly kriminální činnosti lapkovských družin ohroženy také církevní instituce. Řeč je především o klášterech a k nim přidruženým vesnicím. Kromě samotných církevních institucí však byly ohrožovány také církevní osoby. Přepady církevních osob se děly buď na jejich vlastním území, nebo na cestách, kde byly okrádány a ohrožovány. Důvody těchto přepadů se mohou různit. Jeden z nejdůležitějších je jistě skutečnost, že církevní majetek byl rozsáhlý a značný a mohl tak lákat kriminální živly. Další důvod je ideový. První polovina 15. století je dobou náboženské krize a proticírkevních myšlenek, které u nás vyvrcholily husitským hnutím. Nejpravděpodobnější je však kombinace obou důvodů.

8.1 Zabírání církevních statků

Pro začátek si tedy připomeňme případy, které se v tomto kontextu objevily už v předchozím textu. Jako první byly konflikty s církví v této práci zaznamenány u Pernštejnů. V husitském hnutí stáli Pernštejnové na husitské straně. V roce 1415 je Vilém z Pernštejna přítomen na pražském sněmu, který protestoval proti Husovu upálení. Na protestním listu české šlechty adresované na kostnický koncil je připojena Vilémova pečeť.⁴⁰¹ Po bitvě na Vítkově si však Viléma na svou stranu získal Zikmund Lucemburský a pomohl mu prosadit se do úřadu moravského zemského hejtmana. Šlo však spíše o jednání z mocenských důvodů. Vilém navíc v úřadu příliš dlouho nevydržel, rezignoval údajně kvůli zdravotním problémům a stáhl se z politiky do ústraní.⁴⁰² Vilémovi synové mezitím dál podporovali husitské hnutí. Jeho syn Bavor se na straně husitů zúčastnil bitvy u Ústí nad Labem a Tachova.⁴⁰³ Také druhý Vilémův syn Jan patřil k prohusitské moravské šlechtě a účastnil se obrany země proti křížovým výpravám jako odpůrce Zikmunda Lucemburského.⁴⁰⁴ V roce 1424 obléhalo Pernštejn vojsko Albrechta Habsburského, Zikmundova zetě. Pernštejnům se rodinné sídlo podařilo ubránit a po skončení husitského hnutí se Jan z Pernštejna přiklonil na stranu Jiřího z Poděbrad.⁴⁰⁵ Inklinace Pernštejnů ke kalichu je tedy nesporná. Za zásluhy dostal Jan z Pernštejna a od krále Jiřího z Poděbrad Bystřici, Nedvědice, Doubravník a část výnosu

⁴⁰¹ P. ČORNEJ, „*Prozatím poručme*“, s. 17 - 14.

⁴⁰² Asi kolem r. 1421.

⁴⁰³ V roce 1426 a 1427.

⁴⁰⁴ 3. a 4. křížové výpravy proti husitům.

⁴⁰⁵ P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, Praha 1999, s. 215.

z tišnovského kláštera (tj. Porta Coeli v dnešním Předklášteří u Tišnova).⁴⁰⁶ Tím se dostáváme ke stížnosti, kterou zachycuje půhon z roku 1448: „...*Abatyše a veškery konvent kláštera tišnovského pohání pana Jana z Pernštejna ze tří set hř. gr. stř., že mimo svouj zápis více beře z našich lidí a z toho zboží kláštera našeho než bráti má.*“⁴⁰⁷ Tato žaloba zachycuje neochotu Pernštejnů odvádět klášteru povinnou část ze smlouveného výnosu.

O obohacování Pernštejnů na úkor církve vypovídá i mladší případ zachycující konflikt s klášterem doubravnickým. V roce 1425 si Eliška, abatyše doubravnického kláštera s celým konventem v půhonu stěžuje, „... *že Jan z Pernštejna drží jejich zboží klášterské se všemi požitky. A že toto zboží nebo snad jeho část rozdal svým služebníkům, aniž by k tomu měl nějaké právo.*“⁴⁰⁸ Stejná abatyše si v dalším půhonu stěžuje na Vaňka, purkrabího Jana z Pernštejna, který drží ves Rodkov⁴⁰⁹ (spadající ke klášteru), aniž by k tomu měl nějaké oprávnění.⁴¹⁰ V půhonu z roku 1436 si abatyše opět stěžuje na Jana z Pernštejna: „...*že jim drží jejich zboží klášterské se všemi požitky malými i velkými a druhé vsi rozdal a zapsal svým služebníkům, nemaje k tomu žádného práva.*“⁴¹¹

Dnes již neexistující doubravnický augustiniánský klášter procházel ve 20. a 30. letech ekonomickou krizí, ke které nejspíše přispělo toto bezohledné počínání Pernštejnů. Klášter začal rozprodávat své zbylé statky: chmelnici, ornou půdu, sad. Nejspíše by se tedy dalo uvažovat o cílené a postupné likvidaci kláštera. Neví se jistě, v jakém roce klášter zanikl.⁴¹² Smutným paradoxem zůstává fakt, že k jeho konci přispěli ti, kteří měli být jeho ochránci. Zakladatelem kláštera na začátku 13. století byl totiž Štěpán I. z Medlova, jeden ze zakladatelů perštejnského rodu.⁴¹³

Připomeňme si ještě další případ z analyzovaných pramenů, který vypovídá o náboženském přesvědčení Pernštejnů. Ve své výpovědi udal lapka Siróčko z perštejnské skupiny informace o přepadu mnicha, kterému byla uloupena stříbrná monstrance a kříž. Nejenom tedy, že byla napadena církevní osoba, ale ještě byla okradena o náboženské předměty: „...*a to wsse, czoz gsu wzaly..od toho daly panu Wylemowy ...krzyss a monstrancii.pan Wylhelm o tey gyezdye dobrze wyedyel.*“⁴¹⁴

⁴⁰⁶ Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 612 – 619.

⁴⁰⁷ LCS III, s. 402.

⁴⁰⁸ LCS, III., s. 107.

⁴⁰⁹ Obec poblíž Žďáru nad Sázavou, historicky spadající pod Moravu.

⁴¹⁰ LCS, III, s. 108, „...purkrabí na Pernšteina...drží jejich ves Rodkov.“

⁴¹¹ LCS III, s. 408.

⁴¹² Jan VODIČKA, *Znovu o počátcích kláštera doubravnického na Moravě*, Diplomová práce FF MU, Brno 1950.

⁴¹³ Pavel SEDLÁČEK, *Páni z Medlova*, in: JM 28, Brno 1992, s. 41 – 45.

⁴¹⁴ PJZ, s. 85.

Dalším významným rodem, jehož členové měli v první pol. 15. století konflikty s církví, byli Valdštejnové. Zapojení Valdštejnů do husitského hnutí je komplikované. Různí příslušníci tohoto rodu totiž zaujímalí různou stranu a někteří z nich ji dokonce několikrát změnili.⁴¹⁵ Náboženská orientace nám již známého brtnického pána Zdeňka se také jeví dosti nejasnou.⁴¹⁶ Zatímco o Zdeňkovi se nezachovaly v tomto ohledu žádné zprávy, Heník z Valdštejna a Židlochovic se zdá být protihusitský.⁴¹⁷ Víme například, že dal na obranu proti husitům postavit skalní hrad Vranov,⁴¹⁸ nebo že byl jeho hrad Drahotůš obléhaný husitským hejtmánem a lapkou Bočkem Puklicí z Pozořic.⁴¹⁹ Heníkovým sídlem byl hrad Holštejn a Drahotůše. Heník je v pramenech někdy zván také „z Židlochovic,“ což bylo městečko s tvrzí, které vyženil.⁴²⁰ Stejně jako Pernštejn, také Heník zabíral církevní statky. V roce 1436 byl žalován knězem Janem a s ním celým konventem žďárského kláštera. V půhonu šlo o neoprávněné vybírání obilních a vinných desátků v moravské vesnici Blučina.⁴²¹ Tatáž stížnost se opakuje i v dalším půhonu v následujícím roce.⁴²² Žďárský klášter totiž vlastnil statky na Jižní Moravě, poblíž oblasti pod Heníkovým vlivem. V knihách půhonných se objevuje i další konflikt se žďárským klášteřem o vesnici Hrušovany, kterou podle stížnosti opata a konventu Heník neoprávněně zabral. První stížnost ohledně Hrušovan je z roku 1418 a poslední z roku 1448, spor se tedy vlekl značnou dobu. Heník nedbal na nařízení zemského soudu, který uznal právo kláštera, a dál užíval jeho statků.⁴²³ Žďárským klášteřem, který vystupuje v půhonech jako žalobce, je myšlen dnes již zaniklý cisterciácký klášter Studnice Blahoslavené Panny Marie. Klášter byl založen v polovině 13. století Bočkem z Obřan. Při vzniku kláštera mu byly přiděleny také vesnice Žďár, Jámy, Novošily, Dobrá Voda a již zmíněné Hrušovany.⁴²⁴ Právo kláštera na Hrušovany je tedy nepopíratelné. Nicméně i přes své snahy nakonec klášter o své statky na Moravě v průběhu 15. století přišel.⁴²⁵ Hlavním důvodem neschopnosti jejich udržení byla především odlehlost od kláštera.

⁴¹⁵ Např. Hašek z Valdštejna. Ten nejdříve bojoval za Zikmunda Lucemburského. Poté co byl zajat po bitvě pod Vyšehradem, přestoupil na husitskou stranu, ale v roce 1425 už se znovu přidává na Zikmundovu stranu.

⁴¹⁶ Zdeněk z Valdštejna viz s. 58

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ Nazývaný též Skály. Více: David PAPAJÍK, *Páni z Holštejna*, s. 12.

⁴¹⁹ Viz s. 104 – 105.

⁴²⁰ Jeho první manželkou byla Kateřina z Valdeka.

⁴²¹ LCS III, s. 109.

⁴²² Tamtéž, s. 187.

⁴²³ LCS III, s. 239 a 264.

⁴²⁴ Pavel ELBL, *Cisterciácký klášter ve Žďáru nad Sázavou – Fons Mariae Virginis*, in: Cisterciáci na Moravě: sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a založení Velehradu, Olomouc 2006, s. 143 – 164.

⁴²⁵ Klášter přišel o Blučinu i Hrušovany, dále o Kučerov a Novošice. Více: Lenka BENEŠOVÁ, *Žďárský klášter v pozdním středověku*, diplomová práce FF MU, Brno 2011, s. 21.

Také zmiňovaný Zdeněk z Valdštejna a Brtnice vedl konflikty s kláštery. Převorka Anežka a konvent Říšského kláštera jej v pŕuhonných knihách žalují, že jim zabral ves Vystrčenovice a Rosičky⁴²⁶. Kromě toho v těchto vsích lidi okrádal, zajímal a bral dobytek. Škody klášter odhaduje na dvě stě kop grošů.⁴²⁷ Pŕuhon je z roku 1436. Vystrčanovice i Rosičky se nacházejí na Vysočině, tedy v oblasti geografického střetu Moravy a Čech, ale historicky spadají pod Moravu. Byly tím pádem také v blízkosti Brtnice, tedy Zdeňkova centra vlivu. Říšským klášterem je myšlen premonstrátský klášter v Nové řiši.⁴²⁸ Zdeněk vedl spory ještě s třebíčským benediktýnským klášterem, který se stejně jako klášter v Nové řiši nacházel na Vysočině, v oblastech poblíž vlivu brtnického pána.⁴²⁹ „...*Kněz Trojan, opat třebíčského kláštera a konvent poh. Zdenka z Valdštejna a Brtnice ze čtyř set kop gr., že učiniv se mnúsmlovu o úroky komorné a nadtúsmlovu o mě žádáv, abych jemu více vydával než ta smluva ukazuje...*“⁴³⁰ Pŕuhon reflektuje zadluženost kláštera, který není schopen splácet dluh. Brtický pán neváhá v roli věřitele pokračovat hranice smlouvy.

Knihy pŕuhonné a nálezové přichází i s dalšími případy neoprávněného zabírání církevních statků příslušníky šlechty, které mnohdy přechází až do přepadů a ohrožování. Určit míru násilí s jakou byly vesnice zabírány je možné pouze u těch případů, které jsou v pŕuhonných knihách rozebrány konkrétněji. V případech déle trvajícího užívání vesnic může jít o jejich pokojné zabrání. Pán si vesnici nárokoval a dosadil do ní své správce. Lze si představit, že získání úřadů v zabraných vesnicích mohlo být odměnou pro vůdce lapkovských družin a pánovi věrné služebníky, jak tomu bylo např. v případě pernštejnského purkrabího Vaňka. V životě obyvatel vesnic se nedobrovolným přechodem v moc jiného pána nemuselo nic změnit. Specificky se však dá předpokládat možný odpor. Pro poddané byl horšími případy, například když byla vesnice zabrána násilně, nebo se jednalo o jednorázový přepad. Funkce lapkovských bojových družin jako nástroje pro získání a udržení moci je tedy samozřejmá.

V několika dalších pŕuhonech figuruje jako žalobce již zmiňovaný žďárský klášter. Během průběhu husitského hnutí byl klášter vydrancován a vypálen. Řeholní život se v něm i přesto udržel. K jeho obnově však docházelo jen velmi pomalu.⁴³¹ Klášter jako takový tedy nebyl v první pol. 15. století lukrativním místem pro plundrování, Bylo tu však něco, co náleželo klášteru a z čeho šlo prosperovat a brát – okolní či vzdálené klášterní statky. První

⁴²⁶ Dnes ves Dolní Rožínka u Žďáru nad Sázavou.

⁴²⁷ LCS III, s. 113.

⁴²⁸ Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 52.

⁴²⁹ Dnes již zaniklý.

⁴³⁰ LCS III, s. 403.

⁴³¹ Pavel ELBL, *Cisterciácký klášter*, s. 143 – 164.

z půhonů, který to dokazuje je z roku 1417. Opat žďárského kláštera si zde stěžuje na Smila z Bítova, že klášteru drží vinný desátek na Grylvicích a Kalendorfu.⁴³² V dalším půhonu si opat s konventem stěžují kromě Smila i na jeho syna Smilka, „...že jim drží jejich plat peněžitý v Budějovicích⁴³³ a jeho požívají v své vuoli.“⁴³⁴ Půhony dokazují, že někdy nedocházelo k záborům vesnic jako takovým, ale jen k záborům z nich plynoucích platů, desátk, k neoprávněnému vybírání berní atd. (jak budou ukazovat další případy). Smil se Synem Smilkem pocházeli z větve bítovských lichtenburků. Jak už název napovídá, jejich centrem byl hrad Bítov ležící, stejně jak okrádané vesnice, na Znojemsku.⁴³⁵ Bítovští pánové vedli také majetkové spory i s ostatními Lichtenburky a dopouštěli se násilných přepadů vsí jiných feudálů.⁴³⁶

O vesnice příslušící žďárskému klášteru vedl ve 30. letech klášter spory i s Janem z Křižanova. Konkrétně o to, že nezákonně zabral Dobru Vodu,⁴³⁷ Jílové,⁴³⁸ a Pykarec.⁴³⁹ Stížnost se v půhonných knihách opakuje hned dvakrát.⁴⁴⁰ Zemský soud rozhodl ve prospěch kláštera a vyslovil, že pokud by byly s předáním vsí problémy, má urovnání dále řešit prostředník v podobě moravského zemského hejtmána. Tím byl však v této době paradoxně také příslušník rodu pánů z Lomnice, stejnojmenný s Janem z Křižanova – Jan z Lomnice, z lomnické větve rodu.⁴⁴¹

Konečně poněkud podrobnější zprávy přináší případ zabírání církevních statků pustiměřského kláštera. Jedná se o dnes již zaniklý ženský klášter v Pustiměři. Ten byl první pol. 15. století jediným klášterem benediktýnské řehole na Moravě. I když se husitské války přímému plnění kláštera vyhnuly, byly rozkradeny některé jeho okolní statky.⁴⁴² Pokusy abatyše Elišky o vrácení někdejšího majetku do rukou kláštera jsou zaznamenány v půhonných knihách. První případ pochází z roku 1406. Je zde žalován Vlček ze Švábenic se syny Janem, Juhankem a Zdenkem. Švábenice byly rozděleny na díl patřící Švábenickým pánům a klášteru. Příslušníci těchto tzv. nepravých Švábeniců těžili z hospodářské prosperity

⁴³²Grylvice je zaniklá obec na Znojemsku a Kallendorf je vinařská obec Chvalkovice v téže oblasti kousek od Rakouských hranic.

⁴³³ Myšleny jsou Moravské Budějovice.

⁴³⁴ LCS III, s. 152, s. 283.

⁴³⁵ Jan URBAN, *Lichtenburkové: vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003, s. 203.

⁴³⁶ Viz LCS III, s. 313: Ctibor z Plenkovic poh. Smila z Bítova, že mi pobral v mírné zemi v této jednotě koně, krávy, svině....; Bítovští Lichtenburkové ohrožovali také statky kláštera Kounického (Rosa Coeli u Brna), Velehradského a kláštera U matky boží ve Znojmě.

⁴³⁷Dobrá voda na Žďásku.

⁴³⁸ Zaniknutá obec.

⁴³⁹ Dnešní obec Pikárec na Žďásku.

⁴⁴⁰LCS III, s. 145, s. 151-152, s. 172.

⁴⁴¹ J. HALADA, *Lexikon*, s. 100.

⁴⁴² D. FOLTÝN, *Encyklopedie...*, s. 580.

vesničky a jejího okolí a dokonce si tu postavili i tvrz.⁴⁴³ Tvrz byla zbudována už někdy na konci 14. století a tvořila centrum, ze kterého Švábeničtí podnikali přepady do okolí a ohrožovali Švábenice i Pustiměř. Vlček se syny také mýtili zdejší lesy a sklízeli úrodu na polích. Ve Švábenicích Vlček vpadl do usedlosti jednoho z vesničanů, vylámal dveře, rozbil zámky a vykradl obilí.⁴⁴⁴ Olomoucký soud, kam klášter Švábenické pány pohnal, nejspíše rozhodl o zboření tvrze, protože po roce 1407 už není nikde uvedena.⁴⁴⁵

Další vesnice spadající pod pustiměřský klášter, která podléhala vlivům po majetku bažící šlechty, byly Malé Němčičky. Ty si ve 30. letech nárokoval Ondřej z Chvalkovic, který prosperoval z tamějšího vinohradu.⁴⁴⁶ Ondřej z Chvalkovic byl s největší pravděpodobností příslušník nepříliš významného rodu „z Chvalkovic“, který svůj název odvodil od vesničky Chvalkovice u Vyškova. Rod si zde postavil tvrz a kostel. Jediným známým členem rodu je v 15. století Jiří z Chvalkovic, který byl hejtmanem orebského bratrstva. Později se však přiklonil ke straně Zikmunda Lucemburského. Známe také jména Jiříkových synů,⁴⁴⁷ přičemž žádný z nich se nejmenoval Ondřej. Ondřej z Chvalkovic tedy musel být s Jiřím v jiném příbuzenském poměru. Možná zpravoval Chvalkovice v době Jiřího vojenské kariéry.

S Němčičkami, tentokrát však Dolními,⁴⁴⁸ je spojen i další případ. Zabírání a cílené loupení na církevních statcích zde praktikoval jistý Václav Čihovka z Horních Němčiček, kterého žaloval opat ze Zábrdovic.⁴⁴⁹ Čihovka čtyři roky držel Dolní Němčičky i s lesy polnostmi, vinohrady a sady v okolí.⁴⁵⁰ Původ Václava Čihovky zůstává nejasný. Nejspíše šlo o příslušníka nižší šlechty nebo osobu rekrutovanou z poddanského prostředí. Případ je v půhonných knihách reflektován roku 1420. Tři roky na to byl zábrdovický premonstrátský klášter u Brna⁴⁵¹ vypálen husitským vojskem. Stalo se tak v rámci obléhání Brna, během kterého byly zničeny i další vesnice.⁴⁵²

⁴⁴³ Jednalo se o šlechtický rod, který pocházel z vesnice Dobročkovice na jižní Moravě, situované kousek od Švábenic. Jeho představitelé začali používat místo přídomku „z Dobročkovic“, přídomek „ze Švábenic.“ viz D. PAPAŽÍK, *Švábenicové*, Praha 2009, s. 169 - 182.

⁴⁴⁴ LCS I, s. 182 – 183.

⁴⁴⁵ M. PLAČEK, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2007, s. 147;

⁴⁴⁶ LCS III, s. 89.

⁴⁴⁷ Jan, Svatobor a Tobiáš. Více zde: Jan SLAVÍK, *Chvalkovice, nemovité památky a zajímavosti obce, Chvalkovice* 1996.

⁴⁴⁸ Dnes jsou někdejší Dolní i Malé Němčičky spojené v jednu obec Němčičky u Břeclavi.

⁴⁴⁹ LCS III, s. 63.

⁴⁵⁰ Dnes Němčičky u Břeclavi.

⁴⁵¹ Dnes jsou Zábrdovice brněnskou městskou částí.

⁴⁵² Josef POSPĚCH, *Krátký dějepis bývalého kláštera premonstrátů, nynější farnosti a chrámu Páně v Zábrdovicích*, Brno 1869; Milena FLODROVÁ, *Brno v proměnách času*, Brno 2008, s. 89.

8.2 Přepady církevních statků

Ke konkrétním přepadům vsí patří přepad Nezamyslic Rackem z Vyškova, které spadaly pod lanckronský klášter. Akce se odehrála někdy před rokem 1436. Přepad byl proveden zákeřně v noci a Racek se svými muži pobral dobytek (především koně a krávy). Kromě dobytka byly ze vsi odcizeny i další věci patřící místním obyvatelům, které nejsou blíže specifikované.⁴⁵³ Jiří Racek z Vyškova byl příslušníkem vladyckého rodu, jehož příslušníci se v pramenech objevují pod různými predikáty.⁴⁵⁴ Víme o něm jen některé fragmenty. Získal Račice, Mořice a pravděpodobně vlastnil část Vyškovských statků.⁴⁵⁵ Rackovo jméno se objevuje také ve stížném listu proti Husovu upálení.⁴⁵⁶ Vyškov byl však každopádně po dobu celého středověku rezidenčním městem olomouckých biskupů. V roce 1432 byl Vyškov vypálen táborským vojskem, ale město bylo znovu obnoveno.⁴⁵⁷ Vladycká rodina, ze které Racek pocházel, vymřela někdy na konci 15. století.⁴⁵⁸ Půhonné knihy nám dosvědčují Rackovi konflikty vedené také s dalšími šlechtici: „...*Jan z Pernštejna jemu a jeho lidem pobral koně krávy i jiné více nemaje k němu žádné viny, slibiv jemu vrátiti nebo zaplatiti, podnes toho neučinil,*“ nebo Rackův půhon proti Protivci z Pavlovic: „...*kterýž mi jest zamordoval fojta mého v Mořicích noční věci.*“⁴⁵⁹ Nevíme nic o Rakových ideových pohnutkách. Přepad Nezamyslic byl jednorázovým činem, který nespadá do kategorie dlouhodobého zabrání vesnice. Vesnice Nezamyslice (ležící u Prostějova), byla velmi vzdálena od lanškrounského kláštera a těžce udržitelná.

Ze stejného roku⁴⁶⁰ je půhon vypovídající o přepadu Vranovic, které patřily premonstrátskému klášteru Rosa Coeli v Dolních Kounicích nedaleko Brna. Obec Vranovice ke klášteru náležela už od roku 1257.⁴⁶¹ V půhonu si probošt kláštera stěžuje na Kryštofa z Lichtenštejna a Niklšpurku,⁴⁶² že mu se svými služebníky (lapkovskou družinou) pobral koně, dobytek, *domovitů věc*. Během přepadu také zajímal a ohrožoval poddané.⁴⁶³ Kryštof z Lichtenštejna byl příslušníkem rodu, který patří mezi nejstarší šlechtické rodiny ve střední Evropě. V 15. století Lichtenštejnové vlastnili na Moravě značný majetek. Tyto državy

⁴⁵³ LCS III, s. 547.

⁴⁵⁴ Z Mrdic, z Dambořic, z Arklebova, z Prasetína.

⁴⁵⁵ J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 77.

⁴⁵⁶ *Petra z Mladoňovic zpráva*, s. 175-185; P. ČORNEJ, *Prozatím poručme*, 17 - 14.

⁴⁵⁷ Vladislav ZLÁMAL, *Vyškov, město a okres*, Praha 1936, s. 20.

⁴⁵⁸ J. PILNÁČEK, *Staromoravští...*, s. 77.

⁴⁵⁹ LCS III, s. 99, s. 549, s. 687, s. 719.

⁴⁶⁰ 1436

⁴⁶¹ V roce 1423 byl klášter vypleněn husity, ale ve 30. letech se do něj vrací řeholní život. Více: D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 277 - 285.

⁴⁶² Mikulov, jedno ze sídel Lichněštejnů na Jižní Moravě.

⁴⁶³ LCS III, s. 116.

navazovaly na skupinu držav v Dolních Rakousích a tvořily tak územní celek. Šlo o Drnholec, Mikulov a Břeclav a na rakouské straně: Valtice, Falkenštejn, Rabensburg, Mistelbach, Hagenberg a Gnadendorf.⁴⁶⁴ Především oblast Drnholce a Mikulova blíže sousedí s přepadenými Vranovicemi. Hledat za přepadem náboženské důvody je tedy nepravděpodobné. Především také proto, že Lihtenšjenové byli podporovateli Zikmunda Lucemburského.

Kromě přilehlých statků však byly ohrožovány i samotné kláštery. O takovém přepadu kláštera je zmínka v Nejstarší městské knize olomoucké z roku 1400. Je zde uvedena pouze kusá informace o lapkovi Vlčkovi z Tovačova, který byl proskribován společně se synem sedláka... *protože se svými společníky násilně vnikl do kláštera svaté Kateřiny a uloupili zde stolní nádobí a přibory.*⁴⁶⁵ V zápisu je řeč o ženském dominikánském klášteře, který dodnes stojí v Olomouci. Co se osoby Vlčka z Tovačova týče, šlo možná o příslušníka nižší šlechty, vzhledem k tomu, že jeho jediným společníkem při přepadu byl nejmenovaný sedlák, nepředpokládám okolo něj širší lapkovskou družinu.

V pramenech se také objevují případy zajímání poddaných z církevních statků. Kněz Jan, převor kláštera sv. Tomy před Brnem, si stěžuje na pána Štěpána z Vartova „...že jim jal jejich člověka z Boršova...a toho k své voli i podnes v rukojemství drží chtě od něho peníze míti.a což jemu pan hejtman kázal, aby na spravedlivém dosti měl, toho jest učiniti nechtěl...“⁴⁶⁶ Oním Štěpánem z Vartnova je zde nejspíše myšlen Štěpán II. z Vartnova, který spadl pod rod pánů z Holštejna. V husitském revolučním hnutí stál Štěpán na straně Zikmunda Lucemburského. Jeho sídlem byla tvrz Zdounky, zpustošena husity někdy kolem roku 1423. Z toho důvodu Štěpánovi Zikmund roku 1429 zastavil hrad Cimburk.⁴⁶⁷ V roce 1437, kdy se případ odehrál, už tedy Štěpán sídlil na Cimburce, který je od zmiňovaného Boršova vzdálen jen několik kilometrů.⁴⁶⁸ Vzhledem k Štěpánově protihusitské orientaci se nedá předpokládat, že by jeho činy vycházely z ideologického přesvědčení. Muselo tedy jít o nějaký osobní spor. Štěpán v roli zajímače nedbal ani na rozhodnutí zemského soudu, ani na nařízení učiněná moravským zemským hejtmanem. Bohužel z konfliktu nemůžeme více určit.

Předposlední zmínka o přepadu kláštera je z roku 1448. Kněz Matěj, opat kláštera zábrdovického, pohnal před zemský soud Jiříka z Kravař za to že „...se svými služebníky v našem klášteře učinil noční věci výboj v zemi mírné a v jednotě v klášteře zapálili a mě

⁴⁶⁴ Pavel JUŘÍK, *Moravská dominia Lichtensteinů a Dietrichsteinů*, Praha 2009, s. 119.

⁴⁶⁵ LA, s. 205. Jde o klášter, který byl při Kosteletě sv. Kateřiny (dnes Kateřinská ulice v Olomouci). Více o klášteře a jeho historii zde: V.LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 2003, s. 61.

⁴⁶⁶ LCS III, s. 200 – 201.

⁴⁶⁷ D. PAPAŽÍK, *Páni z Holštejna*, Praha 2007, s. 152.

⁴⁶⁸ Boršov je dnes součástí Moravské Třebové.

*opata ranili a některé věci pobrali a to se nám stalo mimo právo a řád této země.*⁴⁶⁹ Zábřdovický klášter (při kostele Nanebevzetí Panny Marie) stával nechráněný vně brněnských hradeb. Napadnout jej proto nebylo příliš těžké a učinily to i husitská vojska v roce 1423 při obléhání Brna.⁴⁷⁰ Pokud šlo o vidinu obohacení, nezdá se být zábřdovický klášter příliš vhodným místem k plundrování. Po husitských válkách se do kláštera sice znovu vrátil řeholní život, ale klášter byl poničený a jeho bohatství dávno rozkradeno. Zdá se, že se jednalo o vyřizování osobních sporů a pokus o zastrasování. Při přepadu byl opat sice zraněn, ale nikdo nebyl zabit a hodnota ukradených věcí nejspíše také nebyla valná, protože kdyby tomu tak bylo, bude žaloba nejspíše konkrétnější.

Páni z Kravař se v době husitské revoluce hlásili k různým stranám. Jiří následoval v této otázce svého otce Václava z Kravař a podporoval husitské myšlenky. Majetek pánů z Kravař byl v první pol. 15. Století zadlužen o čemž svědčí jeho hojné rozprodávání. Jen Jiří prodal např. Helfštejn, Zábřeh, Lipník, Velké Meziříčí, Tasov. Jiří byl zároveň posledním mužským potomkem pánů z Kravař. Jiřího zadluženost, kališnické vyznání i úpadek rodu mohly být důvody jeho represe proti klášteru.⁴⁷¹

K poslední velké akci proti církevním statkům na Moravě v 1. pol. 15 století došlo v Rajhradě, který se svou družinou přepadl Ješek z Boskvovic a Svojanova. Akce proběhla v létě roku 1449. Ješek nejprve spálil kostel a část vesnice ve Šlapanicích. Několik poddaných bylo zabito, další byli odvedeni do zajetí. Tyto statky patřily pod správu olomouckého biskupa Pavla z Miličina. Plenění pokračovalo přepadem rajhradského kláštera. Klášter byl v té době ve správě moravského šlechtice Pertolda z Lipé. Ješek během přepadu zajal jeho úředníka a klášter obsadil. Brno začalo s vyzbrojováním svým žoldnéřů a zalarmovalo také Pertolda z Lipé. Následovalo obležení Rajhradu brněnskými kontingenty, Pertoldem z Lipé a vojáky olomouckého biskupa. Ješek se svými lidmi z kláštera prehnul, ale při útěku jich bylo několik zajato a zabito. Proběhnul sjezd v Brně, který jednal o otázce Ješkova potrestání svolaný moravským hejtmánem Janem Tovačovským. O výsledku narovnání sporu však nemáme žádné zmínky.⁴⁷²

Kromě přepadů a zabírání církevních statků docházelo také k pouhému odcizování předmětů náboženské povahy. Petr Roman z Vítovic a ze Zlína roku 1437 žaloval Lacka

⁴⁶⁹ LCS III, s. 653.

⁴⁷⁰ DŘÍMAL a kol., *Dějiny města Brna I.*, Brno 1968, s. 97.

⁴⁷¹ T. BALETKA, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec věta*, Praha 2003, s. 254.

⁴⁷² *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418-1462)*. IV. sv. Ed. Blažena RYNEŠOVÁ, Praha 1929, s. 130, s. 159, s. 135, s. 159, s. 88 - 89, s. 106 - 110. Dále také: DŘÍMAL, *Účast moravských královských měst na politickém vývoji českých zemí za bezvlády v letech 1446-1453*, in: *Brno v minulosti a dnes*, VIII. Brno 1966, s. 75.

z Lukova z loupeže náboženských předmětů ze Slušovic. Kradené zboží objevili Petrovi lidé u Lackova kněze ve Zlíně: „...že jsou lidé moji v Slučovic poznali u faráře jeho v Zlíně oltářík, dle kteréhož to vzato jest, ...ornáty kalichy a jiné kostelné věci...a toto mi vrátiti nechce...“⁴⁷³ Petr Roman z Vítovic byl z nevýznamné rodiny moravských zemanů. Značné majetky a slávu si však vydobyl ve službách Albrechta Habsburského. Od bratrů Jiřího a Lacka ze Šternberka a Lukova Jiří odkoupil roku 1437 Zlín. Tedy od stejného Lacka z Lukova, který si na něj stěžuje v půhonu téhož roku. Lacek však nikde neuvádí přímý důkaz toho, že by ke krádeži předmětů dal zlínský pán nějaký pokyn. Mohlo tedy jít o krádež, kterou provedl někdo z jeho poddaných z vlastní iniciativy. Například proto, aby si něčím naklonil zlínskou farnost.

⁴⁷³ LCS III, s. 597. Zlínem je myšlen jak hrad, tak město a přilehlé statky.

8.3 Shrnutí kapitoly

V 1. pol. 15. století procházela katolická církev nejen krizí náboženskou, ale také ekonomickou. Největší ránu zasadila církevním majetkům husitská revoluce. Postiženy však byly převážně Čechy. Na Moravě k této násilné sekularizaci nedošlo v takové míře.⁴⁷⁴ Moravská organizovanost a stabilita husitského hnutí nedosahovala českých rozměrů. Kromě ostrůvků odporu v dobytých městech se hlavní oporou husitského hnutí stala část moravské šlechty.⁴⁷⁵ Katolická strana na Moravě měla oporu v katolické šlechtě, královských městech a v olomouckém biskupství, které si i přes uchvatitelské snahy udrželo status významného katolického centra.⁴⁷⁶ Přesto byla i na Moravě ekonomika církve značně oslabena. Stagnace církevní ekonomiky však začala už na konci 14. století. Postiženy byly převážně kláštery, které v pozici drobných hospodářsky samostatných jednotek nezvládaly vysoké daňové zatížení ze strany panovníka a kurie. Kláštery proto začaly pronajímat a zastavovat svůj majetek vnitřní dobrovolnou sekularizací.⁴⁷⁷

Jak se můžeme v předchozí kapitole přesvědčit, docházelo k záborům, majetkovým rozporům i násilnému přepadání církevních institucí nejen v době husitské revoluce, ale po celou dobu 1. pol. 15. století. Po skončení husitské revoluce byly církevní statky ve 40. letech napadány pod záminkou porušování kompaktát, jak se tomu dělo např. v případě plenění a loupení na statcích olomouckého biskupství a rajhradského kláštera Ješkem Svojanovským z Boskovic v roce 1449. Omlouvání svého činu pod záštitou utrakvisticko-katolického rozepře však bylo jen fraškou. K přepadům a zabírání statků docházelo především z touhy po moci a obohacení na úkor církve.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Církevní majetek byl podroben také nenásilné sekularizaci. Došlo k ní formou zástav, které udílel Zikmund Lucemburský za vojenské a jiné služby. Popřípadě byly církevní statky zastavovány těm, od kterých Zikmund žádal podporu v otázce nástupnictví na český trůn. Někdy je těžké rozlišit, zda jde o zástavu nebo nelegální zábor. Situace je o to komplikovanější, že dochází také k vnitřní sekularizaci – rozprodávání a zastavování majetku samotnými institucemi, které se tak snažily řešit tíživé finanční podmínky. Dále: F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy: Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 64 – 67; J. PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 10 – 80; Tomáš BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005, s. 134.

⁴⁷⁵ Husity dobytá města: Moravská Třebová, Ivančice, Přerov, Uherský Ostroh, Pohořelice a další.

⁴⁷⁶ I přes ztráty části církevních statků zůstává např. olomoucké biskupství významným leníkem více než 280 vesnic. Ke správě olomouckých statků sloužil lenní dvůr a manský soud v Kroměříži. Dále: František MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959.

⁴⁷⁷ Miloš ŽILA, *Společenské změny na Moravě v letech 1437 – 1453*, Disertační práce FF MU, Brno 2010, s. 131 – 135, s. 144 – 149, s. 167 – 177.

⁴⁷⁸ Duchovní správa moravských utrakvistů (či moravské utrakvistické církve) podléhala olomouckému biskupství a z toho mohly pramenit další konflikty. Vliv pražské dolní konzistoře na moravské utrakvisty nebyl silný. Ke spojení moravské a české utrakvistické církve se neschylovalo, protože arcibiskup Rokycana měl problém obhájit vlastní pozici v Čechách. Úplně stranou tohoto dění pak byla tábořská církev, která kompaktáta ani neuznala. Dále: Jaroslav ERŠIL, *České stavovství a pohusitský katolicismus*, FHB 6, Praha 1983, s. 99 – 108; Miloš KOURIL, *Přehled dějin církevní správy na Moravě od husitství do josefínských reforem*, XXCII.

Zatímco jihlavské popravčí zápisy, městská kniha olomoucká a popravčí zápisy rožmberské nás o konfliktech bojových družin s církví informují jen zřídka, je v Knihách půhoných a nálezových doloženo větší množství těchto případů. Na církvi docházelo k těmto druhům kriminální činnosti:

- Napadání církevních osob
- Loupení náboženských předmětů
- Napadání církevních statků (blízké a vzdálené vesnice a městečka)
- Dlouhodobé zabírání církevních statků
- Přímé ohrožování a napadání institucí (klášterů, kostelů)

Vesnice byla někdy jen vyrabována, jindy přímo neprávem držena a využívána. Nejrozsáhlejší skupinu tvoří případy zabírání vsí. I když je předchozí kapitola kvůli přehlednosti rozdělena na případy přepadů a případy zabírání, je nutné si uvědomit, že zabírání se mohlo dít i formou přepadu, pramen nás o tom pouze neinformuje. Na úkor církevních statků se některé rody snažily rozšiřovat svá dominia (Pernštejnové, Valdštejnové). Při jejich zabírání se jednalo zpravidla o část území, které blíže sousedily s državami kořistníků. Byly to rozsáhlejší záškodnické akce, kde již musíme předpokládat vyšší míru organizovanosti než u loupeží. Kořistníci vesnic využívali jejich poddaných k práci a čerpali z jejich hospodářských možností: Mýcení lesů, pobrání a rozprodání dobytka, loupeže na vinicích, krádeže obilí, přepady a vypalování mlýnů). Na obyvatelstvu vesnic docházelo k fyzickému násilí, unášení a zabíjení. Lokální boje o území však probíhaly nejen na kolbišti zahrnující církevní statky, ale také s jinou vrchností nebo městy. Nešlo o globální a politicky hlouběji organizovaný odpor šlechty vůči církvi, ale spíše o záští na malém prostoru. Vedle rozšíření území však mohlo být druhořadým cílem šlechty oslabit církevní moc v konkrétní oblasti, tam kde zasahovala do jejich kompetencí. Pro církevní instituce bylo těžké udržet si svá území, která se často nacházela daleko od jejich mateřského centra. Kláštery nedisponovaly vojenskou mocí k okamžité ochraně, která by jim pomáhala udržet jejich zájmy. Některé z nich se nacházely na volném prostranství vně městských hradeb a byly tak zcela nechráněny. Olomoucké biskupství nebo brněnské proboštství sice např. v případě přepadu rajhradského kláštera a biskupských statků vyslalo na pomoc žoldnéřské oddíly, ale

Mikulovské symposium 2002, s. 24; Petr ELBEL, *Správa utrakvistické církve na Moravě mezi husitskou revolucí a reformací*, in: Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. - 17. století, edd. Lenka Bobková – Jana Konvičná, Praha 2009, s. 126 - 144.

stalo se to až poté, co byl klášter vyrabován a obsazen. Opati, prevoři a abatyše poškozených klášterů proto apelovali na svá práva u zemských osudů. Mnohdy marně.⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ Do konfliktu se šlechtou se dostaly podle půhoných knih následující církevní instituce: Doubravický klášter, pustiměřský klášter, rajhradský klášter, tišnovský klášter, třebičský klášter, klášter sv. Kateřiny, klášter sv. Tomáše, klášter Rosa Coeli, klášter u Matky Boží ve Znojmě, kostel ve Šlapanicích, klášter v Nové Říši, klášter lanckronský, klášter zábrdovický, klášter zbraslavský, klášter žďárský, klášter velehradský.

9. Lapkovské družiny jako nástroj k vyšším cílům II.: Škody na městech a jejich obyvatelích

9.1 Města versus šlechta

Abychom pochopili vývoj měst v první pol. 15. století, je nutné zaměřit se na dobu předcházející. První velká změna se udála v době, kdy byl moravským markrabím Karel IV. (v letech 1333 – 1349). Karel soustředil dřívější provincionální soudy ve dva zemské soudy v Brně a Olomouci. Z bývalých krajských měst a sídel provincionálních soudů se octla v popředí čtveřice Brna, Olomouce, Znojma a Jihlavy.⁴⁸⁰ Bratr Karla IV., markrabě Jan Jindřich, si za své sídelní město v roce 1350 zvolil Brno. Brno se tak stalo hlavním centrem Moravy. Města se rozšiřovala, zvýšil se počet obyvatelstva, zlepšila se jejich obrana. Počátkem úpadku moravských měst je však následující období válek moravských markrabat a vlády Václava IV. (v letech 1378 - 1419). Postupná ztráta městské moci vyvrcholila na konci století Vladislavským zřízením zemským a Svatováclavskou smlouvou. Příčiny je nutné hledat v širokém množství okolností: spory mezi příslušníky lucemburské dynastie, vlivy opozičních sil uvnitř země a nakonec především vypuknutí husitského hnutí a hospodářské změny v souvislosti s rozmachem šlechtického velkostatku. Období vleklých konfliktů narušovala vnitřní vývoj měst. Poklesly obchodní styky, především dálkový obchod s Uhry a Rakouskem, protože na cestách přestalo být bezpečno. V husitském období stála čtveřice výše jmenovaných královských měst v protihusitském táboře. Jedním z důvodů bylo i to, že v těchto městech převažovalo německé obyvatelstvo, nepřijímající husitské myšlenky v takové míře, jak se tomu dělo v českých městech. Zikmund si navíc tato města zajistil svými posádkami, které v roce 1423 převzal jeho zeť, rakouský vévoda Albrecht. Menší královská a poddanská města stála v husitské době na různých stranách. Opěrnými body husitství na Moravě byl Třebíč, Ivančice, Moravský Krumlov, Břeclav, Přerov a Uherský Ostroh.⁴⁸¹ Válečné události města vyčerpaly. Kromě hmotných škod klesala řemeslná výroba, došlo k omezení obchodu, stavebního rozvoje a okolního zemědělství.⁴⁸² Po skončení husitských válek nedošlo k návaznosti na prosperující lucemburské období. Postupná rekonstrukce měst byla pomalým a zdoluhavým procesem. Teprve na sklonku 15. století dosáhl obchod a výroba zhruba stejné úrovně jako před revolucí. Zatímco počet obyvatel

⁴⁸⁰ F. HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 58.

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 96.

⁴⁸² Tamtéž s. 70.

nedosahoval v této době ani úrovně předrevoluční.⁴⁸³ Proces rekonstrukce měst byl navíc ztížen pokračujícími konflikty. Od konce třicátých let⁴⁸⁴ vystupují královská moravská města na zemském sněmu v Brně jako zvláštní stav. Do té doby neměla na sněmech pravidelné a trvalé zastoupení. Vytvořila samostatnou kurii, která se přidala ke kurii prelátů, vedle pánů a rytířů. K této městské kurii patřily: Olomouc, Brno, Znojmo, Jihlava, Uherské hradiště, Uničov, Litovel a Ivančice. Tato města si na Moravě během neklidného období bezvládí a válek udržela status královských měst.⁴⁸⁵ Ve válkách Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem se na stranu zelenohorské jednoty proti králi přidala zmiňovaná čtveřice předních moravských měst: Brno, Jihlava, Znojmo, Olomouc.⁴⁸⁶ Moravská královská města byla dále ovlivněna konflikty na rakousko-uherském pomezí ve 40. letech, do kterých se značně zapojovala. Následující desetiletí patnáctého století přinesla postupný příklon šlechty k hospodářskému podnikání. Poddanská města začala zaujímat funkci hospodářských středisek na šlechtických dominiích, která konkurovala tržním okruhům královských měst. K politicko-právnímu soupeření šlechty s městy se tak přidal ještě zápas hospodářský. Podnikání šlechty, které zasahovalo do výsady královských měst, volalo po novém zemském uspořádání. Prohlubující se konflikt mezi městským a šlechtickým stavem vyvrcholil roku 1500 Vladislavským zřízením zemským, první kodifikací českého zemského práva. Šlechta v ní profitovala na úkor panovnické moci a měst. Koncept kodifikace byl stvořen tak, aby čerpal ze starých nenapadnutelných šlechtických práv a tradic. Z nově vzniklého uspořádání vztahů mezi králem a stavy a vztahy stavů navzájem vycházela šlechta jako jasný vítěz. Šlechta právně zajistila a podložila svou hospodářskou moc, pravomoc městských soudů výlučně nad měšťany a upřela městům právo třetího hlasu na sněmech.⁴⁸⁷ Především poslední ze jmenovaných změn si města nenechala líbit a tak jsou následující roky ve znamení otevřeného konfliktu šlechty s městy. V roce 1508 města získávají zpátky třetí hlas na zemském sněmu. Ke konečnému urovnání sporů byly nuceny obě strany přistoupit v situaci ohrožení selským povstáním v roce 1517 Svatováclavskou smlouvou.⁴⁸⁸ Městům byl znovu potvrzen třetí hlas na zemských sněmech, na úkor toho musela potvrdit souhlas s hospodářskou činností šlechty

⁴⁸³ F. HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 106.

⁴⁸⁴ 13. prosince 1439. Více: F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 134.

⁴⁸⁵ Ostatní bývalá zeměpanská města na Moravě byla zastavena různým světským osobám nebo prelátům.

⁴⁸⁶ Jaroslav DŘÍMAL, *Účast moravských královských měst na politickém vývoji českých zemí za bezvládí v letech 1446 až 1453*, in: ČČH 15/2, Praha 1967, s. 75.

⁴⁸⁷ K. MALÝ, *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001, s. 20.

⁴⁸⁸ V Uhrách povstání Jiřího Dóžy a v Čechách na Křivokládku.

a až na výjimky neměly mít městské soudy pravomoc soudit příslušníky šlechtického stavu.⁴⁸⁹ I přes ústupky však vychází z tohoto dlouhého mocenského zápasu šlechta jako vítěz.

9.2 Přepady obyvatel měst

Případy loupeží postihující obyvatele měst jako jednotlivce narušovaly plynulost hospodářství, a prohlubovaly tak hospodářskou krizi. Četné přepady kupců přilévaly do ohně konfliktu mezi šlechtou a městy, a zhoršovaly i krizi stavovskou. Kořisti z přepadu kupců byly často tak velké, že se musely dalších osudů těchto lidí těžce dotknout. To vedlo až ke krachu kupeckých domů a v případě smrti kupce zánikem jeho obchodu. Tak tomu mohlo být i v případě usmrcení jihlavského kupce Heschla.

Vražda tohoto kupce je v pramenech reflektována celkem v sedmi výsleších. Šest z nich je součástí jihlavských popravčích zápisů, poslední zápis pochází z rožmberské popravčí knihy.⁴⁹⁰ Rozsah pozornosti věnované tomuto násilnému přepadení se nedá v pramenech srovnat s rozsahem žádných další výpovědí. Možná odpověď na otázku, proč je této události věnována neobyčejná pozornost, je ten, že ve většině výslechů figuruje osoba již známého Viléma z Pernštejna. Každá z výpovědí případ rozvádí v různém rozsahu a detailech. Ve společných rysech se však shodují. Jihlavský kupec Heschl byl nejdřív oloupen a následně zabit. Výsledky obsahují výčty jmen lapků, kteří se na násilném přepadení podíleli. Následují zmínky o tom, že se jednalo o služebníky pana Viléma z Pernštejna, který „...dostal z lupy všechno koření.“ Součástí lupy bylo i sukno, které si však lapkové rozdělili mezi sebou. Jediná výpověď Martina z Lysic uvádí, že kromě koření byla panu Vilémovi z Pernštejna dána i část barveného sukna.⁴⁹¹ Výpověď Janáčova syna nám do případu vnáší zajímavou informaci: Součástí lapkovské družiny byl i jistý Vaněk, který býval pacholkem u kupce Heschla.⁴⁹²

Kromě skupin v pernštejnském okruhu byli napadáni jihlavští měšťané také lapkovskými družinami okolo jevišovských Kunštátů. Oba okruhy spolu navíc spolupracovaly. Lapka Šrám, který vypovídal v případě kupce Heschla jako svého pána uvádí Bočka z Kunštátu.⁴⁹³ V blízkém ohrožení Jevišovic se nacházelo královské město Znojmo. Pod Kunštáty a Pernštejny působila skupina Janáčovo tovaryšstvo, které mělo v oblibě loupit

⁴⁸⁹ Jindřich FRANCEK, 24. 10. 1517: *Svatováclavská smlouva: Urození versus neurození*, Praha 2006, s. 13.

⁴⁹⁰ Jedná se o: PK, s. 31 - 60, „...Výpověď lapky Zikmunda ve Velkém Meziříčí....Vyznání Vaňka Roubice v Bzenci....Výpověď lapky Šráma, který byl pověšen v Bystřici nad Pernštýnem.... Výpověď Jakůbkova.... Výpověď Martina z Lysic, výpověď Janáčova syna...“. A dále o: PK, s. 49, „... Pravenie Ondřejovo...“

⁴⁹¹ JPZ, s. 79.

⁴⁹² JPZ, s. 84.

⁴⁹³ JPZ, s. 77.

zboží kupeckým karavanám mířícím na městské jarmarky a trhy. V době trhů se na cestách pohybovalo velké množství „příležitostí“ k lupu. V roce 1415 došlo na olomoucké silnici k přepadu kupeckých vozů mířících na jarmark do Brna. Kupcům bylo uloupeno sukno, které lapkové odnesli na Pernštějn panu Vilémovi z Pernštejna.⁴⁹⁴ Rok na to byla přepadena kupecká karavana mířící na jarmark do Uherského Brodu.⁴⁹⁵ Loupeže celých kupeckých vozů a jejich nákladů patří k přepadům s hodnotnou kořistí. Kriminální činnost takového rozsahu bezesporu narušovala vztahy a prohlubující se propast mezi šlechtou a městy.

Z kriminálního prostředí města se mohli rekrutovat lapkové později působící v družinách. Součástí Janáčova tovaryšstva byl např. i lapka Chladim z Jihlavy. Některé zaznamenané krádeže se totiž odehrávají přímo ve městech. Jedná se však spíše o krádeže drobnějšího rozsahu, nikoli organizovanější přepady. Na zlodějku Annu Medlíkovou si v půhonných knihách stěžuje měšťanka Kateřina „...*pobrala mi jest v Brně v domu mém a v komorách klenoty, peníze hotové, peřiny a postlání všecka...odtam vyvozila a odnosila.*“⁴⁹⁶ V Olomouci došlo zase ke krádeži truhlice s oděvy, která byla ukradena blíže nespecifikovaným Kirkou a jeho strýcem „...*tito odcizili truhlici s jednou hřivnou a kamizolou, koupacím šatem, čepci, pláští a jinými klenoty.*“⁴⁹⁷ Tomuto případu byla věnována nemalá pozornost, neboť jej dokládá ještě jeden zápis týkající se výpovědi Kirkova příbuzného Radonciuse „...*tuto truhlici ukradl Kirka, jeho strýc...ukryl ji ve svém domě....jak dosvědčil na mučení i po sundání mučidel.*“⁴⁹⁸

Dálkový obchod se na Moravě rozvíjel především s Uhrami (Bratislava) a Rakouskem. Jeden ze zaznamenaných případů dokládá loupež na vídeňském měšťanu Lihhartovi, který měl větší štěstí než zavražděný kupec Heschl. Linhart byl se svým průvodem pouze zajat. Ambrož Linhartovi ukradl všechny věci z vaku a peníze, které si s sebou odnesl do Olomouce. Nakonec je vzpomínáno, že byl Linhart propuštěn.⁴⁹⁹ S Olomoucí je spojen i přepad Elišky, olomoucké kramářky. Ta v půhonných knihách žaluje Čenka z Mušova,⁵⁰⁰ známého vůdce lapků z rakousko-moravského pomezí, který svou činnost vyvíjel především ve 30. letech, kdy proti němu dokonce bylo vyhlášeno tažení moravských stavů.⁵⁰¹ Přepadu kramářky Elišky se Čeněk však přímo nezúčastnil. Místo toho z jeho rozkazu nebo pod jeho jménem jednal jeho syn a poddaní: „...*mi syn jeho pan Jan s jeho služebníky pobral na*

⁴⁹⁴ JPZ, s. 88 - 90.

⁴⁹⁵ Tamtéž, „...o podowynskem jarmarku wzalynyn nekolik kop gross panyeLaczkowym lidem...“

⁴⁹⁶ Tamtéž s. 29.

⁴⁹⁷ LA, s. 212.

⁴⁹⁸ Tamtéž.

⁴⁹⁹ LA, s. 224.

⁵⁰⁰ L. HOSÁK, *Účast českých žoldnéřů*, s. 143; J.JUOK, *Moravský severovýchod*, s. 142 - 143.

⁵⁰¹ Bude více rozebrán v následující kapitole.

*svobodné cestě vuoz, kuon, pepř a jiné kramné věci v mírné zemi nemaje ke mně žádné viny.*⁵⁰²

V půhonných a nálezových knihách je zmíněn také případ, kdy došlo k loupeži u které nebyl vlastník majetku přímo přítomen. Byl totiž odcizen majetek z jeho vesnice. Tímto člověkem byl Arnold, brněnský měšťan. K případu došlo v roce 1409. Jmenovaný Brňan v něm žaluje Voka z Holštejna, „...že jemu a jeho lidem pobral v Lestně krávy, svině, ovce i jiný veškeren dobytek...což on tu měl a k tomu jeho lidi zajímal, mučil.“⁵⁰³ Vesnicí v pramenech popsanou názvem Lestno je nejspíše míněna dnešní část města Brna, Líšeň. Z půhonných knih se dozvídáme, že měšťan Arnold koupil Líšeň od Vizovického kláštera. Po Arnoldově smrti roku 1417 se majetek vrací do rukou kláštera.⁵⁰⁴ Lapkovská družina kolem Voka z Holštejna působila pod tímto pánem na jižní Moravě a jeho kriminální činy zaznamenávají knihy půhonné i na dalších místech.⁵⁰⁵ V době válek moravských markrabat několikrát změnil stranu a pro svou loupežnou činnost na církevních statecích (především olomoucké kapitule) byl dokonce na čas exkomunikován. V husitských válkách stál Vok na straně Zikmunda Lucemburského.⁵⁰⁶ Kromě jednorázových loupeží na příměstských vsích se dochovala také zmínka o zabírání vsí. V půhonu z roku 1436 žaluje jihlavská měšťanka Ester Heníka z Valdštejna, že drží její ves Komárovice.⁵⁰⁷ Oproti případům, kdy byly zabírány vsi církevní, je však těchto zmínek méně.

Jeden z řady případů ohrožení měšťanů na cestách je podstatný pro pochopení povahy těchto akcí. Zatímco některé loupeže mohly mít cíleně vytypovaná místa a druhy osob (loupeže v době městských trhů), docházelo také k přepadům předem nepromyšleným. Družiny loupily v kraji a přepadaly všechny, na koho narazily. Měšténin Petr z Třebové, kterou je myšlena Moravská Třebová, v půhonu žaluje Jana řečeného Hovorku z Valče, „...jedúc na Trmačov potkavše se s nimi i vzali jemu pět koní a vuoz a na něm osm tun herynkov a dva samostříly sú pašany mé a mě samého jali s Niklasem, páně Herolda krajčím: tuť jsú dobří panoše s nimi mluvili a řkúc: „Pro což to činíte, však pan Heralt žádné péče na pána vašeho ani na vás nemá.“ Oni řekli: „Náš pán nám přikázal, abychom po vší zemi brali.“⁵⁰⁸ Tento případ zahrnuje velké množství zajímavých detailů. Lapkovská družina se tu ke svému pánovi veřejně přiznává, její vůdce je navíc dostatečně známý na to, aby ho žalující

⁵⁰² LCS III, s. 666.

⁵⁰³ LCS II, s. 170.

⁵⁰⁴ Vizovický cisterciácký klášter Rosa Mariae. Dále: M. FLODROVÁ, *Brno v proměnách času*, Brno 2008, s. 136 – 138.

⁵⁰⁵ Viz tabulka v příloze.

⁵⁰⁶ David PAPAŽÍK, *Páni z Holštejna*, Praha 2007, s. 53 - 70.

⁵⁰⁷ LCS III, s. 114.

⁵⁰⁸ LCS II, s. 10.

měšťan Petr dokázal správně identifikovat. Jméno Hovorky z Valče je však neznámé a nikde jinde se neobjevuje. Můžeme alespoň zjistit, kdo byl oním pánem Heraltem. Moravskou Třebovou totiž v této době spravoval Heralt z Kunštátu a Líšnice z líšnické větve pánů z Kunštátu. Heralt byl poručíkem a strýcem mladého Jiřího z Poděbrad a držel ve správě některé jeho statky. Takovým byla právě i Moravská Třebová. Heralt, v tomto případě vystupující jako poškozený, byl sám znám svou lapkovskou činností, kterou ohrožoval především brněnské měšťany a dominia jihomoravské šlechty. Za to byl pohnán před zemský sněm do Brna a z rozkazu moravského zemského hejtmana Jana Tovačovského popraven.⁵⁰⁹ Tímto případem se však budu podrobně zabývat na jiném místě.⁵¹⁰ Proč však jeli Heraltovi poddaní z Třebové na Trmačov? Trmačov je dnes už zřícenina malého hradu jihozápadně od Brna. Nezachovalo se o něm mnoho zmínek. V první polovině 15. století byl nejspíše vlastněn vladyckým moravským rodem „z Trmačova“⁵¹¹ Z půhonu je možné se domnívat, že šlo o Heraltovy spojence.

9.3 Zadluženost šlechty ve městech

Pro pochopení ekonomického postavení nižší šlechty v 1. pol. 15. století si musíme nejprve uvědomit její různorodost. K jejím představitelům může patřit jak bohatý zeman, který vlastní několik vesnic a udržuje styky s představiteli panských rodů, tak příslušník zchudlého rodu, který vlastní třeba jen jeden z dílů vesnice.⁵¹² S tímto souvisí obrovská majetková diferenciacce. Vrstva chudých šlechtických rodů byla v této době neobyčejně početná. Zatímco dříve se v souvislosti s ekonomikou nižší šlechty hovořilo o jakési krizi nižší šlechty, byly tyto názory pozdějšími studiemi vyvráceny.⁵¹³ Místo toho docházelo k jevu, kdy část nižší šlechty využívá příležitostí ke zbohatnutí a část ještě více chudne. Důsledkem toho řada rodů vymírá. Úbytek počtu rodů se tedy neprojevuje na celkové velikosti majetku drženého šlechtou.⁵¹⁴ Bohatší rody také zkupují nebo zabírají majetky méně

⁵⁰⁹ M. PLAČEK – P. FUTÁK, *Páni z Kunštátu*, Praha 2006, s. 334.

⁵¹⁰ Viz s. 110.

⁵¹¹ J. PILNÁČEK, *Staromoravští*, s. 49.

⁵¹² K. MLATEČEK, *Několik poznámek k ekonomické situaci nižší šlechty na Moravě v předhusitském období*, in: *Ad Vita med Honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 511; TÝŽ: *Nižší šlechta na Moravě před husitskou revolucí*, in: *Evropě a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaný Františku Šmahelovi*, Praha 2004, s. 282.

⁵¹³ J. MEZNÍK, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, in: SH 37, Praha 1990. Dále také: M. POLÍVKA, *Mikuláš z Husí a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, in: *Hospodářské dějiny 2*, Praha 1978; TÝŽ: *Předpoklady pro účast nižší šlechty v husitské revoluci*. (Klíčové problémy studia), in: *Historie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše*, Praha 1982; Vladimír NEKUDA, *Několik poznámek k politickému, hospodářskému a společenskému postavení nižší šlechty na Moravě*, in: AH 7, Praha 1977, s. 23-31.

⁵¹⁴ J. MLATEČEK, *Nižší šlechta*, s. 283.

majetným rodům.⁵¹⁵ Zdrojem informací dokládajících finanční spory jsou knihy půhonné. V četnosti půhonnů se odráží vliv neklidné doby. Majetkové konflikty mezi šlechtou, církví a městy i spory mezi příbuznými jsou dokladem jisté ekonomické nouze šlechty v této době. Půhonné knihy nám přinášejí také svědectví o dluzích šlechty ve městech. Mezi hlavní snahy o obohacení je však stále nutné řadit především účast ve válkách a činnost bojových družin, nikoli okrádání měšťanů neplacením dluhů. Neplacené dluhy jsou však dalším z faktorů, který mohl prohlubovat vzájemné nepřátelství. Stížnosti měšťanů reflektované v půhonných knihách se vážou k neplacení dluhů za zboží nebo peníze. Kromě dlužné částky většinou není v záznamech bližší specifikace. V těchto půhonech se nejčastěji nachází jméno nám již známého vůdce lapkovských družin Heníka z Valdštejna.⁵¹⁶

Sídly Heníka z Valdštejna byl hrad Holštejn a Drahotúše. V pramenech je někdy zván také „z Židlochovic“, což bylo městečko s tvrzí nedaleko Brna. Z půhonných knih o Heníkovi víme, že neoprávněně zabíral a užíval církevní i šlechtické statky. V zabraných vsích také neoprávněně vybíral berně a poplatky. Přesto nebyl schopen platit své dluhy, které od něj vymáhali především brněnští měšťané. Např. v roce 1436 si na Heníka stěžují Brňané Jakub Ryšavý⁵¹⁷, Hanuš Haz⁵¹⁸ (dluh 30 kop grošů). Dále pak Václav ze Skalice, kterému dluží dokonce 106 kop grošů.⁵¹⁹ Půhony také dokládají blízké vztahy, které mezi sebou vedli ochránci družin i na poli finančním. Brněnský měšťan Beneš si v půhonu z roku 1418⁵²⁰ stěžuje na nesplacený dluh Heníka z Valdštejna (10 kop grošů stříbrných). Heník je zde zároveň jmenován jako ručitel dluhu, který má u Beneše i Jan Puška z Kunštátu.⁵²¹ Jiný brněnský měšťan Štěpán Eberlov vymáhá v půhonu na Heníkovi 6 kop grošů a z dalšího půhonu se dozvídáme, že stejnému Eberlovi dluží i Barbora, manželka Jana z Perštejna.⁵²² Ve městě tedy existoval okruh majetných obchodníků, ke kterým si chodívali půjčovat nám známí vůdci lapkovských družin. Mezi žalobci na Heníka se objevují také jihlavští židovští lichváři.⁵²³ „...*Markl, žid, Jakubuov židuov syn z Jihlavy poh. p. Heníka z Židlochovic že otec jeho Jakob žid pójchal jemu osm hř. grošů, již na dvanácté leto na každý den puol druhého gr.*

⁵¹⁵ J. MLATEČEK, *Několik poznámek*, s. 513.

⁵¹⁶ Heník z Valdštejna a Židlochovic byl už řešen v předchozí kapitole zabývající se kriminalitou na církevních statcích a v kapitole o pánech a vůdcích družin.

⁵¹⁷ LCS III, s. 118.

⁵¹⁸ Tamtéž s. 114.

⁵¹⁹ Tamtéž s. 119.

⁵²⁰ LCS, s. 248, s. 269.

⁵²¹ Jan Puška z Otoslavice a Kosomlat, bratr Erharty Pušky z Kunštátu.

⁵²² LCS III, s. 116.

⁵²³ Půjčování peněz na úrok bylo jedno z mála práv, které Židé ve středověku měli. Křesťanské tradice tuto činnost zakazovaly a považovaly ji za hřích. Na úkor toho byla Židům zakázána mnohá řemesla a držba půdy. Dále: Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, s. 11 - 12.

*Na každú hřivnu a v tom učinil úmluvu p. Heník s Jakobem, že jemu měl dáti dvacet kop i dal deset a deset kuop zuostal ješče dlužen a dralink vína...*⁵²⁴ Tentýž Žid Markl si stěžuje na nesplacený dluh Zdeňka z Valdštejna a Brtnice. Úrok tu opět činí půl druhého groše na každou hřivnu za týden. Stejně jako Heníkovi, půjčil i Zdeňkovi sumu osmi hřiven, která činila možná jednotně nastavenou hranici půjčky. Oba pŕuhony jsou z roku 1418 a dokazují, že nesplacené dluhy se mohly táhnout po generace. Peníze si oba páni půjčili už od Marklova otce. Ne vždy se žaloby brněnských měšťanů ukazují být oprávněné. Ve 20. letech žalovalo Brno v čele s purkmistrem Heníka za neoprávněné vybírání mýta na mostě v Židlochovicích. Pŕuhon se nakonec ukázal být křivým nařčením. Zemský soud dal za pravdu Heníkovi. Židlochovice i s mostem byly totiž jeho majetkem.⁵²⁵

Kromě jména Heníka z Valdštejna se v pŕuhonných knihách objevují na straně dlužníků i jiní páni lapkovských družin. V některých zmiňovaných pŕuhonech je to společně s Heníkem Jan z Pernštejna nebo Zdeněk z Valdštejna. Na jiném místě vystupuje Jan z Pernštejna jako dlužník samostatně. Například v pŕuhonuz r. 1430 Štěpána, *měštěnána brněnského*, který *pohání* Perštejna, že je mu dlužen 55 kop stříbrných grošů a odmítá mu peníze vrátit.⁵²⁶ V roce 1436 pohání Pernštejna Petr, brněnský kramář za 2 kop grošů.⁵²⁷

Vedle Brna a Jihlavy v pŕuhonných knihách vystupuje v těchto souvislostech ještě Žďár nad Sázavou a Olomouc. Od Jana ml. z Lichtenburku vymáhá dluh žďárský rychtář Hanuš. Žďár byl městečkem, spadajícím pod žďárský klášter.⁵²⁸ Jan si půjčil peníze od městečka, ale také přímo od žďáského opata a nic z toho nesplatil.⁵²⁹ Jan ml. z Lichtenburku byl příslušník rodu Bítovských a Cornštejnských Lichtenburků, kteří z těchto svých držav podnikali výpady do okolí. Jako dlužník Olomouce vystupuje lapka Boček Puklice z Pozořic.⁵³⁰ Olomoucký měšťan v roce 1437 pohnal Bočka Puklice, „...že jsem jemu poslal sukna i rozličných věcí kramných, za než mě prosil, a toto mi zaplatiti nechce.“⁵³¹

9.4 Přepady královských měst

Během válek mezi Joštem a Prokopem stála moravská královská města na Joštově straně. Ve svém úsilí se tak Jošt opíral především o jejich sílu. Oproti tomu opozice Prokopova tábora byla tvořena příslušníky některých panských rodů a především zemany

⁵²⁴ LCS III, s. 249.

⁵²⁵ Tamtéž, s. 267.

⁵²⁶ LCS III, s. 83.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 158.

⁵²⁸ Pavel ELBL, *Cisterciácký klášter*, s. 143 – 164.

⁵²⁹ LCS, s. 284

⁵³⁰ Viz s. 104 – 105.

⁵³¹ LCS III, s. 561.

a vладыky z řad nižší šlechty. Už v tomto boji se nám rýsuje jistý poměr sil, který se bude opakovat i v příštích desetiletích. Moravská královská města stála vždy převážně na straně panovnické (Zikmund Lucemburský, Albrecht Rakouský, Jiří z Poděbrad). Proti nim se tvořila nepříliš jednotná opozice nepřátel z řad nižší šlechty nebo zchudlých větví panských rodů, které ohrožují města prostřednictvím svých lapkovských družin. Nelze si představit, že proti městům se ocitala nižší nebo vyšší zchudlá šlechta jako celek. Byly to svého druhu spíše specifické útvary, které byly tvořeny nejistým spojenectvím. Jak bylo již doloženo v některých případech, okruhy působnosti lapkovských družin se prolínaly, jindy však lapkové a jejich páni stáli proti sobě nebo jednali na vlastní pěst. Odpor pánů a vůdců lapkovských družin si nelze představit jako organizovaný a promyšlený útok proti městům, ale spíše fenomén doby, který k podobnému odporu nabádal vzniklou politickou situací. Nelze si ani představit, že proti městům se ocitala nižší, nebo vyšší zchudlá šlechta jako celek. Zadlužování šlechty ve městech vedlo pouze k dalšímu prohlubování napětí mez oběma stranami.

Způsoby ohrožení, jakým lapkovské družiny města postihovaly, se dají rozdělit na přímé a nepřímé. K nepřímému ohrožení řadím přepadání kupců mířících na městský trh, přepadání měšťanů, zadlužování této šlechty u měšťanů, majetkové spory, ohrožování vesnic a statků náležících městu. K přímému ohrožení města řadím přepady měst. O nich bude pojednávat následující kapitola.

Z moravských měst je zapotřebí v první řadě vyzdvihnout důležitost královského horního města Jihlavy. Kromě přepadů jihlavských měšťanů docházelo k přímým útokům na město. První takový útok je doložen roku 1402 a jeho iniciátorem byl Zikmund Křižanovský. Jihlavě se však útok podařilo odrazit. Známe také záminku, pod kterou Křižanovský město napadl. Jihlavané údajně věznili jednoho z jeho mužů.⁵³² Nedožíváme se bližší informace o vězni ani důvod jeho věznění, je však pravděpodobné, že to byl jeden ze Zikmundových dopadených lapků. Důkazem toho, že Křižanovský svých útoků nezanechal ani po této události, jsou pokračující přepady jihlavských kupců zaznamenané v jihlavských popravčích zápisech. Byly narušovány obchodní toky a znemožňován vývoz i dovoz.⁵³³ Víme o tom z výsledků učiněných po roce 1432: vyznání Vaňka Budína, Janka kuchaře pana Valdštejna, Janka ze Znojma a Šráma Vacka.⁵³⁴ Za těmito zápisy ještě následuje celkový seznam osob „nebezpečných městu Jihlavě.“ Je zde přes deset jmenovaných jmen a mezi nimi dokonce

⁵³² F. HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, s. 163.

⁵³³ JPZ, s. 221, s. 230, s. 232, s. 242 – 243, 245, s. 249 – 250.

⁵³⁴ JPZ, s. 98-105, „...okolo města lidylupil....krawy pobral....barchany pobral...“

i jakýsi Martínek, syn faráře.⁵³⁵ Jedním z důvodů nenávisti k městu bylo nejspíše zadlužení rokštejských Valdštejnů u jihlavských měšťanů.⁵³⁶ Jako další plánovala přepad Jihlavy v roce 1414 skupina okolo Viléma z Pernštejna. K tomuto přepadu však buď nedošlo, nebo o tom nemáme zprávy.⁵³⁷

Centrum lapkovské činnosti Zikmunda Křižanovského se nacházelo na nedalekém Rokštejně. Rokštejn byl v držení Valdštejnů z Rokštejna. Hrad obdržel za své služby markraběti Prokopovi na přelomu století Hynek z Valdštejna. Počátkem patnáctého století pak držel hrad na nějaký čas právě Zikmund z Křižanova, manžel Hynkovy dcery Markéty. Roku 1412 se pak stává majitelem hradu Markétin bratr Jindřich z Valdštejna.⁵³⁸ Také on pokračoval v odporu proti městu, jak dokládají jihlavské popravčí zápisy.⁵³⁹ Někdy v letech 1423-1424 jihlavská žoldnéřská posádka oblehla a dobyla Rokštejn, Jindřich při této vojenské akci nejspíše zahynul, protože v dalších letech přebíral hrad jeho bratr Zdeněk z Valdštejna. Také Zdeňkova lapkovská činnost vůči Jihlavě probíhala ve 30. letech a je doložena v jihlavských zápisech.⁵⁴⁰

Další nebezpečí hrozilo Jihlavě z Brtnice, kterou někdy na přelomu století získali rovněž páni z Valdštejna. V souvislosti s Brtnicí se tak v pramenech objevuje taktéž jméno Zdeňka z Valdštejna. Kromě již tradičních loupeží dobytka, sukna a přepadání měšťanů se v popravčích zápisech objevuje také zmínka o tom, že lapkové se ve 30. letech chystali město zapálit.⁵⁴¹ Zmíněné je i jméno vůdce Zdeňkovy družiny, kterým je jistý Vlk z Luk.⁵⁴² Významné je vyznání Zdeňkova kuchaře Janka, který poskytnul seznam jmen lapků z valdštejského okruhu. Ze jmen je patrné, že to byli lidé rekrutovaní z blízkých vsí v okolí. Jeden z nich byl nejspíše bývalý jihlavský měšťan.⁵⁴³ K chystanému přepadu ve 30. letech skutečně došlo. Iniciátorem přepadu byl samozřejmě Zdeněk, jehož spojencem se v této akci stal další pán lapkovské skupiny, Jan z Lichtenburku. Tentokrát byla akce úspěšná.

Lapkovské skupiny pod vedením svých pánů pronikly do města, drancovaly, loupily a odvěkly část obyvatel do zajetí. Během potyčky byl však Jihlavskými zajat také Jan z Lichtenburku. Celá akce proto skončila vzájemnou výměnou zajatců.⁵⁴⁴

⁵³⁵ Tamtéž, s. 108, „...Notadiligenter...Martinek fararz...“

⁵³⁶ F. HOFFMANN, *Jihlava*, s. 162 - 163.

⁵³⁷ JPZ, s. 255.

⁵³⁸ J. HALADA, *Lexikon*, s. 169-171; Z. MĚŘÍNSKÝ, *Hrad Rokštejn*, s. 20.

⁵³⁹ JPZ, s. 119, s. 229.

⁵⁴⁰ Tamtéž s. 256, s. 258.

⁵⁴¹ Tamtéž, s. 99. Vaněk Budín během výslechu přiznal, že „...miesto jmyely zapaliti...“

⁵⁴² Tamtéž, s. 256.

⁵⁴³ JPZ, s. 256 – 258:z Lukova,z Brtnice, Chladim z Jihlavy.

⁵⁴⁴ F. HOFFMANN, *Jihlava*, s. 166.

V roce 1436 započal Zdeněk s nelegální přestavbou Brtnice. Jihlavští se z obav ze zvýšeného ohrožení proti stavbě ohradili a stěžovali si moravskému markraběti Albrechtu Rakouskému. Na následný Albrechtův příkaz měl Zdeněk se stavbou přestat. K ukončení přestavby však nedošlo.⁵⁴⁵

Zdeněk z Valdštejna stál v době husitské revoluce na husitské straně. Jeho činy ve 30. letech jsou však jen pokračováním vleklých záští, které vedli s městem už jeho předci. Jakkoli mohly být tyto činy zaštitěné politickými okolnostmi, stále se jednalo o kořistnický přepad lapkovských skupin, jehož charakter byl totožný jako pokusy o přepady města v minulých desetiletích. Přepad nelze srovnat s válečnými událostmi, které zažila Jihlava po roce 1420 v souvislosti s husitskou revolucí. Jihlava zůstala městem katolickým a jako taková stála na straně Zikmunda Lucemburského.⁵⁴⁶ Pro svou strategickou pozici na českomoravském pomezí plnilo město funkci překážky k postupu husitských vojsk na Moravu. Už v roce 1420 se husité zmocnili blízkého Pelhřimova a obsadili Želivský klášter.⁵⁴⁷ Jihlava však dobyta nebyla, naopak se stala útočištěm pro uprchlé želivské mnichy a měšťany z dalších měst: Čáslav, Kutná Hora, Německý Brod. Za jihlavskými hradbami našli útočiště i mniši ze sedleckého kláštera. Královská města v čele s Jihlavou byla v té době chráněna Zikmundovými a Albrechtovými žoldněřskými posádkami. Roku 1423 byla Jihlava obležena husitským vojskem. V roce 1425 se město zúčastnilo boje o Kamenici nad Lipou. V této době bylo také opravováno a zesilováno městské opevnění. V roce 1427 došlo k obležení města husitským hejtmanem Janem Roháčem z Dubé. Opět bezúspěšně. Roku 1436 byla v Jihlavě potvrzena Basilejská kompaktáta.⁵⁴⁸

K dalším z ohrožovaných královských měst patřilo Znojmo. Podobnou úlohu, jakou hráli u Jihlavy Rokštejn a Brtnice, měl pro Znojmo nedaleký Jevišov a Rabštejn. Zde sídlila jevišovická větev rodu z Kunštátu. Na začátku patnáctého století, v roce 1404 se zdejší pán Hynek Suchý Čert spojil s dalším vůdcem lapkovské družiny Janem Sokolem z Lamberka a pod záštitou markraběte Prokopa ovládli Znojmo. Během následného obléhání vojskem Zikmunda a Albrechta Rakouského se město nepodařilo dobýt. V táboře obláhatelů došlo navíc k rozšíření epidemie úplavice, které Albrecht podlehl.⁵⁴⁹ Úspěšné bylo až další obléhání

⁵⁴⁵ Jan JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988, s. 43.

⁵⁴⁶ Karel KŘESADLO, *Kapitoly z historie Jihlavy*, Jihlava 1992, s. 81.

⁵⁴⁷ D. FOLTÝN, *Encyklopedie*, s. 225.

⁵⁴⁸ F. HOFFMANN, *Jihlava*, s. 167 – 183.

⁵⁴⁹ Znojmo se stalo osudným také Zikmundovi Lucemburskému. Zemřel zde na své cestě do Uher v roce 1437.

v následujícím roce. Došlo k popravám uchvatitelů, během kterých byl popraven bratr Hynka Suchého Čerta Jindřich a jeho bratranec Petr.⁵⁵⁰

Po vypuknutí husitského hnutí stálo Znojmo jako ostatní královská města na Zikmundově straně. Právě do Znojma se Zikmund také uchýlil, když v roce 1421 přechal z husitských Čech po nevydařeném tažení a několik týdnů zde pobýval. V roce 1425 Znojmo oblehla husitská vojska, ale ani po dvoutýdenním obléhání se jim město dobýt nepodařilo. Nedaleké centrum lapkovské činnosti Jevišovice během husitských válek pokračovalo ve výbojné činnosti v okolí. Jevišovičtí Kunštátí se ze zjištěných důvodů přidali na stranu husitské revoluce. Ve 40. letech byl silami moravských měst a některých příslušníků z řad moravské šlechty Jevišov obsazen, dobyt a rozbořen.⁵⁵¹

Boček z Jevišovic a Jan z Lamberka plánovali za pomoci svých družin přepadení moravského královského města Pohořelic u Brna. Chystaný útok byl však předem prozrazen. Víme o tom z výpovědi „zrazení Pohořelic“, kterou podal pohořelický purkrabí Niklas. Purkrabí Niklas měl být zrádcem uvnitř města a celé akci měl pomoci za příslibu, že se poté ve městě stane hejtmanem. Niclasův výslech byl učiněn někdy po roce 1414 a pojednával o akci chystané v letech předchozích.⁵⁵² Moravské královské město Pohořelice bylo ve středověku stejně jak dnes městem menšího rozsahu, spíše městečkem. V roce 1425 obsadila Pohořelice husitská vojska. Ve 40. letech byly Pohořelice v zástavě bývalého tábořského hejtmana Jana Zajímače z Kunštátu, příslušníka výbojné a lapkovské jevišovické větve Kunštátů.⁵⁵³ Fridrich III. proti Pohořelícím vyhlásil výpravu, během které byly strženy městské hradby. Z jednání císaře Fridricha III. je patrné, že Pohořelice se v této době musely stát centrem Zajímačovy lapkovské a výbojné činnosti, která možná zasahovala až k hranici do Rakous. V blízkosti Pohořelic bylo také Brno a Znojmo. Na začátku 16. století Pohořelice ztrácí status zástavního královského města a stávají se poddanským městem v dědičném vlastnictví Pernštejnů.⁵⁵⁴

Poměrně detailně popsán případ pokusu o přepad královského města Litovle se zachoval v půhoných knihách z roku 1446, kdy bylo město v zástavě Jana z Lomnice a z Meziříčí. Ten žaluje bratry Beneše z Kukvic a Hynči (Hynče) za dvě stě hřiven: „...*mi byli vpadli v mé město v Litovel.*“ Útok se však podařilo odrazit a oba bratři byli zajati: „...*tehdy*

⁵⁵⁰ F. HOFFMAN, BDJM, s. 100; Libor JAN, *Jan Sokol z Lamberka ve službách byzantského císaře aneb O žoldnéřské cti*, in: Historik na Moravě: profesor Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám, Brno 2009, s. 142.

⁵⁵¹ Viz s.

⁵⁵² PJZ, s. 34, „...Poherlicz vorden haben verrotten dem jungen heren Woczke von Jewzpiczunde dem von Lemberg Und wenn sie diestat hetten gehabt so schulde der...hawpman seyng wesenyn gleichenteil...“

⁵⁵³ Jevišovická větev Kunštátů se rozdělila na Zajímače a Suché Čerty.

⁵⁵⁴ O Pohořelících více: Karel MARÁZ, *Královské město Pohořelice*, Pohořelice 2009.

moji s boží pomocí a dobrých přátel i sousedi porazili ty nepřáteli v městě a zjímali.“ Následně však přijel k městu jejich otec Václav, který po vpuštění do města vpadl mocí. Uloupil koně, šatstvo a propustil vězně. Jan z Lomnice se pokusil o náhradu jednat s Václavem a po jeho smrti s jeho ženou: „...*o to jsem máteř jejich obsílal: paní ted' ty koně máte a odění, kdežto já k tomu právo mám.*“ Václavova žena Janovi uloupené věci vrátit odmítla s tím, že jsou sirotčí (synů): „...*a já mám dosti na svém smutce.*“⁵⁵⁵ Baratři z Kukic už se v půhoných knihách nikde neobjevují. Zmínka se zachovala jen o jejich otci Václavovi z Kukvic. Václava roku 1437 pohání Štěpán z Vartova za vybírání poplatků v jeho vsi Roštíně. Václav je zde přitom titulován jako podkomoří markrabství moravského.⁵⁵⁶ Páni z Kukvic byli stará moravská vladyská rodina.⁵⁵⁷ Václav z Kukvic zemřel roku 1446, což dokládá i výše míněný případ z půhoných knih. Václavovou nejmenovanou manželkou, která ve sporu figuruje, byla Anna z Poděhuz. Rodina vymírá někdy na začátku 16. století.⁵⁵⁸

Litovel v roce 1421 podřídil Zikmund Lucemburský olomouckému biskupství. Roku 1437 bylo město dobyto táborským vojskem. Husité však ve městě nezůstali dlouho, protože byli vyhnáni spojenými kontingenty Olomouce a Uničova. Katolická královská vojska se chránila a vzájemně podporovala i vojensky. Po této události držel Litovel v zástavě Jan z Lomnice a Meziříčí, který je vzpomínán ve výše popsaném případě. Na konci 15. století ztrácí Litovel status královského města, protože jej od Jiřího z Poděbrad dědičně získávají páni z Vlašimi na Úsově.⁵⁵⁹

V půhoných knihách se nám objevuje případ, kdy královské město vystupuje přímo jako agresor. Jedná se o spor Olomouce s Václavem z Doloplaz z roku 1437. Václav Skrbenský z Doloplaz pohnal purkmistra i radu města za to, že mu zabrali tvrz v Bystřici: „...*mi tvrz mů v Skrbeni obořili, příkopy zarovnali, ryby lovili a druhé zdávili, na lidech mi ve vsi leželi a most na Moravě podrúbali.*“ Tvrz měšťané poničili, snad dokonce téměř zbořili, protože následně probíhalo jednání s Václavovým otcem o to, aby dalo tvrz město znovu postavit. Václav si dále stěžuje, že tvrz, která mu po otcově smrti právem náležela, si musel od města znovu odkoupit a dožaduje se finančního odškodnění a vyrovnání částkou 500 hř. grošů.⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ LCS III, s. 210.

⁵⁵⁶ LCS, s. 184.

⁵⁵⁷ Kukvice jsou zaniklou osadou u Hodonína.

⁵⁵⁸ J. PILNÁČEK, *Staromoravští*, s. 19.

⁵⁵⁹ Dále o Litovli: Viktor PINKAVA, *Vlastivěda Moravská*, Brno 1903, s. 61 – 71; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1998, s. 571 – 573.

⁵⁶⁰ LCS III, s. 553.

„Z Doloplaz“ se psala stará moravská rodina, která působila na Moravě na svých statcích Tršice, Doloplazy, Skrbeň, Ojnice.⁵⁶¹ Půhonné knihy nám nedokládají žádnou další Václavovu kriminální činnost, pouze řadu majetkových sporů, které vedl jeho Bratr Hanús a příbuzný Jan.⁵⁶² O Václavově výbojně a lapkovské povaze víme především z jeho činnosti ve 40. letech, kdy se aktivně zapojoval do konfliktů na straně pánů a vůdců lapkovských družin. Působil ve skupině okolo bratrů Jana a Pankráce ze sv. Mikuláše, Čeňka Papáka z Mošnova a Jana Čapka ze Sán, proti kterým bylo 1449 vyhlášeno tažení moravských stavů. Olomoucí rozbořená tvrz ve Velké Bystřici byla nejspíše v době husitského hnutí centrem Václavovi výbojně činnosti do okolí a ohrožoval z ní i nedalekou Olomouc. Václav později vystupuje v utrakvistickém táboře, o jeho ideologických pohnutkách ve 30. letech však nemáme zmínky. Dokladem se mi jeví samotné ohrožování katolické Olomouce.

9.5 Páni lapkovských družin na rakousko-uhersko-moravském pomezí ve 40. letech 15. století.

Po smrti Albrechta Habsburského 27. října 1439 neměl český stát ústřední vládu a značná část pánů i rytířů se snažila oddálit obsazení českého trůnu.⁵⁶³ V předcházejících desetiletích došlo k oslabení panovnické moci a šlechta si tak začala pomalu zvykat na jistou autonomii v jednání. K oslabení panovnické moci začalo docházet už na přelomu století boji mezi Lucemburky, markrabaty Joštem a Prokopem a pak Zikmundem Lucemburským a Václavem IV. K tomuto oslabení následně napomohla především husitská revoluce. Část šlechty využila válek pro svůj kariérní vzestup, další část se snažila ze situace těžit kořistěním. Situace na Moravě se však neuklidnila ani po skončení husitské revoluce. V Uhrách došlo ke konfliktu mezi vdovou po Albrechtu Habsburském Alžbětou a polským králem Vladislavem Jagellonským. Tento válečný konflikt zasahoval až k moravské hranici a stal se vhodnou příležitostí k uplatnění českých a moravských vojenských kondotierů.⁵⁶⁴ Bývalí členové husitských posádek se svými hejtmany se v těchto bojích nechávali najímat

⁵⁶¹ J. PILNÁČEK, *Staromoravští*, s. 41.

⁵⁶² Půhon z roku 1437 je výpovědí konfliktu mezi Benešem z Hustopeč a Václavem z Doloplaz. Václav žaluje Beneše, že přechovává zemské škůdce a zloděje v Hustopečích. V Hustopečích byl okraden Václavův služebník. Václavovi se následně podařilo tuto skupinu zajmout, zda postupně či zaráz ani jakým způsobem jeho obžaloba neuvádí. Snad podnikl razii do samotných Hustopeč, nebo si na skupinu počkal někde mimo vesnici. Václav dále přikázal, aby tyto zloděje dali pověsit. Zpacifikována však nebyla skupina, protože další muži pokračovali ve mstě za své druhy. Dále: LCS III, s. 552; Jan a Václav z Doloplaz vedli majetkové spory, ve kterých většinou vystupují jako žalující strana: LCS III, s. 427, 547, 499, 553; Dále vedl spor Václavův bratr Hanuš o neobdržené věno za manželku Markétu z krásna s jejím otcem Buškem z Krásna: LCS II, s. 375, s. 389.

⁵⁶³ P. ČORNEJ - Milena. BARTLOVÁ, *VDZKČ VI*, Praha 2007, s. 56.

⁵⁶⁴ J. JUROK, *Příčiny, struktury*, s. 202 - 256.

jako námezdní žoldnéři. V Horních Uhrách se tak vytváří bojové družiny českých a moravských válečníků působících pod habsburskou nebo jagellonskou stranou. Tito profesionální bojovníci odkojení ve válkách husitské revoluce se nazývají bratřiči.⁵⁶⁵ Střediskem dalšího konfliktu postihujícího Moravu byla hranice rakousko-moravská. Po Albrechtově smrti se ocitla bez pána velká část jeho žoldnéřského vojska.⁵⁶⁶ Boje tak vznikaly také jako následek nesplněných nároků české a moravské šlechty, která žádala přislíbené odměny, splacení žoldu a náhradu škod za ztráty utrpěné ve službách Zikmunda a Albrechta. Z bývalých vojáků se rekrutovaly kriminální živly. Konflikt lokálních rozměrů přerostl v několik let trvající válku, ve které byl plně využit potenciál bojových družin.⁵⁶⁷ V pozadí výše popsaných událostí totiž dochází k jednomu z nejproduktivnějších období lapkovské činnosti na Moravě. I přes známost tohoto konfliktu a jeho dřívější zpracování, jej není možné v práci opomenout.

Už před Albrechtovou smrtí se na moravsko-uherské hranici vytvořila frakce odbojníků, kteří se mu postavili. Jedním z nejvýznamnějších vůdců lapkovských družin vzniklých v ovzduší této situace byl Pankrác ze Skalice.⁵⁶⁸ Tento šlechtic, který se u nás proslavil spíše svou kriminální činností, patřil k jednomu z nejmocnějších uherských velmožů a ovládal velkou část Horních Uher. Část svých statků získal od Zikmunda Lucemburského v bojích s Turky.⁵⁶⁹ Vzhledem ke svým antipatiím k Albrechtovi se v polsko-rakouském konfliktu postavil na stranu polského krále Vladislava Jagellonského.⁵⁷⁰ Pankrácovým blízkým spojencem byl jeho bratr Jan ze sv. Mikuláše na Světlavě. Jan s bratrem podnikl roku 1439 kořistnickou výpravu. Jeho družina čítala sedm set jezdců a pěšáků. Rozsáhlé loupení a drancování proběhlo v okolí Holiče a Skalice.⁵⁷¹ Byl uloupen dobytek ve třinácti vsích, které příslušely k Holiči a spálena ves Unín s osmdesáti domy. Kromě toho jsou doloženy i další jejich výtržnosti. Kořist byla následně prodávána pod hradem Brančem, který patřila Pankrácovy.⁵⁷²

⁵⁶⁵ Miloš ŽILA, *Společenské změny na Moravě v letech 1437 - 1453*. Disertační práce FF MU, Brno 2010, s.

⁵⁶⁶ Jaroslav DŘÍMAL, *Politika moravských královských měst za feudálních rozbrojů ve čtyřicátých letech 15. Století*, in: Sborník Matice moravské 84/1965, s. 132; J. DŘÍMAL, *Účast moravských královských měst na politickém vývoji českých zemí za bezvládní v letech 1446 - 1453*, in: Brno v minulosti a dnes, VIII. Brno 1966, s. 75.

⁵⁶⁷ J. JUROK, *Moravští husité, Slezsko a Slovensko*, in: Jihlava a basilejská kompaktáta. Jihlava 1992, s. 37-56.

⁵⁶⁸ Více zde: Oldřich SLABIŇÁK, *Nový Světlav a Bojkovsko*, Bojkovice 1966.

⁵⁶⁹ Někdy zván také - ze sv. Mikuláše. Dále: Rudolf URBÁNEK, *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*, Praha 1940, s. 41.

⁵⁷⁰ M. ŽILA, *Společenské změny*, s. 68.

⁵⁷¹ Obě dvě města na dnešním Slovensku u Tranvy. Skalici je myšlena slovenská Skalica, nikoli Skalice u Hradce Králové.

⁵⁷² Dále o tom: J. DŘÍMAL, *Politika moravských*, s. 139; K. URBÁNEK, *K historii*, s. 29 - 32.

Uherský Ostroh byl dalším z center lapkovské činnosti na Moravě. Ostroh získal od Albrechta Habsburského nejprve Reinprecht z Ebelsdorfu. Loupeživou činností bylo z Ostroha nejspíše ohrožované Brno. V roce 1439 totiž Brňané zaslali stížný dopis Fridrichovi III., aby zklidnil svého poddaného. Fridrich následně Brnu odpověděl, že proti němu nemůže nijak zakročit, protože jeho kompetence na Moravu nezasahují. Dále se vyslovil, že proti Reinprechtovi provede opatření ve chvíli, kdyby překročil hranici do Rakous.⁵⁷³ S pánem Uherského Ostrohu byl spolčen také další výbojný šlechtic Vilém Puklice z Pozořic. Společně připravovali válečnou kořistnickou výpravu do Uher o síle asi čtyř set zbojníků, během které se chystali napadnout také Skalici. K akci však nakonec nedošlo.⁵⁷⁴ Místo vojenské výpravy do Uher se Vilém Puklice v roce 1440 společně s Janem z Messenpeku zmocňuje Uherského Brodu, který v té době patřil Janu Tovačovskému.⁵⁷⁵ V téže době se Vilém zmocňuje také královského města Přerova.⁵⁷⁶

Vilémovo chování vyvolalo odpor moravské šlechty a královských měst. Na sjezdu v Brně označili skupinu kolem Viléma Puklice a Pozořic za zemské škůdce. Morava se chystala k odvetnému útoku, který byl veden poškozeným Janem Tovačovským. Součástí moravské zemské hotovosti na výpravě proti zemským škůdcům byly i městské kontingenty (především brněnské a olomoucké). Výpravy se účastnil např. i Vilém z Pernštejna. Výsledkem bylo odevzdání Uherského Brodu zpět do rukou Janu Tovačovskému.⁵⁷⁷ Dále se podařilo docílit odchodu Viléma Puklice z Přerova. Od moravských stavů za to dostal zápis na 1200 kop grošů. Za tyto peníze se zaručil Jan Tovačovský, olomoucký purkmistr a rada města Olomouce. Vymanění Přerova z Puklicových rukou bylo důležité pro Olomouc, protože ležel v její blízkosti.⁵⁷⁸

O nic méně výbojný než Vilém byl jeho bratr Boček Puklice z Pozořic. Oba bratři pocházeli z rodu markraběcích manů z Pozořic.⁵⁷⁹ Kolem roku 1437 působil jako husitský hejtman v Odrách, kterých se zmocnil na Janu z Radúně. Dokládá to i Janova žaloba u zemského soudu: „...že mi jeho služebníci pobrali na Odry.“⁵⁸⁰ Z Oder Boček se svou loupeživou družinou podnikal nájezdy do okolí např. do Radúně.⁵⁸¹

⁵⁷³ J. DŘÍMAL, *Politika moravských*, s. 141.

⁵⁷⁴ Tamtéž, s. 139 - 140.

⁵⁷⁵ L. HOSÁK, *Účast českých žoldnéřů*, s. 168 - 177.

⁵⁷⁶ J. JUROK, *Moravský severovýchod*, s. 122.

⁵⁷⁷ J. DŘÍMAL, *Politika moravských*, s. 141; Dále o Vilémovi Puklici z Pozořic: J. JUROK, *Příčiny, struktury*, s. 190 - 192.

⁵⁷⁸ M. ŽILA, *Společenské změny*, s. 72.

⁵⁷⁹ Pozořice - dnes městečko na Jižní Moravě u Brna.

⁵⁸⁰ LCS III, s. 506.

⁵⁸¹ Útoky na statky Jana z Radúně. Ten kromě Bočka poháněl z loupění na jeho statcích i jeho bratra Viléma: LCS, s. 455.

V půhonných knihách je Boček doložen v řadě olomoucké vztahující se k letům 1437 - 1448. Stejně jako jeho bratr Vilém loupil i Boček na statcích Jana Tovačovského z Cimburka (v Oldřichově, Kojetíně). Jan Tovačovský jej za to žaloval hned v několika půhonech.⁵⁸² V roce 1437 se Boček zmocnil hradu Drahotúše a opustil Odry. Z Drahotúše pokračoval se svou družinou v loupeživé činnosti, stále především proti Janu Tovačovskému z Cimburka, který jej několikrát pohnal k zemskému soudu za zmocnění se hradu a města Drahotúš, vesnice Podhoří a vyplenění vsi Velké u Neydku.⁵⁸³ V roce 1346 se Bočkovi podařilo panství a hrad Drahotúš oficiálně zakoupit.⁵⁸⁴ Kromě plenění a zabírání vsí a měst se Boček v půhonných knihách objevuje v souvislosti s drobnějšími krádežemi a dluhy. První z těchto případů je žaloba Olomouckého kupce Zacara, kterému nezaplatil za sukno a další kramné věci. Další je stížnost Anežky z Valdštejna a jejího manžela Filipa z Křižanova, kteří po něm požadují 80 zl. za krádež drahých kamenů v roce 1437: „...že mi je vylúpil kamen dobrý z zápony a z prstena druhý, ježto jsem jemu byla puočila zápony a prstence.“⁵⁸⁵ Roku 1448 žaluje Bočka Pavel ze Sovince, že: „...on s svými služebníky v této jednotě a mírné zemi pobral mi a mým chudým lidem XIV.tun herynkov, vozy, koně a jiné věci.“⁵⁸⁶

V roce 1445 došlo k roztržce mezi jednotlivými skupinami zemských škůdců a k lokálním bojům mezi nimi. Na jedné straně stáli bratři ze sv. Mikuláše a na straně druhé Jan z Messenpeku, bratři Puklicové a Jan Čapek ze Sán.⁵⁸⁷ Na úkor Pankráce ze sv. Mikuláše ztrácí Jan Čapek ze Sán tři hrady.⁵⁸⁸ V tomto toce došlo také k vojenskému tažení Uher proti Pankrácovi ze sv. Mikuláše. Na budínském sněmu by Pankrác prohlášen za zemského škůdce a došlo k uvěznění a popravení několika jeho služebníků v Uhrách. Na Pankrácovo loupení si stěžuje i polský král Kazimír, který požadoval, aby vrátil zboží uloupené Polsku. Pankrác však své činy omlouval tím, že mu doposud nebylo zaplacen za služby králi Vladislavovi.⁵⁸⁹ V Rakousku byl Pakrácovou základnou hrad Niederweiden, Neuren nad Dyjí a podunajské

⁵⁸² Tamtéž, s. 496, s. 448, s. 449, s. 506; Dále také: J. JUROK, *Moravský severovýchod*, s. 121.

⁵⁸³ Dnešní Nejdek u Hranic na Moravě: LCS, III., s. 516, s. 449, „...Jan z Cimburka a Tovačova pohání Bočka Puklici... že mi siehl v poddané v Pohorské a v Drahotúše v miestě a z toho desátky bral nemaje k tomu práva...“; J. JUROK, *Moravský severovýchod*, s. 122.

⁵⁸⁴ J. JUROK, *Moravský severovýchod*, s. 112, 131; Dále o Bočkovi: J. JUROK, *Příčiny, struktury*, s. 185-188.

⁵⁸⁵ LCS, III., s. 496, s. 534

⁵⁸⁶ Tamtéž, s. 675 – 676.

⁵⁸⁷ K bývalým husitským válečníkům, kteří se ve 40. letech podílili na kořistění, patřil také sirotčí hejtman Jan Čapek ze Sán. Čapek stál na straně polské kandidatury v Čechách a během tažení poláků v roce 1438 se zmocnil panství Hukvaldy. Ty patřily Janu Sokolovi z Lamberka. Jan Čapek ze Sán drží Hukvaldy až do své smrti roku 1452. Více než na Moravě však působí v Uhrách. Na čas se zde stává hlavním polským velitelem. Dále: J. JUROK, *Příčiny, struktury*, s. 220; M. ŽILA, *Společenské změny*, s. 69; David PAPAŽÍK, *Jan Čapek ze Sán*, České Budějovice 2011.

⁵⁸⁸ M. ŽILA, *Společenské změny*, s. 74.

⁵⁸⁹ Tamtéž, s. 74.

hrady u Fischamendu. Mohl operovat až s tisíci vojáky. Jeho kořistnických akcí se nejvíce obávala Bratislava a Vídeň. Kvůli rozsáhlému území, na kterém operovaly jeho lapkovské skupiny byl ohrožen obchod s Moravou. V roce 1448 – 1450 bylo proti Pankráčovi vedeno několik tažení říšských vojsk, kterých se účastnil i sám Fridrich III. Součástí vojska byly i kontingenty vídeňských žoldáků.⁵⁹⁰ Roku 1450 byl dobyt Neiderweidem, kde došlo k rozsáhlým popravám nepřátel. Moravským a rakouským vojskem byla obležena Pankráčova Skalice. Není však jasné, zda byla dobyta nebo se Pankráčova posádka dobrovolně vzdala.⁵⁹¹

Ke skupině Jana ze sv. Mikuláše a jeho Bratra Pankráce ze Skalice patřil také Čeněk Papák z Mošnova.⁵⁹² Čeněk byl bývalým straníkem Albrechta Rakouského, který si díky zásluhám získal zápis na Hodonín a hrady Buchlov a Světlov.⁵⁹³ Světlov však Čeněk postoupil svému spojenci Pankráci ze Skalice, který je na hradu doložen ve 40. letech. K okruhu okolo Čenka z Mošnova a bratrů ze sv. Mikuláše patřili i rytíři z Moravan. Jejich državami byli Milotice a Uherský Ostroh. Odtud podnikali četné úchvaty a nájezdy, někdy společně s Janem ze sv. Mikuláše.⁵⁹⁴ Skupina byla značně různorodá, co se náboženské ideologie týče. Byli v ní zástupci katolíků: Čeněk Papák z Mošnova, Pankrác ze sv. Mikuláše, i radikální utrakvisté jako Jan Čapek ze Sán, Jan Thunkl z Brníčka, rytíři z Moravan, Václav z Doloplaz. Všechno to jsou jména, která nebyla na Moravě příliš neoblíbená. Jména zemských škůdců a uchvatitelů. Téměř všichni z nich byli zároveň političtí odpůrci Jiřího z Poděbrad. Právě souhlasu Jiřího z Poděbrad s vojenským zásahem proti těmto škůdcům se dožadoval moravský zemský hejtman Jan Tovačovský se společně s Janem z Pernštejna. Jiřího kladná odpověď proti tomuto zásahu se jim dostala roku 1449.⁵⁹⁵

Na následném tažení se podíleli zástupci šlechty. Byli to například: Jan z Lomnice a Meziříčí, Jiřík z Kravař a ze Strážnice, Jan z Pernštejna, Kuna z Kunštátu, Lacek ze Šternberka a Lukova, Jan z Drahotuš, K tažení se přidali i městské kontingenty Brna, Znojma, Olomouce a Uherského hradiště.⁵⁹⁶ O průběhu výpravy proti Čenkovi z Mošnova nemáme valné zmínky, ale koncem roku 1449 se jeho syn Jan dopustil u Buchlova loupeže na

⁵⁹⁰ *Listář a listinář*, s. 334 – 335.

⁵⁹¹ Tamtéž, s. 103 – 105. Dále: J. DŘÍMAL, *Politika moravských*, s. 141.

⁵⁹² Někdy též z Hodonína.

⁵⁹³ Tato panství získává roku 1437.

⁵⁹⁴ LCS III, s. 403, s. 461, s. 540, s. 573, s. 572, s. 786.

⁵⁹⁵ J. DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 91. Dále: F. PALACKÝ, *Vlastenecké listy*, in: ČČM 1827, s. 51; *Nové prameny*, s. 127, 170.

⁵⁹⁶ *Středověké listy ze Slovenska*, Ed. Václav CHALOUPECKÝ, Praha – Bratislava 1937, s. 31, s. 34; J. DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 91.

dvou bratislavských měšťanech.⁵⁹⁷ Kriminální činnost rodu tedy dále pokračovala. Čeněk je doložen na Buchlově ještě v 50. letech. V roce 1453 se pak Čeněkův syn Jan z Mošnova nachází v císařských službách a stává se hejtmánem nad městskou hotovostí ve Vídni.⁵⁹⁸

Zemská hotovost se však obrátila i proti Miloticům a Uherskému Ostrohu pánů z Moravan a Světlovu Pankráce ze Skalice. Milotice Jana ml. a Mikuláše z Moravan byly obklíčeny a dobyty. Podobně byl stavý obléhán také Uherský Ostroh a sídla Pankráce ze Skalice.⁵⁹⁹ Příměří bylo sjednáno ve Skalici v červnu. Pankrác byl nucen stavům odevzdat Světlov a Sehradice, které byly následně prodány.⁶⁰⁰

Dalším z řady odbojných zemských škůdců byl Jan z Lichtenburku. Na začátku 40. let se zmocnil pevnosti Grub v severních Rakousích, odkud výpady ohrožoval okolí. Za tento čin proti němu Fridrich III. r. 1441 vyhlásil tažení.⁶⁰¹ Přípravy na střet probíhaly také ve Znojmě za účasti zástupců moravských měst a šlechty. Moravská města v čele se zástupci Brna a Znojma jednali z Pertoldem z Lipé a Janem Tovačovským. Znojmo najalo žoldnéře, za které zaplatilo 8 kop grošů. V severních Rakousích už mezitím proti Janovi zuřila válka a rakouské kontingenty obléhaly hrad Grub. Obléhaný Grub byl nakonec dobyt a odpor zlikvidován. K ujednání smíru mezi Friedrichem III a Janem došlo ve Znojmě. Jan se vzdal rakouské pevnosti a došlo k předání zajatců obou stran. Jednání sledovala městská znojemská rada a informovala o něm další královská města: Brno, Olomouc a Jihlavu. Vyjednaný smír v listopadu 1441 měl být utvrzen na sjezdu Moravanů a Rakušanů ve Znojmě v následujícím roce. K tomuto sjezdu došlo, ale nemáme o něm žádné podrobnější zprávy.⁶⁰² Znojemského jednání s Rakušany se zúčastnili také odbojní Janovy bratřenci Smil a Jindřich z Bítova. Vše skončilo fiaskem, nejen že Lichtenburkové vypověděli Rakušanům nepřátelství, ale ještě některé z nich zajali a odvěkli je na Bítov. Prostředníkem v pokusu o urovnání sporu se stala Jihlava.⁶⁰³ V drobné válce však Lichtenburkové pokračovali dál. Rakušané zajímali Janovi lidi a Moravané neplatili Janovi splátky za postoupení některých držav. Znojmo a Brno začali zbíjet a najímat žoldnéře. Znojemský hejtmán Arnošt z Leskovce a olomoucký biskup Menhart z Hradce učinil v dubnu 1443 výpověď, „...že má Jan z Lichtenburku ustati v nepřátelství, propustiti bez výkupu zajatce.“ Rakušané měli zase propustit zajaté Janovi

⁵⁹⁷ O lapkovské činnosti Čeněkova syna Jana jsou i další zprávy v půhoných knihách. Například z roku 1447, kdy se odehrála loupež kramářského vozu s kořením, koní a kramných věcí. Obrána byla olomoucká kramářka Eliška. Dále: LCS III, s. 666.

⁵⁹⁸ L. HOSÁK, *Účast českých žoldnéřů*, s. 143; J. JUROK, *Moravský severovýchod*, s. 142-143.

⁵⁹⁹ DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 93.

⁶⁰⁰ M. ŽILA, *Společenské změny*, s. 77.

⁶⁰¹ J. DŘÍMAL, *Politika moravských*, s. 146 – 145; *Nové prameny*, Ed. NEUMANN, s. 201 – 203.

⁶⁰² *Nové prameny*, s. 204.

⁶⁰³ *Nové prameny*, s. 204.

lidi.⁶⁰⁴ Ještě téhož roku však Lichtenburkové pořádají tažení do Rakous a proniknou skoro až k Vídni.

9.6 Dopady konfliktu na moravská královská města

Konflikt mezi rakouskými a moravskými šlechtici se dotýkal stále většího počtu osob a rozšiřoval se po celých Rakousích a Moravě. O příměří se začalo jednat v roce 1445, kdy se konalo několik mírových sjezdů ve Znojmě a Pohořelicích.⁶⁰⁵ Během těchto válek došlo k rozsáhlým ztrátám na životech a majetcích šlechty i měst. Královská města na Moravě silně zbrojila. Vyržování armád města finančně vyčerpávalo a ne vždy byla schopna platit včas žold. O zbrojení Brna se dovídáme paradoxně díky stížnostem žoldnéřských rotmistrů, kteří si na Brno stěžují za nedostatečnou náhradu škody za ztráty.⁶⁰⁶ Brno s Olomoucí se v roce 1448 rozhodli uzavřít obranný spolek.

Na Moravě však dále pokračovaly lokálnější úchvaty a výboje lapkovských družin. Kontingenty moravských královských měst byly součástí trestných tažení pořádaných proti těmto kořistníkům. Válka se dotkla i obchodu moravských měst s Vídni a dalšími rakouskými městy. Brňané např. v roce 1444 slibují vídeňskému proboštovi, že mu zaplatí koupené víno, ale pro nejistotu na cestách se neodvažují zatím peníze poslat. Znojmo, které ztratilo mnoho svého zboží, žádalo v roce 1454 Vídeň o podporu. Vídeňská městská rada proto učinila moravským městům nabídku, aby do Vídně přivezli na trh své zboží. Jihlava na to Vídni odpověděla, že jihlavští kupci by sice rádi přivezli zboží do Vídně, ale cestovat je zhora nemožné. Dále žádají vídeňskou městskou radu, aby prosadila u rakouských zemských správců bezpečnost na cestách. Zajímavostí je, že válka se projevila i na kvalitě práce výrobků vyvážených do Rakous. Konkrétně na suknu. Rada města Brna musela proto ustanovit dva zmocněnce, kteří zkoumali u brněnských soukeníků kvalitu sukna určené pro vývoz do Vídně. Styk moravských měst a Vídně nebyl omezen pouze na obchod. Vídeňané se obrátili na moravská města, i když potřebovali vojenské síly pro vnitřní boje v Rakousích.⁶⁰⁷

Staré nebezpečí v podobě lapkovských družin bylo stále přítomné. Královskému městu Znojmě za bojů v Rakousích škodily Jevišovice, které patřily na díly Janu Zajímačovi, Hynkovi a Bočkovi z Kunštátu. Z toho důvodu byly Jevišovice z vydatného příspěví královských měst vykoupeny a následně rozbořeny. Výprava k jejich rozboření byla iniciovaná Znojmem v roce 1442.

⁶⁰⁴ Jan z Malovic, Janek Tele a další nejmenované.

⁶⁰⁵ Jednání ve Znojmě: 7. března, 19. května, 7. dubna. V Pohořelicích: 22. června. Dále: J. DŘÍMAL, *Politika moravských*, s. 152.

⁶⁰⁶ J. DŘÍMAL a kol., *Dějiny města Brna I.*, s. 89.

⁶⁰⁷ V roce 1446 poslalo Znojmo Vídni 23 žoldnéřů, Olomouc 50 pěšáků, Brno dvě čety.

Naproti tomu královské Pohořelice se v té době ocitly na druhé straně. V konfliktu s Rakušany a Moravou byly Pohořelice ovládnuty Rakouskou stranou a do správy města byli dosazeni lidé královny Alžběty a Fridricha III., Hanuš Senheim a jeho syn Linhart. Ti z Pohořelic škodili okolí a teprve zakročením moravských zemských stavů byli přinuceni k poslušnosti. Během obléhání Pohořelic bylo strženo opevnění. Boření se zúčastnil lid královských měst. Peníze zedníkům a pomocníkům vyplatilo Znojmo. Mírová jednání mezi moravskými pány, královskými městy a Linhartem se odehrála v roce 1443.⁶⁰⁸

Dále se nám zachovala zmínka o sporu Olomouce s Janem Koldou ze Žampachu a Janem z Pernštejna. Kolda ze Žampachu ohrožoval údajně olomoucké měšťany a s Pernštejnem vedl drobné boje. Se svou lapkovskou družinou loupil při cestách v okolí Náchoda. Spor byl urovnán v Zábřehu s přáním, aby záští přestala a spory mezi Janem a Koldou byly urovnány. Jan Kolda ze Žampachu pocházel ze staré vladycké moravské rodiny. Byl to bývalý tábořský hejtman a následně žoldák ve službách polských králů i Řádu Německých rytířů. Skvěle proto zapadá do profilu ostatních problémových válečníků 40. let na Moravě. Od roku 1437 Jan Kolda držel hrad Náchod, který dobyl. Odtud jeho lapkovské skupiny pronikaly až na Slezské území. V roce 1441 proti Koldovi vytáhla zemská hotovost Vratislavského a Svidnického knížectví. Náchodský hrad byl dobyt. Kolda dále působil na polském hradu Homoli a poté jako kondotiér ve službách Řádu Německých rytířů i polského krále.⁶⁰⁹ V roce 1445 vedlo obdobný spor další moravské královské a horní město Jihlava. Spor byl veden s Jiříkem z Lichtenburku. Jiřík se s Jihlavou dostal do konfliktu taktéž během bojů s Rakušany. Mezi Jiříkem a radou města Jihlavy byl spor urovnán v září 1445. Na usmíření měli velký podíl moravští stavové v čele s hejtmanem Janem Tovačovským z Cimburka.⁶¹⁰

K dalším z ohrožovaných moravských královských měst patřilo Brno.⁶¹¹ Také Brno vedlo spory s odbojnými šlechtici. V roce 1441 došlo ke sporu s Mikulášem Truchsessem ze

⁶⁰⁸ *Nové prameny*, s. 207.

⁶⁰⁹ Vladimír WOLF, *Jan Kolda ze Žampachu: Život tábořského hejtmana, loupeživého rytíře, kondotiéra a psance*, Hradec Králové-Trutnov, 2002, s. 10 – 157.

⁶¹⁰ DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 93.

⁶¹¹ Brno se stejně jako Jihlava v době válek lucemburských markrabat přiklonilo na Joštovu stranu. Bylo jeho sídelním městem. V husitské revoluci zůstalo Brno, stejně jako většina královských měst, katolické. Zásadní je tok 1423, kdy Brno vyslalo své žoldnéřské kontingenty na pomoc Albrechtovi Rakouskému ke Kroměříži, aby tam společně úspěšně zastavili výpravu vedenou husitským hejtmanem Divišem Bořkem z Miletína. V létě téhož roku došlo k plenění okolí brněnského předměstí, především dnešních Řečkovic a Králova pole husitskou posádkou Nového Hrádku u Blanska, která byla podpořena rodem pánů z Boskovic.⁶¹¹ Z hradby se však nedostali, protože Albrecht Rakouský poslal Brnu na pomoc vojenskou posilu. Odhalený pokus o husitský převrat plánovaný příslušníky husitského hnutí z řad brněnských měšťanů byl odhalen a potrestán popravami. Brno bylo za husitské revoluce ohroženo ještě roku 1428, tentokrát sirotčím vojskem hejtmana Velka Koudelníka z Březince. Husitské vojsko rozbilo na několik dní ležení u hradeb mezi Královým Polem a Brnem. Během tohoto obléhání byl zničen také augustiniánský klášter sv. Tomáše vně hradeb vzpomínaný v předchozí

Stožce, který se po brněnských dožadoval, aby mu vydali Romana Lichtenauera (služebník a poddaný Lichtenštejnů) a jeho lidi. Truchseemna něm chtěl vymáhat škodu za ukradených 50 koní v Neudorfu. Brňané odmítli Lichtenauera vydat, tak Truchsess v roce 1443 zajal několik brněnských měšťanů a vypověděl městu nepřátelství. Brno se snažilo o vyjednávání za pomoci zemského hejtmána Jana Tovačovského a Vídně. Vyjednávání měla proběhnout ve Vídni, ale Truchses na ně odmítl dostavit.⁶¹²

Ve 40. letech ohrožoval Brno man Valentin Jankovský z Majetína, poddaný Voka ze Sovince na Rožnově.⁶¹³ Roku 1446 si stěžuje brněnská měšťanka Markéta, že jí pobral koření a jiné věci za 300 dukátů.⁶¹⁴ Na Jankovského žaluje opět roku 1447 další brněnský měšťan Materna, že mu vzal ve Vokových službách zboží za 24 hřiven. Městská brněnská rada vyslala téhož roku proti Jankovskému žoldnéřskou výpravu. Výprava však měla pro Brno nepříjemné dopady. Část lidí upadla do zajetí. Brňané se za pomoci moravského zemského hejtmána Jana Tovačovského nakonec domohli vyjednávání.⁶¹⁵ Následně Jankovský opustil službu u Voka a jeho jméno se objevuje ve spojitosti s Bočkem Puklicí z Pozořic, Janem z Messenpeku a Janem Čapkem ze Sán.⁶¹⁶

9.7 Poprava Haralta z Kunštátu v královském městě Brně.

S Brnem souvisí případ popravy Haralta z Kunštátu a Líšnice. Tento moravský šlechtic pocházel z líštické větve rodu z Kunštátu⁶¹⁷ Heralt se stal po smrti svého bratra Viktorína z Kunštátu poručíkem jeho syna Jiřího z Poděbrad. Heralt tak pobýval často na Poděbradech a spravoval Jiříkovi statky. Jiřík se po boku svého strýce účastnil také bitvy u Lipan 1434. Po nabytí plnoletosti, v šestnácti letech učinil Jiřík strýce Heralta správce svých statků na Moravě a dědičně mu podstoupil kunštátské panství.⁶¹⁸ Ve 30. letech vedl Heralt na Moravě drobnou válku proti přívržencům Zikmunda Lucemburského a Albrechta Rakouského. Moravský markrabě Albrecht Rakouský a moravský zemský hejtmán Vaněk Černohorský z Boskovic vytáhli roku 1436 na Kunštát a Lístici. Kunštát se ubránil, ale Lístice padla.⁶¹⁹ Právě tehdy vypuklo největší řádění Heraltových družin. Důkazy kořistění lze najít v půhonných knihách.

části práce. I tentokrát pomohly Brnu oddíly Albrechta Rakouského. Dále o tom: J. DŘÍMAL a kol., *Dějiny města Brna I.*, Brno 1968, s. 91 - 98.

⁶¹²J. DŘÍMAL, *Politika moravských*, s. 151.

⁶¹³LCS, s. 481.

⁶¹⁴J. DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 82.

⁶¹⁵LCS, s. 574, s. 618.

⁶¹⁶LCS III, s. 291, s. 574, s. 800 – 801, s. 618; *Středověké listy*, s. 29; *Středověké listy ze Slovenska*, s. 27, s. 29; J. DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 90.

⁶¹⁷M. PLAČEK - Petr. FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 704-705.

⁶¹⁸Moravská Třebová, Bouzov, Boskovice.

⁶¹⁹J. DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 79.

Družiny loupily a rabovaly například ve Skrbni na Olomoucku, Radkově u Třebové, v okolí Pacova a v Popovicích.⁶²⁰ Postižení se dožadovali spravedlnosti a navrácení svých statků a náhradu za škody u Olomouckého zemského soudu.⁶²¹ Heralt se bránil dostavit před zemský soud do Olomouce i Brna, kam byl několikrát povoláván. Politické odůvodnění Heraltových bojů vzalo za své po Albrechtově smrti roku 1439. Heralt se ocitl v izolovaném postavení sám proti všem.⁶²² Navíc se dostal do sporu také s městem Brnem, které ho roku 1444 vyzvalo, aby se dostavil k zemskému soudu. Nejistému šlechtici byl tedy vydán glejt zaručující bezpečný příjezd i odjezd z Brna, kde se měly projednávat vzájemné spory. Heralt byl ujištěn, že může se svými služebníky bezpečně přijet i odjet z města. Mezi přísedícími u zemského soudu byl olomoucký biskup Pavel z Miličina a moravský zemský hejtman Jan Tovačovský. Během jednání soudu předložili páni, preláti a zástupci měst Heraltovi k přeštění listiny, kterými se v předchozích letech zavazoval, že ustane v kořistění a napadání. Na důkaz svého opovržení Heralt rozlámал přiřevněné pečete na listech. Na rozkaz moravského hejtmána Jana Tovačovského byl Heralt zatčen 9. srpna 1499 popraven.⁶²³ Tento čin vyvolal velkou nevoli Heraldových příbuzných a také Jiřího z Poděbrad.⁶²⁴ Případ Heralta z Kunštátu byl v dobových poměrech ojedinělý. Z již uvedených četných případů lapkovské činnosti družin vyplývá, že toto jednání šlechty bylo častěji spíše přehlíženo a tolerováno. Řadoví lapkové byli trestáni a popravováni, ne však příslušníci vyšší šlechty. Vnímat tento případ jako určitý druh vítězství právního sporu nad městem nelze. Samotná brněnská městská rada, která byla přítomna během Heraltova procesu, by si nejspíše nedovolila vyhlásit rozsudek nad příslušníkem šlechtického stavu. Heraltovu popravu nařídil Jan Tovačovský a zřejmě se jednalo o zkratové jednání vyplývající z momentální vyhrčené situace.

9.8 Shrnutí kapitoly

V předchozí kapitole byl sledován vývoj konfliktu mezi moravskými královskými městy a šlechtou v 15. století, který má počátek v markraběcích válkách na přelomu 14. a 15. století. Konflikty měst a šlechty se odehrávají na kolbišti složitějších politických dějů a změn. V událostech husitského hnutí je někdy těžké rozlišovat, kde končí hranice záští loupeživých

⁶²⁰ LCS, III., s. 430, s. 438 - 439, s. 449, s. 474, s. 484, s. 526. Heralt např. šacoval mana pánů z Kravař a ze Strážnice, loupil na jejich statcích v Plumově a Zábřehu, pokusil se znovu dobýt Lístici, kterou držel Jan z Lomnice, napadl Skrbeň na Olomoucku, která patřila Václavovi z Doloplaz, napadl Radkov Jindřicha z Rájce u Moravské Třebové, napadl pacovský dvůr a Rozstání Záviše z Martinic, loupil v Popovicích Štěpána z Vartova.

⁶²¹ Mezi postiženými: Bernard z Žerotína, Jiřík a Václav z Kravař a ze Strážnice, Jan z Lomnice, Jan Skrbenský z Doloplaz, Jindřich z Rájce, Záviš z Martinic, Štěpán z Vartova.

⁶²² J. DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 80.

⁶²³ O případu dále zde: *Nové prameny*, s. 33-36, s. 79, s. 126; J. DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 77 - 89.

⁶²⁴ Přes vleklé spory bylo však nebezpečí válečného střetu zažehnáno J. DŘÍMAL, *Účast moravských*, s. 83 - 87.

družin pánů vůči městům a co jsou již dopady husitské revoluce. Obecně se však dá říct, že k ohrožování měst a jejich napadání lapkovskými družinami docházelo z blízkých center. Takovými byly pro Jihlavu Brtnice a Rokštejn, pro Znojmo a Brno Jevišov a Rabštejn. Zde sídlící šlechtické rody většinou vedly s městy generační konflikty. Doprovodnými jevy těchto záští s městy jsou přepady měšťanů a kupců na cestách, zadluženost této šlechty ve městech především přímé ohrožování měst přepady a jejich uchvacování.

40. léta jsou ve znamení bojů na rakousko-uherském pomezí, za kterých se moravská města účastnila řady vojenských tažení moravských stavů proti zemským škůdcům. Značná část žoldnéřů a vojáků odkojených husitskou revolucí se po jejím skončení rozhodla přizívat formou lokálního kořistění. V této situaci vzniká nová generace výbojných pánů na Moravě, která se svou činností od nám známých a usedlých lapků odlišuje především rozsahem činnosti. Vznikají výbojné frakce, jejichž vojska čítají až desítky či stovky osob. Na pozadí polsko-uherského a rakousko-moravského konfliktu se tak odehrává ještě třetí rovina války nezřízených úchvatů a lapkovství, která proniká až za hranice Moravy do Rakous a Uher. Proti kořistění takového rozsahu se dokonce staví starší usedlí lapkovští pánové jako Pernštejnové. Ani během větších bojů však neutichá starší válka záští lokálních nepřátel.

Závěr

Bakalářská práce podrobně mapuje fenomén loupeživých bojových družin první poloviny 15. století na Moravě. Práce předkládá důkaz o politickém i morálním úpadku země. Podává obraz o nájemcích a pánech loupeživých bojových družin pocházejících z řad nižší i vyšší šlechty. Byli jimi například Vilém z Pernštejna nebo Jan Sokol z Lamberka, kteří oba byli svého času moravskými zemskými hejtmany. Příčinou jevu se může zdát nejistá situace v zemi zmítané husitským hnutím, práce však dokazuje, že období působení družin není omezeno pouze na chaotickou dobu husitského hnutí. Z tohoto chaosu pouze těží. Bojové družiny byly aktivní i v letech před vypuknutím neklidu a jejich činnost neustává ani po skončení husitských válek. Pokračující kriminální činnost lapkovských družin ve 30. a 40. letech je doložena především v knihách půhonných. Jedná se o fenomén se silnými kořeny a dlouhou tradicí. Důkazem jsou celé generace rodů, které žily tímto způsobem kořistnického života a objevují se tak široké oblasti spadající pod tyto rodiny. Byli jimi například Jan Sokol z Lamberka, jeho syn Jan a jeho bratr Vaněk, rokštejnští Valdštejnové, jevišovští a střechovští Kunštáti.

I když tato práce tematicky navazuje na některé studie Františka Hoffmana, její přínos problematiku značně rozšiřuje. František Hoffmann se věnoval podrobně družině Janáčova tovaryšstva, Erkharta Pušky z Kunštátu a definoval působnost jednotlivých skupin. Hoffmanova pramenná základna je však značně omezena. Čerpá především z jihlavských popravčích zápisů. Sam tuto skutečnost přiznává a nabádá k možnosti zkoumání zahrnujícího další prameny. Toto rozšíření jsem v práci provedla především o nejstarší městskou knihu Olomouckou, Popravčí knihu pánů z Rožmberka a Knihy půhonné. Dominantní oblastí zájmu Hoffmanna byly události vztahující se k Jihlavě a k jižní a západní Moravě. Definoval však také lapkovské družiny v Čechách. Na rozdíl od něj se moje práce zaměřuje výhradně na moravské teritorium. Problém přitom řeším v širším kontextu zneužívání moci vyšší šlechtou a v rámci konfliktů šlechty s městy. Můj pohled je v některých částech práce historicko-sociální a historicko-právní.

Jistým problémem ve zkoumání se ukázal být nedostatek popravčích zápisů ve 30. a 40. letech 15. století. Popravčí kniha pánů z Rožmberka končí popravčí zápisy v roce 1429 a Nejstarší městská kniha olomoucká už v roce 1420. Jihlavské popravčí zápisy končí rokem 1457, ale ze 40. let je zde málo zápisů zahrnujících oblast Moravy. Rozhodně není na místě si myslet, že kriminální činnost lapkovských družin náhle ustala. Bylo nutné zaměřit další

zkoumání na Knihy půhonné a nálezové a doplnit tímto pramenem nejen výsek chybějícího období, ale rozšířit jím i pohled na celou problematiku. V Knihách půhonných a nálezových jsem objevila další případy vypovídající o rozbrojích mezi šlechtou v drobné válce, konfliktech šlechty s měšťany i církevními institucemi. Pramen reflektoval i další případy loupení a jiné kriminální činnosti. Jednalo se především o dokreslení podoby činnosti a rozsahu skupin okolo Jana z Pernštejna, Bočka a Viléma Puklice, Bočka z Jevišovic, Heníka z Valdštejna, Erharta Pušku Kunštátu a dalších jednotlivců, které jsem zmapovala do přehledné tabulky v příloze. Knihy dokládají majetkově-právní spory i jiné konflikty mezi šlechtou a dalšími stavy. Šlechta si vzájemně zabírala vesnice, tvrze, hrady, vypouštěla rybníky, neprávem užívala statky a úřady, vybírala berní daň na území jiných pánů, dopouštěla se krádeží dobytka, zajímala lidi i zabírala polnosti, vinohrady a sady. Knihy dále řeší nezaplacené zboží a nesplacené dluhy, držení zaplaceného zboží, věna a dědictví. Ne vždy je zápis v knihách jasný, a proto je těžké určit povahu jednání a tím i to, zda se jedná o jednorázovou krádež nebo činnost loupeživých družin. Zápisy nám často neumožňují určit, jakým způsobem došlo k záboru statků a věcí, zda se jedná o prosté neoprávněné užívání a neshody v dědictví nebo organizovanou činnost lapkovských družin.

Práce dokládá spolupráci mezi jednotlivými pány a jejich družinami, i jejich vzájemný dynamický a nejistý vztah. Patrný je také neustálý přechod členů v rámci družin. Najímaná skupina byla frakcí osob, jejíž počet i forma se mohla lišit s každou další akcí. Skupiny nebyly vůči svému najímateli vždy loajální a podnikaly i akce z vlastní iniciativy. Spolupráce s takovými kriminálními živly tak byla značně riskantní. Důvody najímání lapkovských družin šlechtou by se daly přehledně rozdělit do několika bodů:

- Zastrasování nepřátel
- Kontrola kriminality na vlastním území - lapky „najali“ do svých služeb.
- Podíl z kořisti – obohacení
- Využití skupin šlechtou v drobné válce s dalšími feudály, městy, církví

Nejčastější formou kriminální činnosti lapkovských družin bylo loupení. Méně často docházelo k tzv. šacování neboli zajímání osob a vraždám. Oblíbenou formou loupeží byly přepady kupců v době jarmarků. Obtěžování nebo znásilňování žen je zaznamenáno zřídka. Stěžejními informacemi bývají zpravidla újmy na zdraví, majetku a životech. Mezi přepadené, mrzačené a jinak poškozované osoby patří měšťané, venkovské obyvatelstvo a v menší míře církevní činitelé. Nutno podotknout, že zápisy reflektují osoby spíše

důležitějšího společenského postavení: mlynář, kupec, měšťan, kněz. Drobné krádeže prováděné jednotlivci, nebo krádeže předmětů nevalné hodnoty jsou zaznamenávány zřídka. Nejspíše se jednalo o jevy v tehdejší společnosti časté. Výsledky se většinou snaží svou povahou rozkrýt a sledovat organizovanější kriminální činnost loupežných band, způsobujících větší a rozsáhlejší škody. Z hlediska získané kořisti se často jednalo o koně, peníze a ošacení. Částky utržené za prodej koní, drahých oděvů a látek nejsou zanedbatelné a družina s nimi získala velké jmění. Podobné obohacení muselo být velkým lákadlem pro potencionální rekruty.

Družiny tvořili lidé, kterým se život v nich stal povoláním, a profilovali se v nich vojenští vůdcové z řad nižší šlechty (nejčastěji ze zchudlých rodů). Nejznámějším příkladem takové osobnosti je Jan Žižka, který se profiloval v družině Matěje Vůdce v Čechách. Družina škodila na rožmberském dominiu (Jindřichovi z Rožmberka) a královskému městu České Budějovice. Někdy na počátku 15. století je jistý Žižka zmiňován také v lapkovské družině Jana Sokola z Lamberka.⁶²⁵ I když působností spadá skupina Matěje Vůdce do jihočeské oblasti, lze na jejím příkladu představit typické schéma, podle kterého se v lapkovských skupinách profilovali příslušníci zchudlých rodů v pozdější vojenské vůdce. Žižkovi, který pocházel z vladyckého rodu na tvrzi Trocnov, se nejspíše nepodařilo udržet rodinný majetek v Trocnově, a tak nezbývalo než hledat jiné způsoby obživy. Žižka není jediným příslušníkem šlechty, který se v Matějově družině profiluje, obdobně jsou na tom také Martin Brada Plachtík nebo Jan Kolůch z Pňové Lhoty, pozdější sirotčí hejtman.⁶²⁶ Skutečnost, že zemanské statky nestačily k obživě všech dědiců a že zadluženost donutila mnohé vladyky vzdát se půdy vůbec, vypovídá o hospodářském a sociálním napětí doby.⁶²⁷ V moravském prostředí jsou obdobným příkladem bratři Vilém a Boček Puklicové ze zchudlého rodu markraběcích manů, pozdější husitští hejtmané. V poněkud jiném postavení je srovnatelnou osobností také Jan z Lamberka, významný kondotiér a vůdce vlastní lapkovské družiny. Je nutné si uvědomit, že také z pouhých anonymních řadových členů se stávali profesionální bojovníci. Bojové zkušenosti a akce způsobovaly vývoj těchto skupin, jejichž členové našli

⁶²⁵ Zmínky o Žižkově lapkovské činnosti v mnou zkoumaných pramenech: PK, s. 40 - 49 (Pivcovo pravenie a výpověď Matěje Vůdce); dále: JPZ, s. 90 – 95, s. 44, s. 108 (výpověď Janka pacholka Kolůchova), s. 88 (výpověď Zikmunda z Kupergu).

⁶²⁶ Každý ze zemanů měl pod sebou své pacholky, a tak se ve skupině vytvořila poměrně jasná hierarchie lapků a jejich vůdců. Žižkovi v bratrstvu nepříslušela vůdčí role. Tu držel Matěj. Ostatní zemané ve skupině však mezi sebou vystupovali jako rovný s rovným.

⁶²⁷ František ŠMAHEL, Jan Žižka Trocnova, Praha 1969, s. 25 – 32; J. PEKAŘ, *Žižka a jeho doba II*, s. 28 -29.

pozdější využití v jiných konfliktech a válkách. Rostoucí počet této sociální vrstvy představoval významnou sílu země, což ukazují rozsáhlé akce v 50. letech.

Ze zkoumání problematiky sociální struktury družin vyplývá, že řadoví lapkové se rekrutovali z nižších sociálních vrstev. Jednalo se o osoby, které svým životním stylem stály na okraji středověké společnosti. Takovýmto způsobem života mohly žít jak jednotlivci, tak celé rodiny. Zápisy nám totiž často ukazují sociální vztahy mezi jednotlivými příslušníky družin. V družině působil např. otec se synem nebo více syny či bratry. O ženách v těchto skupinách toho víme jen málo, nezdá se však pravděpodobné, že by z nich byly vyloučeny. Musíme vzít v potaz samotný loupeživý a kriminální charakter družin. S lapky mohly mít co do činění ženy mravně pokleslé, nebo z jiných důvodů vyloučené na okraj společnosti. Ženy mohly sloužit také jako informátorky.

Samotná jména jednotlivých příslušníků družin nám mohou napovědět mnohé o jejich životech, charakterových vlastnostech nebo původu. Jednalo se o osoby, které byly často na cestách, jejich zázemí i místa přepadů se měnila. Nejreálněji bychom si jejich život mohli představit jako polovojenskou jednotku, která se musí neustále přizpůsobovat nejistým zítřkům. Byl to život zcela jiný, než byly životy lidí usedlých ve městech nebo na vesnici, jejichž úloha byla od narození až do smrti více méně jasně určena. Život lapky znamenal nejistotu. Nejistota a nebezpečí však byly vykoupěny mírou jisté osobní svobody, možnosti obohacení a nevázaného způsobu života. Míra profesionality skupin se odvíjela od počtu jejich příslušníků a schopností jejich vůdčích složek. Můžeme předpokládat existenci jak nepříliš organizovaných band menšího počtu jedinců, tak větších útvarů, které musely mít jasné cíle i pevné vedení. I život řadového lapky byl tak do jisté míry omezen těmito vyššími cíli.

Práce popisuje bojové družiny jako dynamické, sociálně různorodé a víceúčelové jednotky, které mohly svou činnost vykonávat jak samostatně, tak na příkaz jednotlivých pánů z řad nižší a vyšší šlechty. Činnost skupin je v práci rozdělena podle kategorií zahrnujících tyto vůdčí osobnosti. Z hlediska poznání jsem však omezena stručností pramene. V pramenech se vyskytují tyto druhy osob:

- Nájemci a páni družin
- Vojenští vůdci družin (někdy totožní s nájemci a pány)
- Členové družin
- Osoby poškozené
- Osoby napomáhající (průvodci krajinou, informátoři, stavy)

Z práce vyplývá, že vyšší i nižší šlechta využívala družiny jednak pro své vlastní obohacení, jednak proto, aby oslabil potencionální nepřátele, především z řad ostatních příslušníků vyšší i nižší šlechty a měst. Na příkladu řádění Haralda z Kunštátu, Viléma z Pernštejna a dalších významných osobností doby se ukazuje hloubka politicky mocenských struktur stavovské vrstvy, proti které bylo obyvatelstvo měst i přepadaných vesnic vesměs bezmocné. Strach kupců na cestách dosvědčují zmínky o přítomnosti najatého ozbrojeného průvodu. Většinou marné pokusy o ochranu jejich života i zboží dosvědčují závažnost situace jako problému častého, předpokládaného a veřejně známého.

Za následky lapkovské činnosti lze považovat:

- Strach a nejistotu na cestách – činnost lapků je veřejně známý problém
- Ekonomické oslabení měst
- Ekonomické oslabení jednotlivců – kupeckých rodin
- Konflikty šlechty mezi sebou – lapkovská družina jako prostředek k dosažení cílů moci
- Narušování právního systému
- Ovlivnění kultury – povědomí o „loupeživých rytířích“ až do dnešní doby⁶²⁸

Lapkovské družiny feudálních pánů ohrožovaly také církevní statky a osoby. Jednalo se především o kláštery a k nim přidružené vesnice. Jan z Pernštejna zabíral vesnice tisoovskému a dopravnickému klášteru, Heník z Valdštejna zabíral statky klášteru žďárskému. Žďárskému klášteru zabíral vesnice také Smil z Bítova. Heníkův příbuzný Zdeněk vedl spory s klásterem v Nové říši. Docházelo však také k přepadům církevních institucí. Nezamyslice přidružené k lanckronskému klášteru napadl Racek z Výškova, Kryštof z Valdštejna přepadl Vranovice patřící kounickému klášteru. Doloženy jsou také přímé přepady klášterů. Vlček Tovačova vnikl do kláštera sv. Kateřiny, Jiřík z Kravař přepadl zábrdovický klášter, Ješek z Boskovic přepadl rajhradský klášter a statky olomouckého biskupství.

I když násilné sekularizaci církevního majetku značně napomohla husitská revoluce, docházelo k záborům, majetkovým rozporům i násilnému přepadání církevních institucí nejen v této době. Církevní statky byly napadány ve 40. letech 15. století, například pod záminkou

⁶²⁸ Konkrétně z moravského prostředí se zachovala latinská skladba *Passio raptorum de Šlapanic secundum Bartoš, tortorem Brunensem – Pašije šlapanických loupežníků podle sepsání Bartoše, kata brněnského*. Viz seznam literatury.

porušování kompaktát. To byl případ plenění a loupení na statcích olomouckého biskupství a rajhradského kláštera Ješkem Svojanovským z Boskovic v roce 1449.

V událostech husitského hnutí je někdy těžké rozlišovat, kde končí hranice záští loupeživých družin pánů a co jsou již dopady husitské revoluce. Z probírané šlechty patřily k husitské straně na Moravě např. Jan Čapek ze Sán, Jan Sokol z Lamberka, Jiří z Kravař, Jan z Pernštejna, Vilém a Boček Puklice. Někteří pánové družin se jeví v husitské revoluci spíše nestranně, popřípadě strany různě měnili. Paradoxem je, že například u družiny působící pod Janem Sokolem na Lamberce nebo Vilémem Sudlicí nejsou výtržnosti na církevním majetku ani osobách v pramenech doloženy, oba přitom byli aktivní v husitském hnutí. Působení družin a náboženské přesvědčení jejich členů tak nejspíše nemuselo být totožné s jejich pány a ideové jednání družin je tak podřízeno spíše konkrétním rozmarům a materiálním cílům. Jednalo se o projevy bezbožnosti a tendenci rozmnožovat moc i majetek bez jakýchkoli morálních zábran a loajality k církvi.

Jedním z faktorů, který ovlivňoval zaujetí části šlechty pro využívání lapkovských družin, byla její zadluženost. Neschopnost splácet dluhy některých pánů družin, jako byl Heník z Valdštejna, Jindřich a Zdeněk z Valdštejna, Jan z Lichtenburka, Erhart Puška z Kunštátu, zapadá do ekonomického profilu doby, ve které prodělávala šlechta jistou katarzi. Během 15. století vymizela značná část starších rodů. Z nich i mnoho těch, o kterých byla v práci řeč: rokštejnští Valdštejnové, jevišovičtí Kunštáti, střechovští Kunštáti, bítovští Lichtenburové. Ve srovnání s ekonomickým úpadkem těchto rodů je tu druhá skupina šlechty, která bohatne buď na úkor první skupiny, nebo vlastním přičiněním (budování kariéry ve vojenských službách atd.). Bohatší rody také zabírají nebo zkupují majetky méně bohatým rodům (budování Pernštejnského dominia). Zadluženost některých pánů družin je nutila půjčovat si peníze od majetných měšťanů, nebo na úrok u Židů. Tento fakt ještě více prohluboval spory mezi šlechtou a městy.

Protipólem šlechtické a církevní moci byla moc královských měst. Konflikty měst a šlechty se odehrávaly na kolbišti složitějších politických dějů a změn. Doprovodnými jevy těchto záští s městy jsou přepady měšťanů a kupců na cestách, zadluženost šlechty ve městech, a především přímé ohrožování měst přepady a jejich uchvacování. Jihlavu napadli se svými družinami Zikmund Křižanovský, Zdeněk z Valdštejna, Jan z Lichtenburku. Znojmo napadli a dobyli Hynek Suchý čert a Jan Sokol z Lamberka, Litovel napadli páni z Kukvic.

40. léta jsou ve znamení bojů na rakousko-uherském pomezí, za kterých se moravská města účastnila řady vojenských tažení moravských stavů proti zemským škůdcům. Značná část žoldnéřů a vojáků odkojených husitskou revolucí se po jejím skončení rozhodla

přiživovat formou lokálního kořistění. V této situaci vzniká nová generace výbojných pánů na Moravě, která se svou činností od nám známých a usedlých lapků odlišuje především rozsahem činnosti. Vznikají výbojné frakce, jejichž vojska čítají až desítky či stovky osob. Jednalo se o skupiny soustředěné okolo bratří ze sv. Mikuláše, Viléma a Bočka Puklice z Pozořic, Čeňka z Mošnova nebo Jana z Lichtenburka.

Lapkovská činnost feudálních pánů nabírala různého stupně rozsahu od lokálních přepadů po rozsáhlé rejsy za hranice země. Mezi představiteli těchto pánů přitom nalézáme osoby z historicky významných rodů. Vzhledem k množství zmapovaných osob a rozsahu problému je na místě o lapkovství uvažovat jako o fenoménu doby. Poněkud neuchopitelně se proto jeví vnímání feudálního lapkovství v myšlenkovém světě tehdejší společnosti. Významný pojem cti je tu jakoby upozaděn na úkor materiálních hodnot.⁶²⁹ Získáváme dokonce pocit, že kriminalita šlechty je přirozeným projevem této vrstvy společnosti. V souvislosti s tím se nabízí myšlenka nemožnosti uchopení samotného rozpětí působnosti bojových družin. Hranice kriminálního jednání mezi žoldnéřskými kontingenty, bojovými družinami, husitskými polními bratrstvy, lapkovskými družinami pánů a samostatně působícími tlupami lapků je nemožné jasně vytyčit. Jaké jednání bylo tedy vnímáno jako kriminální činnost, závisí na úhlu pohledu jednotlivých stran, ale také na pozorovatelově hledisku (právním, sociálním, politickém).

Specifikem středověké stavovské společnosti bylo prolínání zájmů jednotlivých stavů. Politické, ekonomické a právní zájmy stavů se často křížily. Tyto společenské sektory se tak ocitaly mnohdy proti sobě ve výše popsaných konfliktech. Stavovský charakter státu umožňoval, aby si své rozdílné právní názory stavy zakotvily ve svém právu bez souhlasu ostatních nebo za jejich přímého odporu. Na výkonu státní moci se kromě urozených stavů podílela královská města.⁶³⁰ Druhým důležitým aspektem této duality moci a práva je tzv. princip personality práva, který vyžadoval, aby každý příslušník středověké společnosti se řídil právem svého stavu a své společenské vrstvy.⁶³¹

Praxe středověkého práva nám ukazuje, že tzv. zemské právo (šlechtické právo) bylo často záležitostí soukromé iniciativy, tj. že právní postup zde byl nahrazen svépomocným jednáním jedince.⁶³² Sem spadají případy vražd a kořistění šlechty na městech nebo jiných feudálech. Negace právního řádu byl delikt páchaný šlechtickou stavovskou vrstvou

⁶²⁹ O pojmu cti viz Robert NOVOTNÝ, *Čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty*, in: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010.

⁶³⁰ K. MALÝ, *Zločin a trest*, s. 12.

⁶³¹ Tamtéž, s. 13.

⁶³² Tamtéž, s. 89, 92; Dále viz R. RAUSCHER, *Usmrcení člověka*, s. 5 - 100.

společnosti, v případech, kdy se rozhodla obejítím práva dosáhnout vlastního cíle. Často se jedná o nabytí vlastnictví, vraždu, pomstu. Nejrůznější varianty těchto případů tehdejší právo nazývalo termínem *moc*. Jednalo se o delikt s prastarými kořeny.⁶³³ K projevům této *moci* patří také svévolné násilí, přepady a loupeže, o nichž nás informují prameny zkoumané v této práci. Příslušníci šlechty se podíleli nepřímo či osobně na kořistění, kterého se bojové družiny dopouštěly. Družině byla přitom pánem ponechána určitá volnost k tomu, aby se mohla sama uživit podílem z kořisti. Výnosy z panských statků z rozvíjejícího se vlastního hospodářství nebo dávky poddaných by k tomuto nedostačovaly.⁶³⁴

⁶³³ Dále: Valentin URFUS, *Zášť v Čechách v 2. pol. 15. st.*, in: Právně historické studie (dále jen PHS) III., Praha 1957, s. 90; K. MALÝ, *Delikt moci a odboje v díle Všehrdově a zemském právu 15. A 16. století*, in: PHS III., Praha 1961, s. 275; TÝŽ, *K českému trestnímu právu 15.-16. Století*, s. 78.

⁶³⁴ F. HOFFMAN, BDČM, s. 72; Josef PETRÁŇ: *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách*, in: Acta Universalis Carolinae – Philosophica et historica 1., roč. 1972, Praha 1972, s. 13.

Seznam zkratek

AH – Archaeologica historica

AUC - Acta Universitatis Carolinae

BDJM - *Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě*

BDZM - *Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě*

BDMČ - *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*

ČČH – Český časopis historický

ČMM – Časopis matice moravské

ČMMZ - Časopis Moravského muzea zemského

ČSM – Časopis slezského muzea

FHB – Folia historica Bohemica

HT – Sborník Husitský tábor

JM - Jižní Morava. Ročenka Okresního archivu pro okres Břeclav v Mikulově

JPZ - *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské*

LA - *Liber actum notablium*

LCS – *Knihy půhonné a nálezové*

MZD – Moravské zemské desky

MHS – Moravský historický sborník Moravica historica

PHS – Časopis Právněhistorické studie

PK - *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*

SH – Sborník historický

TA – Tábořský archiv

VVM – Vlastivědný věstník moravský

Prameny

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek XXXVIII, Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405 -1457. Ed. František HOFFMANN, Praha 2001.

Nové prameny k dějinám husitství na Moravě, sv. VI. Ed. Jaroslav NEUMANN, Olomouc 1930.

Passio rectorum de Šlapanic secundum Bartoš, tortorem Brunensem – Pašije šlapanických loupežníků podle sepsání Bartoše, kata brněnského, in: Výbor z české literatury doby husitské, sv. 1. Ed. Bohuslav HAVRÁNEK - Josef HRABÁK - Jiří ĎAHELKA, Praha 1964.

Petra z Mladoňovic zpráva o mistru Janu Husovi v Kostnici. Ed. Zdeněk FIALA, Praha 1965.

Popravčí kniha pánů z Rožmberka. Ed. Adolf KALNÝ, Třeboň 1993.

Popravčí kniha pánů z Rožmberka. Ed. František MAREŠ, Praha 1878.

Středověké listy ze Slovenska. Ed. Václav CHALOUPECKÝ, Praha – Bratislava 1937.

Liber actuum notablium. Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343 – 1420. Ed. Vladimír SPÁČIL, Olomouc 1982.

Libri citationum et sententiarum seu, Knihy půhonné a nálezové I-III. Ed. Vincenc BRANDL, Brno 1871-1911.

Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (1418-1462). IV. sv. Ed. Blažena RYNEŠOVÁ, Praha 1929.

Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren (Moravské zemské desky). I. sv. řady brněnské 1348 – 1466. Ed. Petr CHLUMECKÝ – Josef CHYTIL – Josef DEMUTH – Karl WOLFSKRON, Brno 1856.

Vavřinec z Březové. Husitská kronika. Píseň o vítězství u Domažlic. Ed. František HEŘMANSKÝ – Marie BLÁHOVÁ, Praha 1979.

Literatura

Tomáš BALETKA, *Albrecht Habsburský (1411 - 1439) jeho vláda na Moravě*, in: Vládcové Moravy, Brno 2007.

Tomáš BALETKA, *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*, Praha 2003.

Zdeněk BERAN, *Lanfrýdní hnutí v zemích české koruny. Snahy o zajištění pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti*, České Budějovice 2014.

Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí koruny české sv. IVa. 1310 – 1402*, Praha 2003.

Tomáš BOROVSKEÝ, *Kláštery, panovníci a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005.

Milan BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000.

Jaroslav ČECHURA, *České země v letech 1378-1437*, Praha 2000.

Bedřich ČEREŠŇÁK, *Přehled dějin Moravy 1. Od Velké Moravy do husitské revoluce*, Brno 1980.

Bedřich ČEREŠŇÁK, *Přehled dějin Moravy 2. Stavovská Morava 1440 – 1620*, Brno 1987.

Petr ČORNEJ, *Dějiny zemí Koruny české I. Od příchodu Slovanů do roku 1740*, Praha 1997.

Petr ČORNEJ, „Prozatím poručíme zmíněné křivdy Pánu Bohu, jehož je pomsta,“ in: Stížný list české a moravské šlechty proti upálení mistra Jana Husa 1415 – 2015.

Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402-1437*, Praha 2010.

Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české VI. 1437-1526*, Praha 2007.

Denko ČUMLIVSKI, *Jan Hus 1415 – 2015*, Praha 2015, s. 68 -70.

Jaroslav DŘÍMAL a kol., *Dějiny města Brna I.*, Brno 1968.

Jaroslav DŘÍMAL, *Politika moravských královských měst za feudálních rozbrojů ve čtyřicátých letech 15. Století*, in: Sborník Matice moravské 84/1965.

Jaroslav DŘÍMAL, *Účast moravských královských měst na politickém vývoji českých zemí za bezvládní v letech 1446-1453*, in: Brno v minulosti a dnes VIII. Brno 1966.

Rudolf DVOŘÁK, *Dějiny markrabství moravského. I. Díl*, Brno 1906.

Pavel ELBEL, *Cisterciácký klášter ve Žďáru nad Sázavou – Fons Mariae Virginis*, in: Cisterciáci na Moravě: sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a založení Velehradu, Olomouc 2006.

Petr ELBEL, *Správa utrakvistické církve na Moravě mezi husitskou revolucí a reformací*, in: Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. - 17. století, edd. Lenka Bobková – Jana Konvičná, Praha 2009, s. 126 - 144.

Petr ELBEL, *Ve znamení draka a kříže. Vláda Zikmunda lucemburského na Moravě (1419-1423)*, in: Vládcové Moravy, Brno 2007.

Jaroslav ERŠIL, *České stavovství a pohusitský katolicismus*, FHB 6, Praha 1983.

Zdeněk FIŠERA, *Loupeživí rytíři a zemští škůdci Království českého a jejich sídla*, Praha 2013.

Milena FLODROVÁ, *Brno v proměnách času*, Brno 2008.

Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

Jindřich FRANCEK, *24. 10. 1517: Svatováclavská smlouva: Urození versus neurození*, Praha 2006.

František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I.*, Praha 1953.

František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II.*, Praha 1957.

Jan HALADA, *Lexikon české šlechty: Erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavost*, Praha 1992.

Lubomír HAVLÍK, *Moravské letopisy*, Břeclav 2009.

František HOFFMANN, *Bojová družina Erharta Pušky z Kunštátu*, VVM XL, Brno 1988.

František HOFFMANN, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, TA 6, Tábor 1994.

František HOFFMANN, *Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě*, JM 22, 1986.

František HOFFMANN, *Bojové družiny před husitskou revolucí ve východních Čechách*, ČČH 1, 1987.

František HOFFMANN, *Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě*, MHS, Brno 1986.

František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992.

František HOFFMANN, *Janáčovo tovaryšstvo*, ČMM 90, 1971.

František HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961.

F. HOFFMANN, *K počátkům Tábora*, ČČH 15/65. č. 1, Praha 1967, s. 103 – 120.

František HOFFMANN, *K povaze drobné války, záští a násilných činů před husitskou revolucí*, in: Pocta akademiku V. Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975.

František HOFFMANN, *Morava na cestě k husitské revoluci*, HT 4, 1981.

- František HOFFMANN, *Morava před husitskou revolucí*, ČMM 79, 1984.
- František HOFFMANN, *Nový výklad husitství na Moravě*, in: ČČH 88/5, 1990.
- František HOFFMANN, *Pašije šlapanických loupežníků*, in: K počtě Jaroslava Marka. Sborník prací k 70. Narozeninám prof. Dr. Jaroslava Marka, Praha 1996.
- František HOFFMANN, *Popravčí zápisy jihlavské*. Právně-historické studie 18, Praha 1974.
- František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.
- František HOFFMANN, *Vilém z Pernštejna. Pokus o portrét moravského pána husitské doby*. ČMM 87, 1968.
- Ladislav HOSÁK, *Hrad Kolštejn (Branná) a jeho majitelé*, Šumperk 1995.
- Libor JAN, *Morava v časech markraběte Jošta*, Brno 2012.
- Libor JAN, *Jan Sokol z Lamberka ve službách byzantského císaře aneb O žoldnéřské cti*, in: Historik na Moravě. Profesoru Jiřímu Malířovi, předsedovi Matice moravské a vedoucímu Historického ústavu FF MU, věnují jeho kolegové, přátelé a žáci k šedesátinám, Brno 2009.
- Jan JANÁK a kol., *Dějiny Brtnice a připojených obcí*, Brno 1988.
- Jiří JUROK, *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce: Poodří a Pobečví v husitském období v letech 1378 -1471*, Nový Jičín 1998.
- Jiří JUROK, *Moravští husité, Slezsko a Slovensko*, in: Jihlava a basilejská kompaktáta. Jihlava 1992.
- Jiří JUROK, *Počátky husitské revoluce na Novojičínsku*, Nový Jičín 1980.
- Jiří JUROK, *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*, České Budějovice 2006.
- Pavel JUŘÍK, *Moravská dominia Lichtensteinů a Dietrichsteinů*, Praha 2009.
- Jiří KEJŘ, *Husité*, Praha 1984.
- Miloš KOUŘIL, *Přehled dějin církevní správy na Moravě od husitství do josefínských reforem*, XXCII. Mikulovské symposium 2002.
- Thomas KRZENCK, *Prelát táhne do války. Jan Železný*, in: Osobnosti moravských dějin. Ed. Brno 2006.
- Karel KŘESADLO, *Kapitoly z historie Jihlavy*, Jihlava 1992.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1998.
- Vladimír LONDIN, *Dvanáct století naší architektury*, Olomouc 2003.

Karel MALÝ, *Delikt moci a odboje v díle Všehrdově a zemském právu 15. a 16. století*, in: PHS III., Praha 1961.

Karel MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15. - 16. st.*, Praha 1979.

Karel MALÝ, *K českému trestnímu právu v 15. - 16. st.*, Praha 1962.

Karel MALÝ, *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích 1500-1619*, Praha 2001.

Karel MALÝ, *Zločin a trest v české stavovské společnosti 15. - 16. st.*, in: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. Narozeninám, Praha 1975, s. 85 – 100.

František MATĚJEK, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, Praha 1959.

Jaroslav MEZNÍK, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, in: SH 37, Praha 1990.

Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava: 1310 – 1423*, Praha 1999.

Jaroslav MEZNÍK, *Morava za vlády lucemburským markrabat*, in: Morava ve středověku, Brno 1999.

Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, Praha 1999.

Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981-2006*, Brtnice 2007.

Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, Miroslav PLAČEK, *Povrchový výzkum Lamberka a Sedleckého hradu, k .ú. Březník a Sedlec*, Brno 1982.

Jiří MITÁČEK, *Vládcové Moravy: kniha statí ze stejnojmenného cyklu přednášek*, Brno 2007.

Karel MLATEČEK, *Několik poznámek k ekonomické situaci nižší šlechty na Moravě v předhusitském období*, in: Ad Vita med Honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Brno 2003.

Karel MLATEČEK, *Nižší šlechta na Moravě před husitskou revolucí*, in: Evropě a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaný Františku Šmahelovi, Praha 2004.

Václav MÜLLER, *Půhončí. List z právních dějin moravských*, in: Sborník prací historických: K šedesátým narozeninám dvor. Rady prof. Jaroslava Golla, Praha, 1906.

Vladimír NEKUDA, *Několik poznámek k politickému, hospodářskému a společenskému postavení nižší šlechty na Moravě*, in: AH 7., Praha 1977.

Augustin NEUMANN, *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě*, Olomouc 1930.

Augustin NEUMANN, *K dějinám husitství na Moravě: husitské války*, Olomouc 1939.

Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajku*, České Budějovice 2010.

Robert NOVOTNÝ, *Čest a urozenost v mentalitě pozdně středověké šlechty*, in: *Spory o čest ve středověku a raném novověku*, Brno 2010.

Václav NOVOTNÝ, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, Praha 1915.

David PAPAJÍK, *Jan Čapek ze Sán*, České Budějovice 2011.

David PAPAJÍK, *Páni z Holštejna*, Praha 2007.

David PAPAJÍK, *Švábenicové*, Praha 2009, s. 169 - 182.

Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba I – IV*, Praha 1992.

Josef PETRÁŇ, *Skladba pohusitské aristokracie v Čechách*, in: *Proměny feudální třídy v Čechách v pozdním feudalismu*, AUC -Philosophica et Historica, Praha 1976.

Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001.

Viktor PINKAVA, *Vlastivěda Moravská*, Brno 1903.

Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Brno 2011.

Miroslav PLAČEK, *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*, Praha 2007.

Miroslav PLAČEK - P. FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006.

Miroslav PLAČEK, *Po stopách moravského kondotiéra*, in: *Věda a život* 16, Praha 1971.

Miloslav POJSL, *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*, Uherské Hradiště 2013.

Miroslav POLÍVKA, *Mikuláš z Husí a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, in: *Hospodářské dějiny* 2., Praha 1978.

Miroslav POLÍVKA *Předpoklady pro účast nižší šlechty v husitské revoluci*. (Klíčové problémy studia), in: *Historie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše*, Praha 1982.

Josef POSPĚCH, *Krátký dějepis bývalého kláštera premonstrátů, nynější farnosti a chrámu Páně v Zábrdovicích*, Brno 1869.

Rudolf RAUSCHER, *O krádeži a loupeži v Českém právu zemském*, Bratislava 1929.

Rudolf RAUSCHER, *Usmrcení člověka v českém právu zemském*, Praha 1927.

Rudolf RAUSCHER, *O popravčí knize pánů z Rožmberka*, Praha 1934.

Pavel SEDLÁČEK, *Páni z Medlova*, in: *JM* 28, Brno 1992.

Oldřich SLABIŇÁK, *Nový Světlov a Bojkovsko*, Bojkovice 1966.

- Jan SLAVÍK, *Chvalkovice, nemovitě památky a zajímavosti obce, Chvalkovice* 1996.
- Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. (1361-1419)*, Praha 1986.
- Jan SVOBODA, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.
- František ŠMAHEL, *Husitská revoluce I. - IV.*, Praha 1993.
- František ŠMAHEL, *Husitské Čechy: Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001.
- František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova: život revolučního válečníka*, Praha 1969.
- Václav ŠPĚTÁN, *Lacek z Kravař*, in: *Osobnosti moravských dějin*, Brno 2006, s. 115-128.
- Václav ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt (1354 -1411)*, Brno 2002.
- Václav ŠPĚTÁN, *Osobnost Lacka z Kravař I. Lackův politický vzestup*, ČMM 110/2, 1991.
- Václav ŠPĚTÁN, *Osobnost Lacka z Kravař II. Na vrcholu politické dráhy*, ČMM 112/1, 1993.
- Václav ŠPĚTÁN, *Účast žoldnéřů z českých zemí (zejména Slezska a severní Moravy) ve "Velké válce 1409-1411" zachycená prameny z velmistrovského archivu Řádu německých rytířů*, in.: ČSM 1990/39, Opava 1990.
- Jan TENORA, *Hynek Suchý Čert. Nástin válek domácích na Moravě*, SH3, 1885.
- Jan TENORA, *Linie Kunštatsko-Stařechovská*, SH 4, 1886.
- Jaroslav TEPLÝ, *Pernštejnové ve 13. - 14. století*, Pardubice 1996
- Hugo TOMAN, *O dobrodružstvích a válečných jízdách Jana Žižky*, Praha 1891.
- Miroslav TRUC, *Studie k popravci knize rožmberské*, TA, Tábor 1994.
- Miroslav TRUC, *Rožmberští popravci 14. věku*, in: *Husitství - reformace - renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Praha 1994.
- Jan URBAN, *Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu*, Praha 2003.
- Rudolf URBÁNEK, *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*, Praha 1940.
- Rudolf URBÁNEK, *K historii husitské Moravy*, ČMM 63-64/1939-1940.
- Valentin URFUS, *Zášť v Čechách v 2. pol. 15. st.*, in: PHS III, Praha 1957.
- Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy I. Středověká Morava*, Brno 1991.
- Josef VÁLKA, *Husitství na Moravě. Náboženská snášlivost. Jan Amos Komenský*, Brno 2005.

Josef VÁLKA, *Morava a husitská revoluce*, MHS, Brno 1986.

Jan VODIČKA, *Znovu o počátcích kláštera doubravnického na Moravě*, Diplomová práce FF MU, Brno 1950.

Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1991.

Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Českomoravský rod v zrcadle staletí*, Pardubice 1993.

Vladimír WOLF, *Jan Kolda ze Žampachu: Život táborského hejtmana, loupeživého rytíře, kondotiéra a psance*. Hradec Králové -Trutnov, 2002.

Vaníček VRATISLAV, *Velké dějiny zemí koruny české sv. VI. 1437 - 1526*, Praha 2000.

Vladislav ZLÁMAL, *Vyškov, město a okres*, Praha 1936.

Miloš ŽILA, *Společenské změny na Moravě v letech 1437 – 1453*, Disertační práce FF MU, Brno 2010.

